

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτικές»

Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ): Κοινότητα Αλληλεγγύης ή
Τεχνοκρατικός Οργανισμός; Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής
Ολοκλήρωσης στη Σκιά της Κρίσης

Μαρίνα Κ. Μαυραγάνη

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2014

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Relations
Department of Political Studies and International Relations

Master Program in
«International Relations and Policies»

European Union (EU): Community of Solidarity or
Technocratic Organization? The Future of the
European Integration in Shadow of Crisis

Marina Mavragani

Corinth, September 2014

*Στην κόρη μου, Άννα,
με όλη μου την αγάπη και
την ευχή για ένα καλλίτερο μέλλον*

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας οφείλω να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Βασίλη Πεσμαζόγλου, για την επιστημονική καθοδήγηση, τις καίριες παρατηρήσεις και συμβουλές του, καθώς και την αμεσότητα στην επικοινωνία που τον διέκρινε.

Θα ήθελα ιδιαίτερα να ευχαριστήσω την ανεψιά μου Χρύσα Λαμπρινοπούλου-Κράνη και την αδελφή μου Γιώτα Μαυραγάνη-Δραγγανά για τα ουσιώδη σχόλια και την πολύτιμη βοήθειά τους.

Τέλος, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω το σύζυγο και τους γονείς μου για την αμέριστη συμπαράσταση και κατανόηση.

Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ): Κοινότητα Αλληλεγγύης ή Τεχνοκρατικός Οργανισμός; Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης στη Σκιά της Κρίσης

Λέξεις Κλειδιά: Ευρωπαϊκή Ένωση, Κρίση Ευρωζώνης, Ολοκλήρωση, Αλληλεγγύη, Συνοχή, Νομιμοποίηση

Περίληψη

Η παρούσα εργασία καταγράφει πώς η κρίση της ευρωζώνης εξελίχθηκε σε υπαρξιακή κρίση για το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Σε ένα διακρατικό σύστημα, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, διαμοιρασμού της κυριαρχίας μεταξύ κρατών μελών και υπερεθνικού επιπέδου, διαπιστώνεται η ύπαρξη ενός ευρωπαϊκού χώρου παραγωγής πολιτικής, με ατροφικό κοινό πολιτικό υπόβαθρο. Οι ευρωπαϊκές πολιτικές εξαρτώνται από τις εθνικές πολιτικές και από διαδικασίες σχηματισμού πολιτικής βούλησης σε εθνικό επίπεδο. Με αφετηρία την τρέχουσα κρίση, που απειλεί με κατάρρευση το ευρωπαϊκό οικοδόμημα και τη δυναμική ενός ενισχυμένου αντιευρωπαϊσμού, που εδράζεται στην απώλεια εμπιστοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, διατυπώνονται προβληματισμοί για το κοινό ευρωπαϊκό μέλλον. Από την παρουσίαση των εκλογικών διακηρύξεων των σημαντικότερων ευρωκομμάτων και του αποτελέσματος των ευρωεκλογών 2014, επιβεβαιώνεται η ανάγκη επανεξέτασης του ευρωπαϊκού σχεδίου και επαναπροσανατολισμού των κεντρικών προτεραιοτήτων της ολοκλήρωσης. Έμφαση δίνεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύστημα αλληλεγγύης και συνοχής, που τη σηματοδοτεί ως «κοινότητα αξιών», ενισχύει το αίσθημα του «ανήκειν» στο ευρωπαϊκό σύνολο και επιτρέπει τη μεταφορά κυριαρχίας στο υπερεθνικό επίπεδο. Το συμπέρασμα εστιάζει στην αναγκαιότητα αποδοχής και συμμετοχής των πολιτών στο ευρωπαϊκό εγχείρημα και επανασύνδεσης της Ένωσης με τις ευρωπαϊκές κοινωνίες, προκειμένου να διασφαλισθεί η συνέχεια της συλλογικής πορείας προς μία ευρωπαϊκή πολιτική κοινότητα καθώς και η υπέρβαση της κρίσης.

European Union (EU): Community of Solidarity or Technocratic Organization? The Future of the European Integration in Shadow of Crisis

Keywords: European Union, Eurozone crisis, Integration, Solidarity, Cohesion, Legitimacy

Abstract

The present study describes how the eurozone crisis has evolved into an existential crisis for the entire project of the European integration. In an interstate system, such as the European Union, which shares the sovereignty between the member states and a supranational level, the study identifies the existence of a European space of policy, which lacks a common political background. The European policies depend on the national policies and processes of formation of political will at the national level. Starting from the current crisis, which threatens the European structure with a collapse and the dynamics of an increasing anti-Europeanism, based on a loss of confidence in the European Union, the study presents the concerns about the common future of Europe. As presented in the manifest the most important European parties and on the results of European elections 2014, the need for re-examination of the European project and reorientation of central priorities of the EU. Emphasis is given to the European Union as a system of solidarity and cohesion, which distinguishing the EU as a "community of values", enforces the sense of belonging to the European community/set and allows the transfer of sovereignty to the supranational level. The conclusion focuses on the need for acceptance and participation of citizens in the European project and reconnection of the EU with European societies, in order to ensure the continuity of the collective progress towards a European political community and overcoming the crisis.

Περιεχόμενα

<i>Περίληψη</i>	1
<i>Abstract</i>	2
<i>Εισαγωγή</i>	5
<i>Κεφάλαιο Πρώτο</i>	
<i>1. Το Ευρωπαϊκό Οικοδόμημα</i>	
<i>1.1 Εισαγωγή</i>	8
<i>1.2 Ευρωπαϊκή Ενοποίηση: Οι κινητήριες δυνάμεις</i>	8
<i>1.3 Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης</i>	10
<i>1.4 Το Ευρώ ως σύμβολο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης</i>	12
<i>1.5. Η δημιουργία του κοινού νομίσματος</i>	13
<i>1.5.1. Η εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος</i>	13
<i>1.5.2. Η πλημμυλής αρχιτεκτονική του ευρώ</i>	14
<i>1.6. Η κρίση της ευρωζώνης</i>	15
<i>1.6.1 Οι ανισορροπίες μεταξύ πυρήνα και περιφέρειας</i>	15
<i>1.6.2 Η δημοσιονομική - οικονομική κρίση</i>	16
<i>1.6.3 Το 'πολιτικό παιχνίδι' για τη σωτηρία του ευρώ</i>	17
<i>1.6.4 Οι πολιτικές για την αντιμετώπιση της κρίσης</i>	18
<i>1.6.5 Η εξέλιξη της δημοσιονομικής-οικονομικής κρίσης σε πολιτική-υπαρξιακή κρίση</i>	19
<i>1.6.6. Ο αντίκτυπος της πολυδιάστατης κρίσης στην συνοχή του ευρωπαϊκού οικοδομήματος</i>	20
<i>Κεφάλαιο Δεύτερο</i>	
<i>2. Η παρούσα κατάσταση: Το ευρωπαϊκό σχέδιο σε καμπή</i>	
<i>2.1 Εισαγωγή</i>	22

2.2. Οι εκλογές 2014 για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου	22
2.2.1.Γενικές Παρατηρήσεις	22
2.2.2. Τα αποτελέσματα των ευρωπαϊκών εκλογών 2014	23
2.3. Η νέα πολιτική γεωγραφία της ένωσης	25
2.4. Η αποδυνάμωση των πηγών νομιμοποίησης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος	26
2.5. Το ευρωπαϊκό σχέδιο σε καμπή	27
2. 6. Η επανεξέταση του ευρωπαϊκού σχεδίου	29
2.6.1. Γενικές Παρατηρήσεις	29
2.6.2.Οι προτάσεις των σημαντικότερων ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων όπως διατυπώνονται στις Εκλογικές τους Διακηρύξεις [2014]	30
Κεφάλαιο Τρίτο	
3 . Το Κοινό Ευρωπαϊκό Μέλλον	
3.1. Εισαγωγή	37
3.2. Η πολυδιάστατη κρίση ως ευκαιρία προώθησης της ευρωπαϊκής ενοποίησης.	38
3.3. Οι προοπτικές για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης	39
3.3.1. Γενικές Παρατηρήσεις	39
3.3.2. Ευρωπαϊκή Ενοποίηση: Τι μέλλει γενέσθαι;	40
3.4. Οικοδομώντας το μέλλον της ενωμένης Ευρώπης	43
3.4..1 Γενικές Παρατηρήσεις	43
3.4.2. Πρώτη Κεντρική Προτεραιότητα της ΕΕ: Η Ευρώπη των πολιτών	44
3.4.3.Δεύτερη Κεντρική Προτεραιότητα της ΕΕ: Η Ευρώπη ως «σύστημα συνοχής και αλληλεγγύης»	43
3.4.4.Προτάσεις για την επανεφεύρεση του ευρωπαϊκού σχεδίου	46
3.4.5.Γερμανία και ευρωπαϊκή ολοκλήρωση	50
3.4.5.Γερμανία και ευρωπαϊκή ολοκλήρωση	52
Συμπεράσματα	55

Εισαγωγή

«Δεν κάνουμε συμμαχίες κρατών, ενώνουμε ανθρώπους».

Jean Monnet

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ήταν η επιλογή που προκρίθηκε για την εδραίωση της ειρήνης και ευημερίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο¹, μετά την καταστροφή του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και την επανένωση της Ευρώπης, μετά τον τεχνητό διαχωρισμό του Ψυχρού Πολέμου. Η διευρωπαϊκή συνεργασία και ενοποίηση «πέρασε από τις συμπληγάδες των ιστορικών, στρατηγικών και ιδεολογικών ασυμβατοτήτων των ευρωπαϊκών κρατών»². Η εξελικτική της πορεία δεν ήταν γραμμική· η Κοινότητα και αργότερα η Ένωση αντιμετώπισε διάφορες διακυμάνσεις και κρίσεις³. Η «...φυγή προς τα εμπρός, όσο κι αν ήταν περίπλοκη⁴» ήταν η αντίδραση της ευρωπαϊκής ελίτ, που την καθοδηγούσε, αξιοποιώντας τις κρίσεις για την περαιτέρω προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης⁵. Σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) βρίσκεται ενώπιον μιας νέας πρόκλησης: μια σφοδρή κρίση με οικονομική, θεσμική, πολιτική και υπαρξιακή διάσταση κλυδωνίζει το ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Η παρούσα εργασία, με αφορμή την κρίση, που άλλαξε τον κόσμο, καταγράφει πώς η κρίση φώτισε τις ατέλειες και τα ελλείμματα του συστήματος της ΕΕ⁶, με αποτέλεσμα την απώλεια της εμπιστοσύνης⁷, την τρώση της ενότητας και την αμφισβήτηση της

¹ Jean Monnet: "Δεν θα υπάρξει ειρήνη στην Ευρώπη στη βάση της εθνικής κυριαρχίας.(...) Οι χώρες της Ευρώπης δεν είναι αρκετά ισχυρές ξεχωριστά ώστε να είναι σε θέση να εγγυηθούν την ευημερία και την κοινωνική ανάπτυξη των λαών τους». <http://www.historiasiglo20.org/europe/monnet.htm>

² Γιώργος Βοσκόπουλος, (2008), *Η οικοδόμηση της Ευρώπης: Ειρήνη-Συμφιλίωση-Συνεργασία-Ολοκλήρωση*, Ποιότητα, Αθήνα, σελ. 115

³ Παναγιώτης Ιωακείμης, (2007), *Θα επιβιώσει η Ευρωπαϊκή Ένωση*, Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 11-21.

⁴ Timothy Gordon Ash, (2012), *The Crisis of Europe. How the Union Came Together and Why It's Falling Apart*, Foreign Affairs, Vol. 91, No 5, <http://www.foreignaffairs.com/articles/138010/timothy-garton-ash/the-crisis-of-europe>

⁵ Αντώνης Κλάψης, (2012), *Η ιστορία επαναλαμβάνεται: Η κρίση ως παράγοντας ανατροφοδότησης της διαδικασίας ευρωπαϊκής ενοποίησης; Φιλελεύθερη Έμφαση*, 52,

⁶ Christophe Blot, Olivier Rozenberg, Francesco Saraceno et Imola Strehö, (2014), *Reformer l'Europe?*, Revue de l' OFCE / Debats et politiques – 134, <http://www.ofce.sciences-po.fr/pdf/revue/1-134.pdf>

⁷ Jose Ignacio Torreblanca and Mark Leonard, (2014), *The Eurosceptic surge and how to respond to it*, Policy Brief, E.C.F.R., [http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR98_EUROSCEPTIC_BRIEF_AW_\(4\).pdf](http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR98_EUROSCEPTIC_BRIEF_AW_(4).pdf) και Jan Roessel, (2012), *Mehr Vertrauen: Wie die Bürger wieder zu Europa finden Vier Maßnahmen, die das Vertrauen zurückgewinnen könnten*, Treffpunkt Europa,

ολοκλήρωσης⁸. Υπό δύο πρίσματα: Α) η ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι ένα ανοικτό σχέδιο, «ένα πείραμα εν εξελίξει», αλλά κυρίως μια ιδέα που εξικνείται έως τη συναίνεση για μία πολιτική κοινότητα, και Β) η ενωμένη Ευρώπη, παρά τις αδυναμίες της, είναι μια επιλογή που για μισό και πλέον αιώνα έχει δώσει τη μεγαλύτερη περίοδο ευημερίας και ειρήνης⁹, ενώ αποτελεί ασφαλέστερη επιλογή, εν συγκρίσει με το έθνος κράτος, για την προστασία των συμφερόντων, πολιτών και κρατών- μελών (κ-μ), στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Δίνει έμφαση: Α) στην ευρωπαϊκή αλληλεγγύη¹⁰ και στην ικανότητά της να ενισχύει το αίσθημα του «ανήκειν» στο ευρωπαϊκό σύνολο εξασφαλίζοντας την επιβίωση του ευρωπαϊκού σχεδίου, Β) στην αποδοχή και νομιμοποίηση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος από τους πολίτες ως αναγκαία προϋπόθεση για τη συνέχιση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, και Γ) στην ΕΕ ως «κοινότητα αξιών», όπου κ-μ και λαοί είναι (συν)κοινωνοί αξιών και μέλλοντος. Στόχος της είναι να αποδείξει ότι, μεταξύ διαφορετικών δυνατοτήτων της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας και μοντέλων ολοκλήρωσης, η επιλογή πρέπει να οδηγείται από την ανάγκη επανασύνδεσης της ΕΕ με τους πολίτες και τις ευρωπαϊκές κοινωνίες, ως σύστημα αλληλεγγύης και συνοχής, προκειμένου να εξασφαλισθεί μια νέα συσσωματική δυναμική, ικανή να διασφαλίσει τη συνέχεια της συλλογικής πορείας προς μία ευρωπαϊκή πολιτική κοινότητα.

Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας (συγγράμματα, αρθρογραφία και ηλεκτρονικές πηγές) κυρίως σε θέματα τρέχουσας επικαιρότητας, εντοπίστηκε και καταγράφηκε η ιστορική πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η δημιουργία του ενιαίου νομίσματος, ο κλυδωνισμός του οικοδομήματος απότοκο της πολυδιάστατης κρίσης, η ανάγκη επανεξέτασης του ευρωπαϊκού σχεδίου προς το σκοπό μιας καλύτερης ένωσης, με αποτελεσματικές πολιτικές για τον πολίτη και τα προβλήματά του. Η παρούσα εργασία δομείται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο εξετάζονται οι

7/6/2012, <http://www.treffpunkteuropa.de/Mehr-Vertrauen-Wie-die-Burger-wieder-zu-Europa-finden.05059>

⁸Jean Pissany-Ferry, (2012), *Η αφύπνιση των Δαιμόνων, η κρίση του ευρώ και πώς να βγούμε από αυτήν*, 2^η έκδοση, Πόλις, Αθήνα

⁹ Σωτήρης Ντάλης, (2013), *Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Πολυμερής Διαχείριση της Παγκοσμιοποίησης*, Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 74.

¹⁰Παναγιώτης Ιωακειμίδης, (2011), *ΕΕ: περισσότερη αλληλεγγύη*, Τα Νέα, 10/5/2011 <http://www.metarithmisi.gr/archivesMeta/press/inTextsCalendar.asp?intDay=10&intWeek=19&intMonth=5&intYear=2011&TextID=9951>

κινητήριες δυνάμεις και η διαδικασία της ολοκλήρωσης, η δημιουργία και η κρίση της ευρωζώνης, που εξελίχθηκε σε μια υπαρξιακή κρίση για το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Στο δεύτερο καταγράφεται η δύσκολη καμπή, που βρίσκεται το ευρωπαϊκό σχέδιο και η ανάγκη επανεξέτασής του, όπως επιβεβαιώνεται από τα αποτελέσματα των ευρωεκλογών 2014 και τις προτάσεις των σημαντικότερων ευρωκομμάτων. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι προοπτικές για το μέλλον του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, οι κεντρικές προτεραιότητες και οι προτάσεις για την αναζωογόνηση του ευρωπαϊκού σχεδίου· αναλύεται η σχέση Γερμανίας και ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και τέλος καταγράφονται τα συμπεράσματα της παρούσας εργασίας.

Κεφάλαιο Πρώτο

1. Το Ευρωπαϊκό Οικοδόμημα

1.1 Εισαγωγή

Ο T.G.Ash¹¹ αναφέρει ότι «...για να γίνει κατανοητό το πώς μια προβλεπόμενη κρίση της ευρωπαϊκής νομισματικής ένωσης έγινε μια υπαρξιακή κρίση για το σύνολο του σχεδίου της ευρωπαϊκής(...)ενοποίησης, θα πρέπει να δούμε τη μοναδική πορεία της Ευρώπης...». Ακολουθώντας τη σκέψη του έγκριτου ιστορικού στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζεται η όντως μοναδική πορεία του φιλόδοξου σχεδίου για την αντιμετώπιση, μέσω της υπερεθνικής οικονομικής συνεργασίας, των αντιθέσεων του παρελθόντος στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Εν συνεχεία εξετάζεται η δημιουργία του ενιαίου νομίσματος, που θεωρήθηκε «το πιο τολμηρό βήμα»¹² και σύμβολο της ολοκλήρωσης καθώς και η κρίση του, η οποία εξακολουθεί να κλυδωνίζει το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, απειλώντας ακόμη και τη βιωσιμότητά του.

1.2 Ευρωπαϊκή Ενοποίηση: Οι κινητήριες δυνάμεις

A) Η Εδραίωση της ειρήνης

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση προωθήθηκε από το γεωπολιτικό στόχο τερματισμού των ευρωπαϊκών συγκρούσεων και ιδίως της γαλλογερμανικής, που είχε προκαλέσει τρεις πολέμους σε λιγότερο από έναν αιώνα¹³. Αυτή η ανάγκη οδήγησε τα κ-μ στην αποδοχή μεταφοράς κυριαρχίας στο υπερεθνικό επίπεδο προς το σκοπό της δημιουργίας, διατήρησης και επέκτασης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος¹⁴. Ο «εμπνευστής» της ενωμένης Ευρώπης J.Monnet αντιλαμβανόταν ότι η εδραίωση της ειρήνης ήταν ανέφικτη στη βάση της εθνικής κυριαρχίας και η οικοδόμησή της εύθραυστη και βραχύβια, είτε στη βάση μιας Συνθήκης Ειρήνης¹⁵ είτε στην αποβιομηχάνιση της Γερμανίας. Αντίθετα, πρέσβευε ότι η υπερεθνική οικονομική

¹¹ T.G.Ash, οπ. π. σημ. 4

¹² Λουκάς Τσουκάλης, (2014), *Η Δυστυχής Ένωση: Η Ευρώπη χρειάζεται μια νέα μεγάλη συμφωνία*, Πατάκη, Αθήνα, σελ.36

¹³ Γαλλοπρωσικός, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, με 184.000, 8.000.000 και 40.000.000 θύματα αντίστοιχα. Mark Mazower, (2001), *Η σκοτεινή Ήπειρος: Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας*, Αλεξάνδρεια, σελ. 378

¹⁴ C. Fred Bergsten, (2012), *Why the Euro Will Survive: Completing the Continent's Half-Built House* Peterson Institute for International Economics, Foreign Affairs, Vol. 91, No 5, <http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=2202>

¹⁵ Οι μνήμες και το αίμα ήταν νωπά από τις συνέπειες της Συνθήκης Ειρήνης των Βερσαλλιών 1919.

συνεργασία θα αντιμετώπιζε τις αντιθέσεις, εξασφαλίζοντας τη μόνιμη επιστροφή της Γερμανίας «στο ευρωπαϊκό μαντρί»¹⁶ και την απώλεια της αποκλειστικής διαχείρισης από αυτήν των βασικών πρώτων υλών της πολεμικής της βιομηχανίας¹⁷.

B) Ο ανταγωνισμός του Ψυχρού Πολέμου και η κηδεμονία των ΗΠΑ

Οι Αμερικανοί είχαν πληρώσει βαρύ τίμημα σε αίμα και χρήμα επεμβαίνοντας στρατιωτικά και στους δύο Παγκόσμιους Πολέμους, όμως ο ανταγωνισμός του Ψυχρού Πολέμου εξηγεί πληρέστερα γιατί οι ΗΠΑ υποστήριξαν ενθέρμως την ευρωπαϊκή ενοποίηση¹⁸. Τα οράματα των Ευρωπαίων υλοποιήθηκαν με την επιρροή των ΗΠΑ, 'κάτω από την ομπρέλα' του Σχεδίου Μάρσαλ και του Βορειοατλαντικού Συμφώνου. Στην ουσία, οι ΗΠΑ 'επένδυσαν' στην ευρωπαϊκή ενοποίηση με στόχο την ανάσχεση της προς δυσμάς κομμουνιστικής επέκτασης και «την πρόσδεση των ευρωπαϊών συμμάχων στο άρμα του υπό διαμόρφωση ατλαντικού πυρήνα»¹⁹. Κατά ένα μεγάλο μέρος, το ευρωπαϊκό εγχείρημα τελεί ακόμη υπό την κηδεμονία των ΗΠΑ, που εξακολουθούν να επηρεάζουν την επιλογή των χωρών που μπορούν (ή επιβάλλεται) να ενταχθούν στην ΕΕ, από την εισδοχή των χωρών της Α.Ευρώπης, μέχρι πρόσφατα με τη σύνδεση Ουκρανίας και ΕΕ. Μάλιστα, ο ευρωπαϊκός σκεπτικισμός της Βρετανίας²⁰, του «απρόθυμου Ευρωπαίου», που συνδέεται με τις ΗΠΑ με ειδική σχέση, αποτελεί μια μόνιμη, έμμεση υπονόμηση της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Γ) Η εδραίωση της ενημερίας

Η ελπίδα για ενημερία αποτέλεσε ισχυρό προωθητικό μοχλό και πηγή αποδοχής και νομιμοποίησης της ευρωπαϊκής ιδέας. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση συνδέθηκε με την ανασυγκρότηση της κατεστραμμένης μεταπολεμικής Ευρώπης και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των λαών της, ενώ η πίστη στη σύγκλιση με το 'club' των πλουσίων καθοδήγησε το όνειρο συμμετοχής στην ευρωπαϊκή οικογένεια των οικονομικά ασθενέστερων χωρών.

¹⁶ Jean Paul Jacqué, (2010), *9 May 1950 - 9 May 2010 Reflections on the Schuman Declaration*, TEPSA, <http://www.tepsa.eu/download/Schuman%20Declaration%20JPJ%20May%202010.pdf>

¹⁷ ibid

¹⁸ Από το Σχέδιο Μάρσαλ, μέχρι τη διπλωματία για την επανένωση της Γερμανίας, και τη διεύρυνση με την ένταξη των χωρών της Α.Ευρώπης: T.G.Ash, οπ. π. σημ. 4

¹⁹ Γ.Βοσκόπουλος οπ. π. σημ 2, σελ. 187επ. και

Γιώργος Βοσκόπουλος, (2012), *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής: Εκφάνσεις Ισχύος, Αλληλόδραση και το Ζήτημα της Παγκόσμιας Ηγεμονίας*, Ποιότητα, Αθήνα, σελ 394

²⁰ Ο Δούρειος Ίππος των ΗΠΑ κατά το στρατηγό Charles de Gaulle.

Δ) Ο ρόλος της Δ.Γερμανίας

Η ενοποιητική διαδικασία υποστηρίχθηκε σθεναρά από τη Γερμανία ως ένα είδος «ευρωπαϊκών διαπιστευτηρίων»²¹. Η προσήλωση στη ευρωπαϊκή ενοποίηση ήταν μέρος της προσπάθειας να πεισθούν οι εταίροι για την εγκατάλειψη των αυτοκρατορικών της ονείρων, αλλά και «...για να αποκαταστήσουν τη χώρα τους στην ευρωπαϊκή κοινότητα αξιών, με απώτερο στόχο(...)την επανένωση, μέσω της ευρωπαϊκής τους δέσμευσης και της ανάκτησης της εμπιστοσύνης των εταίρων τους»²².

Ε) Η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και οι χώρες της Α.Ευρώπης

Τέλος, μια επιπλέον κινητήριος δύναμη στη ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ήταν η βούληση να επιστρέψουν στην Ευρώπη οι χώρες, που ήταν πίσω από το Σιδηρούν Παραπέτασμα²³. Η αυξανόμενη ευημερία της Δ.Ευρώπης, το όνειρο της σύγκλισης με τις πλούσιες χώρες του ευρωπαϊκού πυρήνα και οι ατομικές ελευθερίες ασκούσαν και ασκούν σταθερή γοητεία στις χώρες της ΝΑ και Α.Ευρώπης (πρόσφατες οι περιπτώσεις των Δ.Βαλκανίων και Ουκρανίας), που έχουν νωπές μνήμες ανελεύθερων καθεστώτων και συγκρούσεων.

1.3.Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης

Η ενωμένη Ευρώπη οικοδομήθηκε με βάση το κοινό συμφέρον, κυρίως τα ζωτικά οικονομικά συμφέροντα των ευρωπαϊκών εθνών, και τις κοινές τους αξίες²⁴: σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ελευθερίας, δημοκρατίας, ισότητας, κράτους δικαίου, σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων²⁵. Αν και είναι ένωση κρατών και λαών, η ενωμένη Ευρώπη δημιουργήθηκε με την παθητική συναίνεση των πολιτών²⁶. Ήταν εξ αρχής σχέδιο που υλοποιήθηκε από μια πολιτική ελίτ, εκ των άνω προς τα κάτω και τούτο ουδόλως ενδιέφερε τους πολίτες, όταν ήταν «...κάτι λίγο περισσότερο

²¹ T.G.Ash, οπ. π. σημ 4

²² ibid

²³ ibid

²⁴ Jacques Keller-Noëllet and Luuk van Middelaar, (2011), *Une Europe 'gothique'?*, Le Monde 27/12/2011, http://www.lemonde.fr/idees/article/2011/12/27/une-europe-gothique_1623093_3232.html

²⁵ Άρθρο 2 ΣΕΕ

²⁶ Wolfgang Wessels, (2001), *Jean Monnet – Mensch und Methode. Überschätzt und überholt?*, IHS Political Science Series: 2001, No. 74, http://aei.pitt.edu/280/1/pw_74.pdf

από ένα δυτικοευρωπαϊκό εμπορικό club»²⁷. Οι Ευρωπαίοι σπάνια ρωτήθηκαν για την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μέχρι τη διεξαγωγή εθνικών δημοψηφισμάτων για τις ευρωπαϊκές συνθήκες μετά τη δεκαετία '90. Η αποδοχή και συνακόλουθα η νομιμοποίηση του ευρωπαϊκού σχεδίου στηρίχθηκε στο ρόλο της ένωσης ως θεματοφύλακα της δημοκρατίας, των ατομικών ελευθεριών και της οικονομικής ευημερίας.

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση, όσο και αν κάποιος συμπαθούσαν μια πιο προωθημένη ιδέα ομοσπονδοποίησης, κατά την ίδρυσή της ήταν περιορισμένης κλίμακας. Στηρίχθηκε αρχικά σε οικονομικές βάσεις και συνεχίστηκε «βήμα-βήμα», «με συγκεκριμένες πραγματώσεις»²⁸. Την τελωνιακή ένωση ακολούθησαν η ενιαία εσωτερική αγορά και η νομισματική ένωση, σημαντικά βήματα στην οικονομική ολοκλήρωση, ενώ προσδοκείται η συνέχεια της συλλογικής πορείας προς μία ευρωπαϊκή πολιτική κοινότητα. Η προσέγγιση της σταδιακής οικοδόμησης αντικατοπτρίζει την πεποίθηση του «εμπνευστή» της J.Monnet²⁹, για «μια δυναμική σε μικρά βήματα, μακροπρόθεσμης σημασίας», ώστε να μην αποτύχει το φιλόδοξο εγχείρημα από την απροθυμία των κρατών να εκχωρήσουν στο υπερεθνικό οικοδόμημα μέρος της κυριαρχίας τους.

Η τελεολογία της ένωσης είναι ανοικτή, η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης «εξελίσσεται σταδιακά προς ένα αδιαμόρφωτο τέλος»³⁰. Συνδεδειγμένος ιστός της ολοκλήρωσης είναι η «de facto αλληλεγγύη», και ουσιώδη συστατικά της η χρήση οικονομικών εργαλείων ως μέσων πολιτικής ολοκλήρωσης, η γαλλο-γερμανική συνεργασία ως πυρήνας της ενοποίησης, ο συνδυασμός πεδίων πολιτικής και

²⁷ Gareth Harding, (2014), *Mind the Gap. How to Close the EU's Democratic Deficit*, Foreign Affairs Vol. 93, No 3, <http://www.foreignaffairs.com/articles/141529/gareth-harding/mind-the-gap>

²⁸ Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, (2004), *Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Η Ιστορική Διάσταση του Ευρωπαϊκού Εγχειρήματος 1923-2004*, Σιδέρης, Αθήνα, σελ. 52, περισσότερα σελ. 49 -55

²⁹ Η εμπνευσμένη από τον J.Monnet 'Διακήρυξη R. Schumann: "Η Ευρώπη δεν θα δημιουργηθεί δια μιας, ούτε σε ένα συνολικό οικοδόμημα: θα διαμορφωθεί μέσα από συγκεκριμένα επιτεύγματα που θα δημιουργήσουν πρώτα μια πραγματική αλληλεγγύη». http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_el.htm.

³⁰ Wolfgang Wessels, οπ. π. σημ. 26

θεσμικών πλαισίων³¹. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση εξελίσσεται σταδιακά, χωρίς άλματα, αφού προηγουμένως έχει καλλιεργηθεί αλληλεγγύη σε ένα πεδίο πολιτικής, που οδηγεί στο επόμενο. Η πρόοδος στηρίζεται στην ήδη υπάρχουσα βάση, με την Ε.Ο.Κ. να βασίζεται στη Συνθήκη της Ε.Κ.Α.Χ. και την ΕΕ στη Συνθήκη της Ρώμης³². Η Όλγα Γιώτη-Παπαδάκη³³ ισχυρίζεται ότι η πορεία της ενωμένης Ευρώπης καθορίστηκε από τις αντίθετες απόψεις³⁴ των κ-μ για την τελική της μορφή. Η διαλεκτική αντιπαράθεση οδήγησε σε ένα εξελισσόμενο σύστημα διαμοιρασμού της κυριαρχίας μεταξύ κ-μ και υπερεθνικού επιπέδου σε ορισμένα πεδία πολιτικής, και διατήρησης της κυριαρχίας από τα κ-μ σε άλλα πεδία. Η πορεία της ολοκλήρωσης ήταν απρόσκοπτη σε περιόδους οικονομικής ευημερίας, διότι τα οφέλη ενδυναμώνουν την αλληλεξάρτηση των κ-μ, ενισχύοντας το αίσθημα του «ανήκειν» και την αποδοχή μεταφοράς κυριαρχίας στο υπερεθνικό επίπεδο. Αντίθετα σε περιόδους οικονομικής δυσπραγίας, όπως στην παρούσα συγκυρία, η ολοκλήρωση επηρεάζεται αρνητικά, διότι το επισφαλές μέλλον οδηγεί σε εθνική αναδίπλωση.³⁵

1.4. Το Ευρώ ως σύμβολο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Δεδομένης της συμβολής του νομίσματος στη δημιουργία ταυτότητας και οιονεί κρατικής υπόστασης, το ευρώ ήταν το σύμβολο της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης,³⁶ στο πλαίσιο του δεδηλωμένου στόχου της «στενότερης ένωσης»³⁷. Ο Martin Feldstein υποστηρίζει ότι το αρχικό κίνητρο για τη δημιουργία του ευρώ ήταν πολιτικό και όχι οικονομικό. Η χρήση του κοινού νομίσματος θα ενίσχυε το αίσθημα του «ανήκειν» στην ευρωπαϊκή κοινότητα. Η μετατόπιση των ευθυνών για τη νομισματική πολιτική από το εθνικό επίπεδο στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

³¹Wolfgang Wessels, οπ. π. σημ. 26

³² J.Keller-Noëllet and L.van Middelaar, οπ. π. σημ. 24 και

J.P.Jacqué, οπ. π. σημ. 16

³³ Όλγα Γιώτη-Παπαδάκη, (2010), *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση και Πολιτικές Αλληλεγγύης*, Αναθεωρημένη Έκδοση, Κριτική, Αθήνα, σελ. 156-159 και 262 .

³⁴ *ibid*

³⁵ *ibid*

³⁶ Ο τότε Υπουργός Οικονομικών της Γαλλίας, L.Fabius δήλωνε, στους Financial Times, το 2000: «Χάρη στο Ευρώ, θα έχουμε σύντομα στις τσέπες μας αδιάσειστα στοιχεία μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας», *πρβλ και σημ. 39*.

³⁷ Προοίμιο της ΣΕΕ.

(ΕΚΤ) θα σηματοδοτούσε και μετατόπιση πολιτικών δυνάμεων³⁸. Ο Π.Λιαργκόβας επίσης αναφέρει ότι η εισαγωγή του ευρώ «...αντανακλά την προσπάθεια δημιουργίας μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας και ιθαγένειας που προέκυψε από την είσοδο της ΕΕ στην καθημερινή ζωή των πολιτών»³⁹. Είναι αναγκαία επομένως, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, η εξέταση της δημιουργίας του ευρώ λόγω της συμβολικής του σημασίας, αλλά και της κρίσης του οικοδομήματος, που επιδρά καταλυτικά στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

1.5. Η δημιουργία του κοινού νομίσματος

1.5.1. Η εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος

Το ευρωπαϊκό σχέδιο περιελάμβανε πάντα την ιδέα κοινού νομίσματος⁴⁰. Η νομισματική Ένωση είχε προταθεί, για να βοηθήσει στην ολοκλήρωση της ενιαίας αγοράς. Πλην όμως, η υλοποίησή της έγινε βιαστικά, μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Το ενιαίο νόμισμα εισήχθη πρωθύστερα, χωρίς να συνοδεύεται από δομές ενιαίας δημοσιονομικής και οικονομικής πολιτικής. Ο T.G.Ash⁴¹ υποστηρίζει ότι το κοινό νόμισμα ήταν ένας γαλλογερμανικός συμβιβασμός: η Γαλλία φοβόταν πως η ενοποιημένη Γερμανία θα εγκατέλειπε το σχέδιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης, στρεφόμενη προς ανατολάς για την οικονομική της μεγέθυνση. Η νομισματική ένωση ήταν το τίμημα που η Γερμανία έπρεπε να πληρώσει στη Γαλλία, για να εξασφαλίσει την υποστήριξή της στην επανένωση.

Ο Andrew Moravcsik έχει προτείνει μια άλλη άποψη: η Γερμανία επεδίωκε μέσω του κοινού νομίσματος να προωθήσει την οικονομική της ευημερία, «...μέσω των ανοικτών αγορών, μια ανταγωνιστική συναλλαγματική ισοτιμία και μια αντιπληθωριστική νομισματική πολιτική»⁴². Οι χώρες του Νότου,

³⁸ Martin Feldstein, (2012), *The Failure of the Euro The Little Currency That Couldn't*, Foreign Affairs, Vol. 91, No 1, <http://www.foreignaffairs.com/articles/136752/martin-feldstein/the-failure-of-the-euro>

³⁹ Παναγιώτης Λιαργκόβας, (2014), *Η Ευρώπη και η κρίση: Τί έχουμε μάθει;*, Foreign Affairs, The Hellenic Edition <http://foreignaffairs.gr/articles/69701/panagiotis-liargkobas/i-eyropi-kai-i-krisi?page=show>

⁴⁰ 12/02/1969: Έκθεση Barre, 10/1970: Σχέδιο Werner, 4/1989: έκθεση Delors http://ec.europa.eu/archives/emu_history/history/part_a_2_a.htm και http://ec.europa.eu/archives/emu_history/history/part_a_2_c.htm

⁴¹ T.G.Ash, οπ. π. σημ. 4

⁴² Andrew Moravcsik, (2012), *Europe After the Crisis How to Sustain a Common Currency*, Foreign Affairs, Vol. 91, No 3, <http://www.foreignaffairs.com/articles/137421/andrew-moravcsik/europe-after-the-crisis>

συμπεριλαμβανομένης της Γαλλίας, με παραδοσιακά αδύναμα νομίσματα είδαν το ευρώ ως ευκαιρία να πλησιάσουν τη Γερμανία, αλλά και ως «...μέσο για να φέρουν τη Γερμανία πιο κοντά στα δικά τους οικονομικά μοντέλα, χαλαρώνοντας έτσι τους εξωτερικούς περιορισμούς και τις ανταγωνιστικές πιέσεις στις οικονομίες τους»⁴³.

1.5.2. Η πλημμελής αρχιτεκτονική του ευρώ

Η επιτυχία του κοινού νομίσματος βασίστηκε στη σύγκλιση των διαφορετικών οικονομιών της ευρωζώνης. Η υψηλού ρίσκου πρόκληση ήταν να γίνουν παρόμοιες οι «...εγχώριες μακροοικονομικές συμπεριφορές ώστε να είναι εφικτό το κόστος της ενιαίας νομισματικής πολιτικής»⁴⁴. Ο C.F.Bergsten⁴⁵ αναφέρει ότι οι αρχιτέκτονες της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ONE) «ολοκλήρωσαν μόνο το μισό σπίτι του ευρώ», πιστεύοντας ότι η οικονομική ένωση θα ακολουθήσει αναπόφευκτα κατά την γνωστή μέθοδο «το ένα φέρνει το άλλο». Η ασυμμετρία της ONE εδράζεται στη βούληση των κ-μ να διαφυλάξουν την εθνική δημοσιονομική κυριαρχία αναθέτοντας αποκλειστικά τη νομισματική πολιτική στην ένωση, αλλά διατηρώντας εθνική δημοσιονομική πολιτική. Η κρίση που ακολούθησε πιστοποίησε τη λανθασμένη αρχιτεκτονική του κοινού νομίσματος και ανέδειξε την ελλειμματικότητα των δομών του⁴⁶. Κατέδειξε την αντίφαση μεταξύ της δυνατότητας χάραξης κοινής νομισματικής πολιτικής στην ευρωζώνη και της αδυναμίας συντονισμού της οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής των κ-μ. Σύμφωνα με τον Andrew Moravcsik, η κρίση της ευρωζώνης που ακολούθησε ήταν «...το αποτέλεσμα μιας θεμελιώδους ανισορροπίας στην ζώνη του ενιαίου νομίσματος, η οποία εφαρμόζει μια ενιαία νομισματική πολιτική και ενιαίο μηχανισμό συναλλαγματικής ισοτιμίας σε μια ομάδα διαφορετικών χωρών»⁴⁷.

⁴³ A.Moravcsik, οπ. π. σημ. 42

⁴⁴ Ibid

⁴⁵ C.Fred Bergsten, οπ. π. σημ. 14

⁴⁶ Περισσότερα για τα σχεδιαστικά προβλήματα της ευρωζώνης: Π.Λιαργκόβας, οπ. π. σημ. 39.

«Η Ευρωζώνη δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις μιας «άριστης νομισματικής περιοχής»:

Ναπολέον Μαραβέγιας, «Το νέο σχίσμα της Ευρώπης», Ελευθεροτυπία, 5/5/2013.

http://eeep.pspa.uoa.gr/fileadmin/eeep.pspa.uoa.gr/uploads/Enimerotiko_Deltio_88.pdf

⁴⁷ A.Moravcsik, οπ. π. σημ. 42

1.6. Η κρίση της ευρωζώνης

1.6.1. Οι ανισορροπίες μεταξύ πυρήνα και περιφέρειας.

Το ευρώ δημιούργησε τεράστιες ανισορροπίες στην ευρωζώνη και μια de facto διαίρεσή της: ένα μπλοκ στο Βορρά με πυρήνα τη Γερμανία με χρόνια πλεονάσματα και ένα μπλοκ στο Νότο, με το οποίο συγγενεύει η Γαλλία, με χρόνια ελλείμματα⁴⁸. Η σύγκλιση των οικονομιών των χωρών της ευρωζώνης, αναγκαία προϋπόθεση επιτυχίας του ευρώ, δεν επιτεύχθηκε. Οι χώρες της Β.Ευρώπης με πλεονάσματα στο εμπορικό τους ισοζύγιο, ως περισσότερο ωφελημένες από την λειτουργία της ενιαίας εσωτερικής αγοράς⁴⁹, κατάφεραν να τα διατηρήσουν και μετά το 2000, ενώ αντίθετα οι ελλειμματικές χώρες αύξησαν τα ελλείμματά τους⁵⁰. Τα πλεονάσματα των χωρών του Βορρά, αντιστοιχούν στα ελλείμματα που δημιουργήθηκαν στις χώρες του Νότου⁵¹. Τα παραπάνω θυμίζουν πολιτικές «εξαγωγής της κρίσης στον γείτονα», όπως επισημαίνει ο Π.Λιαργκόβας⁵². Επιπλέον, η Γερμανία και άλλες χώρες της Β.Ευρώπης διατηρώντας δημοσιονομική πειθαρχία είχαν μέτρια επίπεδα χρέους. Αντίθετα, οι περιφερειακές χώρες ξέφυγαν σε υπέρμετρο δανεισμό, που εξασφάλιζε το αξιόχρεο της συμμετοχής στην ευρωζώνη. Οι πλεονασματικές χώρες ανακύκλωναν τα πλεονάσματά τους στις περιφερειακές μέσω δανεισμού (και, όταν αργότερα «διέσωσαν» τις προβληματικές χώρες, διέσωσαν και τις τράπεζές τους)⁵³.

Η αγανακτισμένη αντίδραση της κοινής γνώμης της Γερμανίας, όταν κλήθηκε να «διασώσει» τις χώρες του Νότου, βασίστηκε στη σύνεση που οι ίδιοι επέδειξαν, εν αντιθέσει με την ανευθυνότητα που επέδειξαν οι χώρες της περιφέρειας. Ενσυνείδητα όμως, αποσιωπάται ότι η ίδια η Γερμανία, μαζί με τη Γαλλία, παραβίασαν το όριο του ελλείμματος του 3% του ΑΕΠ την περίοδο 2003-4 χωρίς κυρώσεις. Επίσης, παραβλέπεται ότι: Α) η επιτυχία της Γερμανίας οφείλεται μεταξύ άλλων και στην

⁴⁸ T.G.Ash, οπ. π. σημ. 4

⁴⁹ Bertelsmann Stiftung, *20 Jahre Binnenmarkt Wachstumseffekte der zunehmenden europäischen Integration*, http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-ABFB5259-9CBB0BD3/bst_engl/xcms_bst_dms_40166_40227_2.pdf

Από την λειτουργία της ενιαίας εσωτερικής αγοράς ωφελήθηκε το σύνολο των ιδρυτικών χωρών http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xchg/SID-E3BB84F9-1978747E/bst_engl/hs.xsl/index.html

⁵⁰ Π.Λιαργκόβας, οπ. π. σημ. 39

⁵¹ « Το 40% του πλεονάσματος προέρχεται από το εμπόριο της Γερμανίας εντός της ευρωζώνης συνολικά περίπου το ίδιο ποσό με τα συνδυασμένα ελλείμματα των χωρών της κρίσης.»: Α.Μοραβεςίκ, οπ. π. σημ. 42

⁵² Π.Λιαργκόβας, οπ. π. σημ. 39

⁵³ Johan van Overtveldt, (2012), *Το τέλος του ευρώ. Το αβέβαιο μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Μεταίχμιο, Αθήνα, σελ. 249

αποτυχία των περιφερειακών χωρών που δεν μπορούσαν πλέον να την ανταγωνισθούν υποτιμώντας τα νομίσματά τους, Β) ένα μέρος των υπερβολικών δαπανών των χωρών του Νότου πήγε σε αγορές γερμανικών προϊόντων⁵⁴, καθιστώντας τη Γερμανία εξαγωγικό γίγαντα, την «Κίνα της Ευρώπης».

1.6.2 Η δημοσιονομική - οικονομική κρίση

Αρχικά, ο ελαττωματικός σχεδιασμός του ευρώ δεν ενόχλησε, ούτε εμπόδισε την επιτυχία του⁵⁵. Όμως, όπως αναφέρει ο Μ.Μαζάουερ⁵⁶, «...μόλις η χρηματοπιστωτική κατάρρευση του 2008-09 μεταμορφώθηκε το 2010 σε κρίση δημοσίου χρέους ...το παραμύθι τέλειωσε και το ευρώ βυθίστηκε σε αβεβαιότητα». Η ευρωζώνη βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα υψηλό ιδιωτικό και δημόσιο χρέος, ένα ανεξέλεγκτο και περίπλοκο χρηματοπιστωτικό σύστημα και κυρίως με τον ελαττωματικό σχεδιασμό της.

Ένα νέο πλαίσιο για τη χάραξη οικονομικής πολιτικής έπρεπε να τεθεί άμεσα, ώστε να αντιμετωπισθούν οι αδυναμίες στη διακυβέρνηση του ευρώ. Η πρόοδος όμως ήταν αργή, εκθέτοντας σε βαθιές διαφορές τα κ-μ.⁵⁷ Οι αγορές τιμώρησαν την «too late, too little» αντίδραση με την εκτόξευση του κόστους δανεισμού των ευάλωτων χωρών. Η ευρωπαϊκή απάντηση στην κρίση, καθοδηγούμενη από τη Γερμανία, επικεντρώθηκε στην επιβολή λιτότητας και δημοσιονομικής πειθαρχίας. Η δημιουργία ευρωπαϊκών μηχανισμών διάσωσης έγινε αργά και διστακτικά και η ένταξή τους σε αυτούς έγινε με σκληρούς και συχνά τιμωρητικούς όρους.⁵⁸ Η απότομη προσαρμογή, για να μειωθούν τα ελλείμματα και να πληρωθούν τα χρέη, επέφερε ύφεση και εκτόξευσε την ανεργία, προκαλώντας τη δυσαρέσκεια των πολιτών, την οποία ενίσχυσε η ελλειμματική αλληλεγγύη των εύρωστων χωρών⁵⁹. Δυσαρέσκεια όμως, προκλήθηκε και στους πολίτες των δανειστών, διότι ως πάροχοι αλληλεγγύης επωμίζονταν τα βάρη της ανευθυνότητας των αδύναμων χωρών. Ως

⁵⁴ T.G.Ash, οπ. π. σημ. 4

⁵⁵ Π.Λιαργκόβας, οπ. π. σημ. 39 και
Σ. Ντάλης, οπ. π. σημ. 9 σελ. 48.

⁵⁶ Μ.Μαζάουερ, (2013), Κυβερνώντας τον κόσμο. Η ιστορία μιας ιδέας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 412.

⁵⁷ Johan van Overtveldt, οπ. π. σημ 53 σελ. 119-215.

⁵⁸ ibid

⁵⁹ J.Pissany-Ferry, οπ. π. σημ.8

αποτέλεσμα το κοινό νόμισμα, ενώ προβλήθηκε ως το σύμβολο της ολοκλήρωσης, άρχισε να πλήττει τη συνοχή της ΕΕ.

1.6.3. Το ‘πολιτικό παιχνίδι’ για τη σωτηρία του ευρώ

Όταν ξέσπασε η ευρωπαϊκή κρίση, που πυροδότησε η ελληνική υπόθεση⁶⁰, ο πολιτικός στόχος δεν ήταν να δοθεί άμεσο τέλος στις ανησυχίες των αγορών και να τερματιστεί η κρίση γρήγορα, αλλά να χρησιμοποιηθεί η κρίση για να προωθηθούν οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις για τη δημιουργία μιας ισχυρής ευρωπαϊκής οικονομίας σε πιο μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Χαρακτηριστικά ο Α.Μοραβcsik αναφέρει: «...Αν το ελληνικό χρέος είχε διευθετηθεί νωρίτερα, ή αν είχε χτιστεί ένα μεγαλύτερο «τείχος προστασίας» για να προστατευθεί η Ιταλία και η Ισπανία από την κατάρρευση, τα κίνητρα για μεταρρυθμίσεις των χωρών που χρωστούν θα είχαν μειωθεί⁶¹».

Κομβικό επίσης σημείο του πολιτικού παιχνιδιού, όπως επισημαίνει η Όλγα Γιώτη Παπαδάκη, ήταν ανάληψη του κόστους της σταθεροποίησης της ευρωζώνης⁶². Οι εύρωστες χώρες επεδίωκαν, με πολιτικές λιτότητας και δημοσιονομικής πειθαρχίας, να αναλάβουν το κόστος οι αδύναμες, υποστηρίζοντας ότι η κρίση προήλθε από τις ανεύθυνες συμπεριφορές τους (καλούμενη κρίση χρέους). Από την άλλη, οι ασθενέστερες χώρες απαιτούσαν την εφαρμογή πολιτικών έμπρακτης αλληλεγγύης, υποστηρίζοντας ότι η κρίση είναι συστημική (καλούμενη κρίση της ευρωζώνης), επικαλούμενες και τα συγκριτικά μεγαλύτερα οφέλη των εύρωστων χωρών από την λειτουργία της ευρωζώνης και της εσωτερικής αγοράς⁶³.

Όταν η κρίση επεκτάθηκε και σε άλλες χώρες εκτός Ελλάδας, πολλοί, ιδιαίτερα στην αντίπερα όχθη του Ατλαντικού, προέβλεπαν τη διάλυση της ευρωζώνης. Όμως, όπως αναφέρει ο Μ. Draghi⁶⁴ υποεκτίμησαν τις δυνάμεις που καθοδηγούν την Ευρώπη, και το βάθος της δέσμευσης των Ευρωπαίων στο ευρώ. Επιπλέον, δεν υπολόγισαν ότι ανέκαθεν στην ΕΕ ζητούμενο είναι ο καλύτερος συμβιβασμός, αποτέλεσμα επίπονων

⁶⁰ Σ.Ντάλης, οπ. π. σημ. 10 σελ. 51.

⁶¹ Α.Μοραβcsik, οπ. π. σημ. 37

⁶² Όλγα Γιώτη-Παπαδάκη, (2013), *Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνοχής: Η επιλογή υιοθέτησης στρατηγικών οικονομικού μετασχηματισμού και έξυπνης εξειδίκευσης*
http://grsa.prd.uth.gr/conf2013/29_gioti_papadaki_ersagr13.pdf

⁶³ ibid

⁶⁴ Mario Draghi, Ομιλία Σχολή Κένεντι Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ, 9/10/2013, http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2014/01/blog-post_8646.html

διαπραγματεύσεων. Εν προκειμένω, μόλις η Γερμανία και η ΕΚΤ θεωρούσαν ότι έχουν πάρει την καλύτερη δυνατή συμφωνία, πλήρωναν ό,τι χρειαζόταν για να κρατήσουν το ευρώ⁶⁵, γνωρίζοντας το καταστροφικό οικονομικό και πολιτικό κόστος της διάλυσης της ευρωζώνης⁶⁶. Πράγματι, μέχρι σήμερα σε κάθε στάδιο της τρέχουσας κρίσης αποφεύχθηκε η κατάρρευση του κοινού νομίσματος, ακόμη και αν έγινε με βραδύτητα υπό την πίεση των εξελίξεων⁶⁷. Για αυτό ο C.F.Bergsten προτρέπει να παρακολουθούμε «... τι κάνουν και όχι τι λένε»⁶⁸ στην ΕΕ. Ωστόσο, όπως εύστοχα επισημαίνει η Λ.Παπαδοπούλου, δεν μπορεί να παραβλεφθεί ότι η συνεχιζόμενη διαπραγμάτευση και ‘το παζάρεμα’ για το πόσα χρήματα θα καταβάλουν οι δανειστές και πόσες μεταρρυθμίσεις θα κάνουν οι οφειλέτες, μεγαλώνει το μεταξύ τους χάσμα και υπονομεύει την ευρωπαϊκή ιδέα⁶⁹.

1.6.4.Οι πολιτικές για την αντιμετώπιση της κρίσης.

Όπως παρατηρεί ο T.G.Ash, στις έκτακτες συνόδους κορυφής για την αντιμετώπιση της κρίσης οι αποφάσεις που λαμβάνονται υπολογίζουν την αντίδραση των αγορών και τις εθνικές αντιδράσεις: κυβερνητικών εταίρων, εθνικών κοινοβουλίων, εθνικών μέσων ενημέρωσης και ψηφοφόρων. Οι εθνικοί ηγέτες βγαίνοντας από τις ‘κλειστές πόρτες των Βρυξελλών’, παρουσιάζουν στα εθνικά μέσα ενημέρωσης, έκαστος, τη δική του εκδοχή για τα αποτελέσματα της συνόδου, σύμφωνα με τα οικεία εθνικά συμφέροντα και προτεραιότητες. Πίσω στα ‘πάτρια εδάφη’ επιδιώκουν να αποποιηθούν των ευθυνών τους για τις ‘πολιτικές των Βρυξελλών’ στο όνομα του πολιτικού κόστους⁷⁰.

Η ύπαρξη ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου παραγωγής πολιτικής δε συνοδεύεται από ισχυρό κοινό πολιτικό υπόβαθρο. Τα κ-μ επιδιώκουν στενά εθνικούς στόχους, που

⁶⁵ C. F.Bergsten, οπ. π. σημ. 14

⁶⁶ Nicolas Berggruen and Nathan Gardels, (2013), *The next Europe. Toward a Federal Union*, Foreign Affairs, Vol. 92, No 4, <http://www.foreignaffairs.com/articles/139461/nicolas-berggruen-and-nathan-gardels/the-next-europe> και

R.Daniel Kelemen, (2012), *Europe's New Normal. It's Here, It's Unclear, Get Used to It*, Foreign Affairs, Vol. 91, No 3, <http://www.foreignaffairs.com/articles/137642/r-daniel-kelemen/europes-new-normal>

⁶⁷ Π. Λιαργκόβας, οπ. π. σημ. 39

⁶⁸ C. F.Bergsten, οπ. π. σημ. 14

⁶⁹ Λίνα Παπαδοπούλου, (2013), *Το (δημοσιονομικό) χρέος των κρατών και το (πολιτικό) χρέος της Ένωσης*, Σεμινάριο Συνταγματικών Θεσμών στη μνήμη του καθηγητή Γιώργου Παπαδημητρίου http://www.constitutionalism.gr/site/wp-content/uploads/2014/01/2014_Papadopoulos-Hreos.Kraton_Mnimi.Papadimitriou.pdf

⁷⁰ T.G.Ash, οπ. π. σημ.4

μόνο περιστασιακή σχέση έχουν με τα κοινά ευρωπαϊκά συμφέροντα. Η πολιτική ασκείται σε εθνικό επίπεδο με εθνικά πρότυπα. Οι κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές εξαρτώνται από εθνικές πολιτικές, οι οποίες με τη σειρά τους εξαρτώνται από διαδικασίες σχηματισμού πολιτικής βούλησης σε εθνικό επίπεδο⁷¹. Ως απόδειξη, η αντίδραση των πολιτών στις κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές εκδηλώνεται με την καταπήφιση των εθνικών κυβερνήσεων⁷².

Επιπροσθέτως, κατά τη διάρκεια της κρίσης τα πιο αντιπροσωπευτικά των πολιτών θεσμικά όργανα έχουν απογυμνωθεί από τη δημοκρατική ικανότητα λήψεως αποφάσεων. Η Επιτροπή έχει χάσει την ικανότητά της να οδηγεί την πολιτική και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ΕΚ) έχει περιθωριοποιηθεί από τις κυβερνήσεις, που επέλεξαν να το αγνοήσουν, δίνοντας προβάδισμα στο Eurogroup και την troika⁷³. Η κοινοτική μέθοδος εγκαταλείφθηκε και ένα κλειστό σχήμα διακρατικού συντονισμού⁷⁴, επέβαλε τις γερμανικές ιδέες για τη διαχείριση της κρίσης στην Ευρώπη⁷⁵ και δέσμευσε την οικονομική της πολιτική σε πολιτικές λιτότητας και δημοσιονομικής πειθαρχίας.⁷⁶ Πλην όμως, οι αποφάσεις που λαμβάνονται μέσα από διακυβερνητικές διαδικασίες εκλαμβάνονται, σε αυξανόμενο βαθμό, ως επιβολές των ισχυρών και κυρίως της Γερμανίας, εναντίον των ασθενέστερων, ακόμα κι αν είναι σε πλήρη συμμόρφωση με τις Συνθήκες⁷⁷, προκαλώντας την εθνική αντίδραση⁷⁸.

1.6.5 Η εξέλιξη της δημοσιονομικής-οικονομικής κρίσης σε πολιτική-υπαρξιακή κρίση

Η πλημμελής διαχείριση της κρίσης συνετέλεσε στη μετατροπή της σε κρίση της δημοκρατίας, των θεσμών και του αξιακού συστήματος της Ένωσης, που

⁷¹ Α. Παπαδοπούλου, οπ. π. σημ. 69

⁷² Vivien Schmidt, (2012), *Democratizing the Eurozone*, Social Europe journal, 15/5/2012, <http://www.social-europe.eu/2012/05/democratizing-the-eurozone/>

⁷³ ibid και

Mark Leonard, (2014), *Rage against the machine: the rise of anti-politics across Europe*, New Statesman, 15/6/2014, <http://www.newstatesman.com/politics/2014/06/rage-against-machine-rise-anti-politics-across-europe>,

⁷⁴ Επί προεδρίας Ν. Sarközy υπήρξε γαλλογερμανική συνεργασία, ενώ σήμερα ηγείται της Ευρώπης η Γερμανία.

⁷⁵ Jürgen Habermas, (2014), *Repolitisons le débat européen*, Le Monde, 23/2/2014, http://www.lemonde.fr/idees/article/2014/02/23/repolitisons-le-debat-europeen-par-jurgen-habermas_4366441_3232.html

⁷⁶ C. F. Bergsten, οπ. π. σημ. 14

⁷⁷ Mark Leonard, οπ. π. σημ. 73

⁷⁸ J. Habermas, οπ. π. σημ. 75

περιλαμβάνει τη θεσμική ισοτιμία των μελών της και την αρχή της αλληλεγγύης⁷⁹. Η η κρίση επέτεινε τα προβλήματα δημοκρατικής νομιμοποίησης, περιόρισε τη λήψη αποφάσεων από τις αιρετές και άμεσα νομιμοποιούμενες εθνικές κυβερνήσεις, ωθώντας σε μια τάση αποπολιτικοποίησης των οικονομικών ζητημάτων καθώς τα κοινοβούλια καλούνται να υπερψηφίσουν τις μεταρρυθμίσεις, χωρίς δημόσια αξιολόγηση και κρίση⁸⁰. Συγκέντρωσε εξουσίες στα διακυβερνητικά όργανα (το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο παίζει έναν πρωτοφανή ρόλο στη χάραξη πολιτικής στην ΕΕ), και καθιέρωσε την υπέρμετρη επιρροή των ισχυρότερων κυβερνήσεων με αντίστοιχη απουσία δημοκρατικού ελέγχου και λογοδοσίας⁸¹.

Η καταστροφή των κοινωνικών δικαιωμάτων έπληξε τη δημοφιλή εικόνα της κοινωνικής Ευρώπης, που οικοδομήθηκε με την έναρξη της ευρωπαϊκής ενοποίησης, καθώς η Συνθήκη της Ρώμης συνέπεσε με την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στις ευρωπαϊκές χώρες⁸². Η άνοδος του λαϊκισμού, που εκμεταλλεύεται πολιτικά την κρίση και συσπειρώνει την άκρα δεξιά, πιστοποιεί και την ιδεολογική εξάντληση της Ευρώπης, την οποία ο Μ.Μαζάουερ εντοπίζει ήδη από το τέλος του 20^{ου} αιώνα⁸³.

1.6.6.Ο αντίκτοπος της πολυδιάστατης κρίσης στην συνοχή του ευρωπαϊκού οικοδομήματος

Η κρίση κάνει πιο ορατή την εικόνα της διασπασμένης, άνισης και με αντικρουόμενα συμφέροντα ΕΕ. Ο *Ετιέν Μπαλιμπάρ αναφέρει: «Σήμερα η Ευρώπη δεν διαχωρίζεται από έναν τοίχο, αλλά από μια τάφρο ανάμεσα στον πλούτο και τη φτώχεια, ανάμεσα στο Βορρά και το Νότο»*⁸⁴. Το χάσμα μεταξύ Βορρά-Νότου διευρύνουν οι πολιτικές λιτότητας και προσαρμογής μέσω αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας, οι οποίες δεν εξισορροπούνται από επαρκείς πολιτικές για την ανάπτυξη και δράσεις για την απασχόληση⁸⁵. Η περισσότερο ολοκληρωμένη ευρωζώνη έχει αποχωριστεί από την

⁷⁹ Λ.Παπαδοπούλου, οπ. π. σημ.69

⁸⁰ *ibid*

⁸¹ Πρβλ. Μάνος Παπάζογλου, (2012) *Οικονομική Διακυβέρνηση και κρίση στην ΕΕ: Επιτείνονται τα προβλήματα νομιμοποίησης*; Φιλελεύθερη Έμφαση, τ. 52

⁸² Περισσότερα Μ.Μαζάουερ, οπ. π. σημ. 13, σελ. 286 επ.

⁸³ *Ibid*, σελ. 379

⁸⁴ Ετιέν Μπαλιμπάρ, *II manifesto*, 2/2/2014, αναδημοσίευση Αυγή, *Η Ευρώπη στα δύο*, 4-2-2014, <http://www.avgi.gr/article/1800504/etien-mpalimpar-i-europi-sta-duo>

⁸⁵ **3/2014 ανεργία νέων:** χαμηλότερα ποσοστά στη Γερμανία (7,8%), Αυστρία (9,5%) και Ολλανδία (11,3%), υψηλότερα στην Ελλάδα (56,8% ,1/ 2014) και Ισπανία (53,9%) .

Ευρώπη των 28 και η απόσταση που χωρίζει τα μέλη της από τα υπόλοιπα κ-μ, τα οποία απλώς παρακολουθούν τις εξελίξεις, μεγαλώνει⁸⁶. Οι δανείστριες χώρες αντιμετωπίζουν εχθρικά⁸⁷ και απαξιωτικά⁸⁸ τις ασθενέστερες. Αποτέλεσμα η συνοχή, το κοινό αίσθημα του «ανήκειν» στην ευρωπαϊκή κοινότητα, καταρρέει. Ενισχύονται διαλυτικές τάσεις και φαινόμενα διχασμού, οδηγώντας σε εθνική αναδίπλωση, μολονότι η υπέρβαση της κρίσης απαιτεί περισσότερη ολοκλήρωση⁸⁹.

Ανακεφαλαιώνοντας, τα θέματα που εξετάστηκαν στο παρόν κεφάλαιο ανέδειξαν ότι η εξέλιξη της κρίσης από οικονομική-δημοσιονομική σε πολιτική-υπαρξιακή μετέτρεψε την ευρωπαϊκή ενοποίηση από παίγνιο θετικού σε παίγνιο αρνητικού αθροίσματος. Η εμπιστοσύνη κ-μ και πολιτών στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα υπονομεύτηκε και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση τέθηκε εν αμφιβόλω.

3/2014 ανεργία στα κ-μ: χαμηλότερα ποσοστά στην Αυστρία (4,9%), Γερμανία (5,1%) και Λουξεμβούργο (6,1%), υψηλότερα στην Ελλάδα (26,7%, 1/2014) και Ισπανία (25,3%). http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-02052014-AP/EN/3-02052014-AP-EN.PDF

⁸⁶ Nathalie Tocci, (2014), *Imagining Post-Crisis Europe. The Myth of a Core Europe*, *Imagining Europe* n. 10, 19/6/2014, http://www.iai.it/pdf/ImaginingEurope/ImaginingEurope_10.pdf

⁸⁷ Έρευνα του Otto Brenner Stiftung «Η παρουσίαση της Ελλάδας στην *BILD* και η ευρωκρίση το 2010»: «Χρεωκοπημένοι Έλληνες πουλήστε τα νησιά σας», «Η *Bild* δίνει πίσω στους Έλληνες τη δραχμή», «Εδώ ο Έλληνας (Γ. Παπανδρέου) ζητιανεύει τα δισεκατομμύριά μας», ενδεικτικοί πρωτοσέλιδοι τίτλοι.

<http://www.dw.de/60-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-bild/a-16016418-1>

⁸⁸ Το αρκτικόλεξο των χωρών Portugal, Ireland, Greece, Spain: PIGS

⁸⁹ Ο.Γιώτη-Παπαδάκη, οπ. π. σημ 62

Κεφάλαιο Δεύτερο

2. Η παρούσα κατάσταση: Το ευρωπαϊκό σχέδιο σε καμπή

2.1 Εισαγωγή

Ο Λ. Τσούκαλης⁹⁰ αναφερόμενος στην κρίση που κλυδωνίζει το ευρωπαϊκό οικοδόμημα και σκιάζει τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης υποστηρίζει ότι: «Πρόκειται για μια υπαρξιακή κρίση για την Ευρώπη και το ευρωπαϊκό σχέδιο, που δοκιμάζει τα όρια της κοινής διαχείρισης της αλληλεξάρτησης σε καιρούς αυξανόμενης οικονομικής απόκλισης και ανόδου του εθνικισμού. Δοκιμάζει επίσης τα όρια της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης σε καιρούς όπου οι κοινωνίες μετατρέπονται όλο και περισσότερο σε σύνολα ατόμων στα οποία δεν υπάρχει πολύς χώρος για αλληλεγγύη εντός, πόσο μάλλον εκτός των εθνικών συνόρων». Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται η καμπή του ευρωπαϊκού σχεδίου -που σηματοδοτείται από την αποδυνάμωση των πηγών νομιμοποίησής του, την αλλαγή του πολιτικού τοπίου με την άνοδο ακραίων πολιτικών δυνάμεων, και τη δυναμική ενός ενισχυόμενου αντιευρωπαϊσμού, όπως καταγράφεται από τα αποτελέσματα των ευρωεκλογών 2014- και η ανάγκη επανεξέτασής του, όπως προτείνουν τα σημαντικότερα ευρωκόμματα.

2.2. Οι εκλογές 2014 για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

2.2.1. Γενικές Παρατηρήσεις

«Αυτή τη φορά θα είναι διαφορετικά»⁹¹, ήταν το σύνθημα της ενημερωτικής εκστρατείας του ΕΚ για τις ευρωεκλογές 2014, που παρουσιάστηκαν ως αφετηρία «μιας λαμπρής νέας εποχής για την πανευρωπαϊκή πολιτική»⁹², ‘ποντάροντας’ στο ρόλο των «Spitzenkandidaten», των προτεινόμενων υποψηφίων από τα πανευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα για τη θέση του Προέδρου της Επιτροπής. Αν και, κατά γενική ομολογία, ήταν οι σημαντικότερες από την καθιέρωση της άμεσης εκλογής των μελών του ΕΚ, εν τέλει παρέμειναν εκλογές δεύτερης τάξης. Η εθνική πολιτική

⁹⁰ Λ. Τσούκαλης, οπ. π. σημ 12 σελ. 23

⁹¹ <http://www.europarl.europa.eu/portal/el>

⁹² R.Daniel Kelemen and Anand Menon, (2014), *Fight Club. When the EU's Campaign Season Ends, The Real Political Battles Will Begin*, Foreign Affairs, Vol. 93, No 3, <http://www.foreignaffairs.com/articles/141426/r-daniel-kelemen-and-anand-menon/fight-club>

διατηρήθηκε στο επίκεντρο της προεκλογικής εκστρατείας⁹³, τα ευρωπαϊκά θέματα προσεγγίστηκαν, όπως πάντα, από τη σκοπιά του εθνικού συμφέροντος και οι ψηφοφόροι επέλεξαν, ακόμη μια φορά, με εθνικά κριτήρια. Επιβεβαιώθηκε ότι οι πολίτες δεν αντιλαμβάνονται την επίδρασή του ΕΚ στην παραγωγή των πολιτικών της ΕΕ, δεν εκλαμβάνουν τις ευρωεκλογές ως λογοδοσία για τις ευρωπαϊκές πολιτικές, ούτε ως έκφραση ευρωπαϊκής πολιτικής βούλησης.

2.2.2. Τα αποτελέσματα των ευρωπαϊκών εκλογών 2014

Ο J.Pisani-Ferry, χαρακτηρίζει το εκλογικό αποτέλεσμα αντιφατικό⁹⁴, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι οι Ευρωπαίοι δεν κάνουν τον ίδιο διάλογο στη δημόσια συζήτηση για το μέλλον της Ευρώπης. Απουσιάζει η συν-αντίληψη των προβλημάτων που επηρεάζει την εξεύρεση κοινά αποδεκτών λύσεων και προβληματίζει τις πολιτικές ελίτ για τον τρόπο αντιμετώπισης της οικονομικής και πολιτικής δυσaréσκειας. Ο ευρωσκεπτικισμός εξελίσσεται σε αντιευρωπαϊσμό που επιδιώκει να διαμορφώσει το μέλλον της ενωμένης Ευρώπης, γι' αυτό ο ιταλός πρωθυπουργός M.Renzi χαρακτήρισε το αποτέλεσμα των ευρωεκλογών σαν «...ένα κουδούνι συναγερμού»⁹⁵. Τα ζητήματα που αναδείχθηκαν από τις πρόσφατες ευρωεκλογές αφορούν κυρίως στα ακόλουθα θέματα:

A) Μειωμένη συμμετοχή

Το ΕΚ, σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της *Pew Global*, είναι εξίσου αντιδημοφιλές με τα άλλα θεσμικά όργανα της ΕΕ, μολονότι βρίσκεται εγγύτερα στους πολίτες⁹⁶. Η προσπάθεια μετατροπής των ευρωεκλογών σε ανταγωνισμό για την προεδρία της

⁹³ Mirte van den Berge, (2014), *The 2014 EP Election Campaign in the Member States: National Debates, European Elections*, Tepsa Report, Brussels, 4/6/2014

http://www.tepsa.eu/wp-content/uploads/2014/06/TEPSA-Report-EP-election-campaigns-Mirte-van-den-Berge.rev_.pdf

⁹⁴ J.Pisani-Ferry, (2014), *Strengthening Europe's Limited Power*, Project Syndicate, 30/5/2014, <http://www.project-syndicate.org/commentary/jean-pisani-ferry-wants-the-eu-to-work-within-its-current-mandate-but-to-have-the-tools-needed-to-carry-it-out>

⁹⁵ <http://m.capital.gr/News.aspx?id=2048169>

⁹⁶ Ένας μέσος όρος μόλις 36% εκφράζονται θετικά για το ΕΚ: Pew Research, 12/5/2014, *A fragile rebound for EU image on eve of european parliament elections*

<http://www.pewglobal.org/2014/05/12/a-fragile-rebound-for-eu-image-on-eve-of-european-parliament-elections/>

Ευρωπαϊκής Επιτροπής δεν κατάφερε να προσελκύσει τους ψηφοφόρους⁹⁷. Το συνολικό ποσοστό συμμετοχής (43,1%)⁹⁸, αν και χαμηλό, κρίνεται μάλλον ανακουφιστικό, διαψεύδοντας έστω και οριακά τις προεκλογικές εκτιμήσεις περί ανόδου της αποχής, και σταθεροποιώντας την πτωτική τάση εν συγκρίσει με προηγούμενες αναμετρήσεις⁹⁹. Τέλος, αξίζει αναφοράς η ρήση του M.Leonard περί εντυπωσιακής αποχής της μεσαίας τάξης. Η αίσθηση, κατά τον συγγραφέα, πως οι ελίτ της παγκοσμιοποίησης αφήνουν τις μεσαίες τάξεις να αγωνίζονται να επιβιώσουν σε εθνικά κράτη όπου δεν έχουν πλέον τον έλεγχο, ωθεί στην αντι-πολιτική διάθεση, που σαρώνει την Ευρώπη¹⁰⁰.

B) Η επιβεβαίωση του χάσματος Βορρά-Νότου

Οι προεκλογικές εκστρατείες¹⁰¹ φάνηκε να ακολουθούν γεωγραφικές γραμμές και ειδικά αυτής του Βορρά-Νότου. Οι Σοσιαλδημοκράτες επί παραδείγματι στην Ισπανία εστίασαν σε θέματα ευρωπαϊκής δημοκρατίας και κοινωνικής δικαιοσύνης, ενώ στην Γερμανία στη συνεχιζόμενη ανάγκη για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και δημοσιονομική εξυγίανση¹⁰².

Γ) Ο ευρωσκεπτικισμός διευρύνεται και συσπειρώνει την Άκρα Δεξιά

Στον αντίποδα της θριαμβολογίας του J.M.Barroso¹⁰³, ο G.Harding τονίζει ότι «...οι εκλογές δεν είναι μόνο αριθμητική, αλλά καταδεικνύουν τη διάθεση και τη δυναμική και εν προκειμένω το αποτέλεσμα πιστοποιεί ότι οι Ευρωπαίοι αδιαφορούν, αν όχι εναντιώνονται στο σχέδιο που δημιουργήθηκε στο όνομά τους»¹⁰⁴. Οι πολίτες αμφισβητούν τον τρόπο, με τον οποίο οι ελίτ διαχειρίζονται ερήμην τους την ευρωπαϊκή οικοδόμηση και το μέλλον τους.¹⁰⁵ Αν και η ευρωσκεπτικιστική άνοδος

⁹⁷R.D.Kelemen and A.Menon, οπ. π. σημ. 92

⁹⁸ <http://www.apotelesmata-ekloges2014.eu/el/turnout.html>

⁹⁹ Olaf Boehnke, (2014), *The EU after the elections: what you see is what you get*, ECFR blog, http://www.ecfr.eu/blog/entry/the_eu_after_the_elections_what_you_see_is_what_you_get

¹⁰⁰ M.Leonard, οπ. π. σημ 73

¹⁰¹ Περισσότερα: M.van den Berge, οπ. π. σημ. 93

¹⁰² O.Boehnke, οπ.π.,σημ.99

¹⁰³ G.Harding, οπ. π. σημ. 27

¹⁰⁴ *ibid* και Joschka Fischer, (2014), *Europe's Nationalists on the March*, Project Syndicat, 31/5/2014 <http://www.project-syndicate.org/commentary/joschka-fischer-asks-why-so-many-europeans-are-turning-to-an-ideology-that-has-meant-only-war-and-destruction>

¹⁰⁵ Ο ευρωσκεπτικισμός «...αντλεί από την δεξαμενή δυσaréσκειας των ευρωπαίων πολιτών», που τροφοδοτείται «...από την αίσθηση αδυναμίας ή αποξένωσης..αποφάσεις που επηρεάζουν τις ζωές των ανθρώπων μοιάζουν να λαμβάνονται ερήμην τους ενώ οι ίδιοι έχουν ελάχιστη ή και καθόλου δύναμη επιρροής» Λ.Τσούκαλης οπ. π. σημ. 12 , σελ. 22.

δεν είναι μόνο ευρωπαϊκή, αλλά και εθνική πρόκληση¹⁰⁶, πολλοί ευρωπαίοι πολίτες έλκονται από τον τρόπο που οι ευρωσκεπτικιστικές εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους¹⁰⁷, αδιαφορώντας αν οι πολιτικές τους δίνουν λύσεις στα πραγματικά τους προβλήματα. Η ευρωσκεπτικιστική επιτυχία, που συσπειρώνει την άκρα δεξιά, μπορεί να συνδέσει την Ευρώπη με τους φόβους για τη μετανάστευση, το θυμό για τη λιτότητα και την ανασφάλεια για την απώλεια της εθνικής κυριαρχίας¹⁰⁸. Η τάση αυτή, προειδοποιεί ο Joschka Fischer μπορεί να παρεμποδίσει την αναγκαία περαιτέρω ολοκλήρωση, καταστρέφοντας την ευρωπαϊκή ιδέα από μέσα¹⁰⁹. Επίσης, ο Π.Ιωακείμης, διατυπώνει φόβους ότι σε κάποια κ-μ, και ειδικά στη Γαλλία, δύσκολα θα εγκριθεί με δημοψήφισμα μια ριζική αναθεώρηση των Συνθηκών¹¹⁰.

2.3. Η νέα πολιτική γεωγραφία της ένωσης

Το πολιτικό τοπίο στην Ευρώπη έχει αλλάξει, όπως επιβεβαιώνεται από την άνοδο ακραίων πολιτικών δυνάμεων. Σύμφωνα με τους Nicholas Walton και Jan Zielonka¹¹¹ η κρίση επηρεάζει την πολιτική στην Ευρώπη και προκαλεί ανασχηματισμό της πολιτικής γεωγραφίας, από τον οποίο αναδεικνύεται:

A) Ο ανταγωνισμός παραδοσιακών κομμάτων με ακραίες πολιτικές δυνάμεις

Οι νέες ακραίες πολιτικές δυνάμεις και τα λαϊκιστικά κινήματα, που έχουν αναδυθεί σε όλα τα κ-μ πιέζουν τις εγχώριες πολιτικές δυνάμεις, αμφισβητώντας την πολιτική τους στην Ευρώπη και κεφαλαιοποιώντας πολιτικά από την κρίση¹¹². Τα πολιτικά κόμματα που διαχειρίστηκαν τα διάφορα στάδια της κρίσης εισπράττουν την

¹⁰⁶ Πρβλ. Γαλλία: Άνοδο Εθνικού Μετώπου και συρρίκνωση των ποσοστών του προέδρου F.Holland

¹⁰⁷ Περσιότερα: Γιάννης Σιώκος, (2014), *Βουβά κόμματα σε μια Ευρώπη που βράζει. Τα μεγάλα διακυβεύματα και η κοντόφθαλμη προεκλογική ρητορική*, Foreign Affairs, The Hellenic Edition, <http://foreignaffairs.gr/articles/69811/giannis-siotos/boyba-kommata-se-mia-eyropi-poy-brazei>

¹⁰⁸ J.I.Torreblanca & M.Leonard, οπ. π. σημ. 7

¹⁰⁹ J.Fischer, οπ. σημ. 104

¹¹⁰ «Οι σκέψεις για ριζική συνολική αναθεώρηση των Συνθηκών της ΕΕ και για νέα «μεγάλα σύμφωνα» στην Ευρώπη, όσο επιθυμητά κι αν είναι, μάλλον θα εγκαταλειφθούν για το προβλεπτό μέλλον». Π. Κ. Ιωακείμης, *Τα μικρόβια του ευρωσκεπτικισμού: Γιατί δεν πρέπει να υπερδραματοποιήσουμε τον κίνδυνο που αντιμετωπίζει η Ευρώπη*, Τα Νέα, 13/06/2014, <http://www.tanea.gr/opinions/all-opinions/article/5130682/giati-den-kyndynevei-h-eyrwph/>

¹¹¹ Nicholas Walton and Jan Zielonka, (2013), *The New Political Geography of Europe*, ECFR POLICY REPORT No 72, http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR72_POLICY_REPORT_AW.pdf

¹¹² Marc Leonard, (2014), *Does Europe have a hero waiting in the wings?*, Blogs Reuters, 27/5/2014, <http://blogs.reuters.com/mark-leonard/2014/05/27/does-europe-have-a-hero-waiting-in-the-wings/>

αποδοκιμασία και αγωνίζονται για την πολιτική επιβίωσή τους. Το παράδοξο είναι ότι, ενώ έχουν ληφθεί αδιανόητα προ της κρίσης μέτρα για τη διατήρηση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, δεν εξασφαλίζεται η υποστήριξη για την προώθηση της ολοκλήρωσης που χρειάζεται η Ευρώπη. Η «ανεκτική συναίνεση» έχει χαθεί ακόμη και στις παραδοσιακά φιλο-ευρωπαϊκές χώρες, όπως ενδεικτικά στην Ολλανδία. Προς το παρόν, δε διαφαίνεται λύση πέραν του ευρωπαϊκού πλαισίου, καθώς η αντιευρωπαϊκή ρητορική για διάλυση της ΕΕ προσκρούει στο φόβο των πολιτών, διατηρώντας μια εύθραυστη αντοχή των καθιερωμένων κομμάτων στον ανταγωνισμό των νέων.

B) Η συρρίκνωση του πυρήνα και η μεγέθυνση της περιφέρειας

Χώρες που μέχρι πρότινος ήταν στον ευρωπαϊκό πυρήνα βαίνουν στην περιφέρεια, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την εκ των ιδρυτριών Ιταλία. Ο όρος "περιφέρεια", προκαλεί συνειρμούς περιθωριοποίησης και απώλειας δικαιωμάτων, παράγοντας καχυποψία που δυσχεραίνει τις κοινά αποδεκτές λύσεις. Η ανησυχία της περιθωριοποίησης επιτείνεται από το ενδεχόμενο να δημιουργηθούν δύο Ευρώπες (μία των ισχυρών και μία των αδυνάτων), ενώ η αδιαφάνεια των διαπραγματεύσεων προκαλεί περαιτέρω δυσπιστία και ανασφάλεια.

Γ) Η θραύση του πυρήνα και το χάσμα μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας.

Το κέντρο εξουσίας έχει μετατοπιστεί από τις Βρυξέλλες στο Βερολίνο. Η ασυμμετρία ανάμεσα σε Παρίσι και Βερολίνο αναμένεται να αυξηθεί, λόγω της πίεσης της Γαλλίας¹¹³ από το αποτέλεσμα των πρόσφατων ευρωεκλογών, επηρεάζοντας τη μεταξύ τους συνεννόηση¹¹⁴. Εξέλιξη δυσμενής για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η οποία ανέκαθεν στηριζόταν στη γαλλογερμανική συνεργασία.

2.4. Η αποδυνάμωση των πηγών νομιμοποίησης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος

Τα κ-μ και οι πολίτες αποδέχθηκαν την απώλεια μέρους της εθνικής τους κυριαρχίας και διαδοχικούς πολιτιστικούς μετασχηματισμούς ως επακόλουθο της ενοποιητικής

¹¹³Πρβλ. Πολιτική κρίση στη Γαλλία και παραίτηση της κυβέρνησης Μανουέλ Βαλς (25/8/2014). <http://www.capital.gr/businessweek/articles.asp?id=2094053>

¹¹⁴ Π Ιωακειμίδης, οπ. π. σημ. 110

διαδικασίας, έχοντας συνδέσει αυτές τις παραχωρήσεις με μια σειρά από κοινά οφέλη: ειρήνη, ασφάλεια, ευημερία, ενιαία εσωτερική αγορά, κοινό νόμισμα, σταθεροποίηση της δημοκρατίας, κυρίως στην Ν. και Α. Ευρώπη, δράση της ΕΕ ως παγκόσμιας δύναμης.

Σήμερα, οι περισσότερες από αυτές τις πηγές νομιμοποίησης του ευρωπαϊκού εγχειρήματος έχουν αποδυναμωθεί και δεν παρέχουν τα ίδια οφέλη¹¹⁵. Δεν υπάρχει προφανής εξωτερική απειλή δεδομένου ότι η Ρωσία του Πούτιν δεν είναι η Ρωσία του Στάλιν, ούτε η Κίνα μπορεί να θεωρηθεί ως νέα Σοβιετική Ένωση. Ο Ψυχρός Πόλεμος έχει τελειώσει, ενώ δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αναζωογόνησή του η παρούσα κρίση με τη Ρωσία. Οι ΗΠΑ στρέφονται γεωπολιτικά από τον Ατλαντικό στον Ειρηνικό και στη ΝΑ.Ασία και δεν έχουν πλέον το ίδιο ενδιαφέρον για την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Η ΕΕ δεν αυξάνει την ευημερία των πολιτών, το κράτος πρόνοιας, μέρος της ταυτότητας της ΕΕ, καταρρέει. Η πίστη στη σύγκλιση, ισχυρό κίνητρο συμμετοχής στην ευρωπαϊκή οικογένεια, χάνεται διότι η οικονομική προοπτική των αδύναμων χωρών δε φαίνεται να καλυτερεύει.

2.5. Το ευρωπαϊκό σχέδιο σε καμπή

Όταν η κρίση ενέσκηψε στην Ευρώπη, το ευρωπαϊκό σχέδιο ήδη δεν αντιμετωπιζόταν με την ευφορία των πρώτων δεκαετιών. Με την πάροδο του χρόνου εδραιώθηκε ένας ισχυρός διοικητικός γραφειοκρατικός μηχανισμός με ελλιπή νομιμοποίηση και λογοδοσία¹¹⁶. Η λήψη αποφάσεων από κέντρα που οι πολίτες δεν καταλάβαιναν ή δεν έλεγχαν, η αδιαφάνεια και η πολυπλοκότητα της διαδικασίας μείωσαν την εμπιστοσύνη στους ευρωπαϊκούς θεσμούς¹¹⁷. Ως ένα βαθμό πολλά από τα σημερινά αδιέξοδα οφείλονται στον τρόπο επικοινωνίας της ΕΕ με τους πολίτες και, όπως εύστοχα επισημαίνει ο J.Habermas, στην αδυναμία (αν όχι άρνηση) της πολιτικής

¹¹⁵Ivan Krastev, (2014), *Ευρώπη δεν υπάρχει πια*, Το Βήμα (Helios Plus), 2/1/2014 <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=553756>

¹¹⁶Nicole Denoit and Beatrice Galinin-Melenec, (2000), *Europe et Communication: Le Labyrinth*, Communication et Organization, No 17 και Μ. Μαζάουερ, οπ. π. σημ. 56, σελ. 413-414

¹¹⁷Patrick Bijsmans and Christina Altides, (2007), *Bridging the Gap between EE Politics and citizens? The European Commission, National Media and EU Affairs in the Public Sphere*, European Integration, Vol. 29, No 3 και

ελίτ που καθοδηγούσε το ευρωπαϊκό σχέδιο να εμπλέξει έγκαιρα τους πολίτες στη διαδικασία της ενοποίησης¹¹⁸.

Η διαχείριση της κρίσης αύξησε τη δυσπιστία και ταυτόχρονα έπληξε το οικονομικό γόητρο της ΕΕ. Οι πολίτες πλέον εκλαμβάνουν την ΕΕ ως αφιλόξενο τόπο, που δεν ταυτίζεται με τα συμφέροντά τους¹¹⁹ και διστάζουν (αν όχι αρνούνται) να νομιμοποιήσουν το ευρωπαϊκό σχέδιο. Παράλληλα η αποτελεσματικότητα της ΕΕ μειώνεται και περιορίζεται ο ρόλος της ως διεθνούς δρώντος. «*Η ΕΕ έχει αποδειχθεί ανίκανη να αποτρέψει την ρωσική επιθετικότητα στην Ουκρανία. Εσωτερικά (...) φάνηκε εξίσου ανίκανη να σταματήσει την διολίσθηση της Ουγγαρίας προς την απολυταρχία ή να μπλοκάρει τις συζητήσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο σχετικά με μια πιθανή έξοδο.*»¹²⁰. Υποστηρίζεται ότι τα γεγονότα των τελευταίων πέντε ετών αποτελούν την αρχή του τέλους του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, που αποδεικνύεται ανίκανο να εκπληρώσει τις υποσχέσεις του.

Στον αντίποδα, υποστηρίζεται ότι τα χειρότερα πέρασαν, η ευρωπαϊκή ιδέα άντεξε στη μεγαλύτερη δοκιμασία της, το κοινό νόμισμα σταθεροποιείται, οι χώρες αρχίζουν να αναδύονται από τα προγράμματα της επώδυνης προσαρμογής και «... οι διαδηλωτές στην *Euromaidan* τού Κιέβου επιβεβαιώνουν τη γοητεία ένταξης στην ενωμένη Ευρώπη».¹²¹ Πρόσφατες έρευνες από το Ευρωβαρόμετρο και την *Pew Research* δείχνουν ότι η πλειοψηφία (53%) των Ευρωπαίων πολιτών παραμένουν σίγουροι για το μέλλον της ΕΕ¹²² και υπάρχει ανάκαμψη της εικόνας της ΕΕ, αν και εύθραυστη¹²³.

Εμμανουέλα Δούση, (2006), *Το θεσμικό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, στο Ν. Μαραβέγιας, Θ.Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Ελλάδα Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτικές*, Διόνικος, Αθήνα

¹¹⁸ J.Habermas οπ. π. σημ. 75

¹¹⁹ Μια χαμένη γενιά, κυρίως στη Νότια Ευρώπη, κινδυνεύει να μετατραπεί στην «μεγαλύτερη παράπλευρη απώλεια της κρίσης» Λ.Τσουκάλης, οπ. π. σημ. 12, σελ 17.

«*Σε όλη την Ευρώπη, υπήρξε μια ραγδαία αύξηση της φτώχειας, της ανισότητας και της ανεργίας*», Vivien A. Schmidt, (2011), *Saving the Euro Will Mean Worse Trouble for Europe. Charting the Disastrous Choices Ahead*, *Foreign Affairs*, Vol. 90, No 6, <http://www.foreignaffairs.com/articles/136694/vivien-a-schmidt/saving-the-euro-will-mean-worse-trouble-for-europe>

¹²⁰ R.D.Kelemen and A.Menon, οπ. π. σημ. 92

¹²¹ *ibid*

¹²² http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_419_400_en.htm#415

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_413_en.pdf

¹²³ Pew Research, οπ. π. σημ. 96

Ωστόσο, ούτε η μία ούτε η άλλη πλευρά μπορούν να απαντήσουν με σαφήνεια στο ερώτημα «τί είναι αυτή η Ευρώπη;» και «ποια η θέση της στον κόσμο;»¹²⁴. Σύμφωνα με τον Μ.Μαζάουερ «...οι μόνοι οραματιστές που δέχονται την πρόκληση (των ερωτημάτων) είναι οι ευρωπαϊστές των Βρυξελλών(...)που εξακολουθούν να μιλούν όπως παλαιά - σάμπως η ιστορία να κινείται προς μια κατεύθυνση(...)και το μόνο όραμα που προσφέρεται είναι το όραμα μιας όλο και πιο συνεκτικής ΕΕ.»¹²⁵. Στον αντίποδα, οι αντιευρωπαϊστές της πλήρους άρνησης ζητούν να διαλυθεί συνολικά το οικοδόμημα και να δοθεί τέλος στο ευρωπαϊκό εγχείρημα.

Μια τρίτη άποψη, πέρα από τις μυλόπετρες των άκρων, των «ευρωπαϊστών των Βρυξελλών» και του άγονου αντιευρωπαϊσμού, αναγνωρίζει ότι το σύστημα ως έχει δε λειτουργεί, και επιδιώκει την επανεξέταση του ευρωπαϊκού σχεδίου αναζητώντας μια νέα αφήγηση για την Ευρώπη και μια νέα συσσωματική δυναμική, ικανή να εξασφαλίσει την αποδοχή, νομιμοποίηση και βιωσιμότητα του ευρωπαϊκού σχεδίου.

2. 6. Η επανεξέταση του ευρωπαϊκού σχεδίου

2.6.1. Γενικές Παρατηρήσεις

Μετά τις ευρωεκλογές μια νέα ‘μάχη’ έχει προκύψει: πώς το αποτέλεσμα θα μεταφραστεί σε αποτελεσματική πολιτική, δηλαδή ποιές αλλαγές μπορούν να πραγματοποιηθούν, ώστε να αποκατασταθεί η κατάρρευση της νομιμοποίησης του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Ωστόσο, απουσιάζει η κοινή αντίληψη των πραγμάτων, απότοκο της απουσίας του ‘συν-ανήκειν’. Η κρίση εκλαμβάνεται με διαφορετικό τρόπο από διαφορετικές χώρες, πράγμα που επηρεάζει την εξεύρεση κοινά αποδεκτών λύσεων, ικανές να υποστηριχθούν εξίσου από δανειστές και δανειζόμενους. Το γερμανικό μπλοκ θέλει λιτότητα και την τήρηση αυστηρών δημοσιονομικών κανόνων, το ‘λατινικό’ μπλοκ θέλει ανάπτυξη, και μια Αγγλοσαξονική τάση θέλει να χαλαρώσει τους δεσμούς με την ΕΕ συνολικά. Η απουσία συν-αντίληψης και ο διαφορετικός βαθμός πίεσης των κυβερνήσεων¹²⁶ επηρεάζει το είδος και τον τρόπο των σχεδιαζόμενων αλλαγών¹²⁷. Ωστόσο, ο όρος

¹²⁴ R.D.Kelemen and A.Menon, οπ. π. σημ. 92

¹²⁵ Μ. Μαζάουερ, οπ. π. σημ. 13 σελ. 380

¹²⁶ Renaud Thillaye, (2014), *After May 25th: Results, not reform*, Policy Network, 4-6-2014, http://www.policy-network.net/pno_detail.aspx?ID=4678&title=After-May-25th-Results-not-reform

¹²⁷ Richard Corbett, *Reforming the EU is a process, not an event*, Policy Network, 3/6//2014,

της «μεταρρύθμισης της ΕΕ» βρίσκεται στα χείλη όλων¹²⁸, προεκλογικά και κυρίως μετεκλογικά¹²⁹. Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμη η καταγραφή των προτάσεων των σημαντικότερων ευρωκομμάτων όπως διατυπώθηκαν στις εκλογικές τους διακηρύξεις 2014.

2.6.2. Οι προτάσεις των σημαντικότερων ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων όπως διατυπώνονται στις Εκλογικές τους Διακηρύξεις [2014]

A) Ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα

Τα ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα αποτελούν ομοσπονδίες εθνικών πολιτικών κομμάτων στη βάση της κοινής πολιτικής τους ιδεολογίας. Παράλληλα με τα ευρωκόμματα δρουν οι πολιτικές ομάδες του ΕΚ, δημιουργούμενες από εθνικά κόμματα των ίδιων κομματικών ιδεολογιών¹³⁰, στις τάξεις των οποίων εντάσσονται ευρωβουλευτές συγγενούς ιδεολογικού προσανατολισμού με σκοπό την αύξηση της επιρροής τους μέσω του κοινού μετώπου¹³¹. Η λειτουργία των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων¹³² αποτελεί κύριο στοιχείο της δημοκρατικής ζωής της ΕΕ. Η θεσμική τους αποστολή έγκειται στην ενδυνάμωση του πολιτικού χαρακτήρα της ένωσης και της συμμετοχής των πολιτών στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, στη διαμόρφωση της ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη και της ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας και στη δημιουργία κοινών πολιτικών στόχων¹³³. Ο ρόλος τους όμως υπονομεύεται από τα εθνικά πολιτικά κόμματα, που επιλέγουν τους υποψήφιους ευρωβουλευτές και χρησιμοποιούν τις ευρωεκλογές για την ανάδειξη εθνικών και όχι ευρωπαϊκών θεμάτων¹³⁴. Επιπλέον, οι ευρωβουλευτές ευθυγραμμίζονται με την εθνική κομματική γραμμή ή στην καλύτερη περίπτωση με τις εθνικές προτεραιότητες¹³⁵.

http://www.policy-network.net/pno_detail.aspx?ID=4671&title=Reforming-the-EU-is-a-process-not-an-event%5d

¹²⁸ Renaud Thillaye, οπ. π. σημ 126

¹²⁹ «...Σε ολόκληρη την Ένωση είναι δύσκολο να βρεθεί ένας πολιτικός που να μην μιλάει για «μεταρρύθμιση», Richard Corbett, οπ. π. σημ. 127

¹³⁰ Δημήτρης Τσάτσος, (2007), *Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία. Για μια Ευρωπαϊκή Ένωση των Κρατών των Λαών των Πολιτών και του Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Πολιτισμού*, Λιβάνη, Αθήνα, σελ 425.

¹³¹ Neill Nugent, (2004), *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Σαββάλα, Αθήνα, σελ 302.

¹³² Άρθρο 10 παρ. 4 ΣΕΕ

¹³³ *ibid*

¹³⁴ Simon Hix, (2009), *Το Πολιτικό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Μεταίχμιο, Αθήνα, σελ 236 επ.

¹³⁵ N.Nugent, οπ. π., σημ. 131, σελ 311 επ.

Στην παρούσα συγκυρία, που στιγματίζεται από την ανάδυση ακραίων πολιτικών δυνάμεων, οι Mark Leonard και José Ignacio Torreblanca υποστηρίζουν ότι θα ήταν λάθος τα παραδοσιακά φιλοευρωπαϊκά κόμματα να υποχωρήσουν σε μια συνεργασία με τους τεχνοκράτες διαμορφώνοντας ένα ‘φιλοευρωπαϊκό μπλοκ’, απέναντι σε ένα ‘αντι-ελίτ μπλοκ’. Η συμμετοχή τους στην αντιπαράθεση τεχνοκρατών-λαϊκιστών θα τροφοδοτούσε περισσότερη δυσαρέσκεια σε ένα ήδη δυσαρεστημένο, αν όχι θυμωμένο, εκλογικό σώμα. Αντιθέτως, προτείνουν να δημιουργηθεί ένας χώρος για πολιτικές ‘μάχες’, ώστε να διατηρηθεί ο πολιτικός ανταγωνισμός αριστεράς-δεξιάς, τόσο σε εθνικό όσο και ευρωπαϊκό επίπεδο. Έτσι τα καθιερωμένα κόμματα θα ανταποκριθούν στην πρόκληση να εκφράσουν τη δυσαρέσκεια των ευρωπαίων πολιτών, που αποτελεί την αιχμή του δόρατος της ευρωσκεπτικιστικής κριτικής¹³⁶.

B) Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα [EPP].

Οι Χριστιανοδημοκράτες αποτελούν την κεντροδεξιά πολιτική οικογένεια της Ευρώπης¹³⁷. Θεωρούν την Ευρώπη μια τεράστια κοινότητα αξιών και αρχών και αγωνίζονται για μια ΕΕ αξιών, προσιτή στους λαούς, στηριζόμενη στη δημοκρατία, τη διαφάνεια και την υπευθυνότητα¹³⁸. Στην εκλογική τους διακήρυξη¹³⁹ θέτουν ως προτεραιότητες:

- «...τη δημιουργία μιας καλύτερης Ευρώπης για όλους τους πολίτες»(1^η πρόταση) και «...μιας πιο ανοικτής, πιο δεκτικής, πιο δημοκρατικής Ευρώπης» (3^η πρόταση).
- την πίστη στην αλληλεγγύη μεταξύ όλων των Ευρωπαίων.

Οι παραπάνω αναφορές χαρακτηρίζονται μάλλον διακηρυκτικές, στερούμενες περαιτέρω εξειδίκευσης, η οποία όμως απαντάται στην πλατφόρμα του κόμματος¹⁴⁰.

Ειδικότερα, στους στόχους του κόμματος εντάσσονται:

- η επιδίωξη μιας πραγματικής Ευρωπαϊκής Πολιτικής Ένωσης με δημοκρατικά όργανα, μιας αποτελεσματικότερης Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μιας διαφανέστερης διαδικασίας συναπόφασης μεταξύ Συμβουλίου Υπουργών και

¹³⁶ M.Leonard and J.I.Torreblanca οπ. π. σημ. 7

¹³⁷ <http://www.elections2014.eu/el/european-political-parties>

¹³⁸ <http://www.epp.eu/>

¹³⁹ <http://juncker.epp.eu/epp-manifesto?lang=el>,

¹⁴⁰ <http://www.epp.eu/sites/default/files/content/EN%20with%20cover.pdf>

Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και ενός μηχανισμού για τη διασφάλιση καλύτερης οικονομικής διακυβέρνησης.

- η εμπάθυνση της συμμετοχικής δημοκρατίας, μέσω νέων μορφών άμεσης αλληλεπίδρασης μεταξύ πολιτών και ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, όπως η πρωτοβουλία των πολιτών.
- η άμεση εκλογή του Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η ανάδειξη στις ευρωεκλογές των πραγματικών ευρωπαϊκών ζητημάτων, με σεβασμό στα δημοκρατικά δικαιώματα των Ευρωπαίων ψηφοφόρων.

Γ) Κόμμα Ευρωπαίων Σοσιαλιστών [PES]

Οι Σοσιαλιστές αποδίδουν πρωτεύοντα ρόλο στην κοινωνική Ευρώπη, στη διασφάλιση της ΕΕ ως ουσιαστικής Κοινωνικής Ένωσης ισοδύναμης της Οικονομικής Ένωσης και θέτουν ως μείζονα ζητήματα την απασχόληση, την ανάκαμψη της οικονομίας, την περισσότερη δημοκρατία και συμμετοχή¹⁴¹. Με βάση το εκλογικό τους μανιφέστο¹⁴²:

- θέτουν στο επίκεντρο της προεκλογικής εκστρατείας τον ευρωπαϊό πολίτη, τον οποίο οι πολιτικές πρέπει να υπηρετούν με τρόπο καθαρό και διαφανή
- εστιάζουν στην ανάγκη αλλαγής της ΕΕ, «*πιο κοινωνικά δίκαιη και πιο δημοκρατική*», και στον αναβαθμισμένο ρόλο του ΕΚ
- προτείνουν τον πραγματικό συντονισμό των οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών στην Ευρωζώνη, λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές τους επιδράσεις, με άσκηση του δημοκρατικού ελέγχου από τα εθνικά κοινοβούλια και το ΕΚ
- αντιτάσσουν στην άνοδο του εξτρεμισμού μια Ευρώπη που σέβεται τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις όλων, χωρίς προκαταλήψεις, μίσση και διχασμούς
- προβάλλουν την ανάγκη διασφάλισης της πλήρους δημοκρατικής συμμετοχής των ευρωπαίων πολιτών, της κοινωνίας των πολιτών και των κοινωνικών φορέων και της διευκόλυνσης του ελέγχου των αποφάσεων, οι οποίες πρέπει

¹⁴¹ http://www.pes.eu/our_issues

¹⁴² http://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/partyofeuropeansocialists/pages/1/attachments/original/1398858976/Manifesto_GR.pdf?1398858976.

να λαμβάνονται στο πιο κατάλληλο επίπεδο (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή ευρωπαϊκό)

Δ) Συμμαχία Φιλελευθέρων και Δημοκρατών για την Ευρώπη (ALDE)

Οι Φιλελεύθεροι μετουσιώνουν την αρχή της ελευθερίας στην πολιτική, στην οικονομία και στους λοιπούς τομείς της κοινωνίας¹⁴³. Σύμφωνα με την οικεία ιστοσελίδα «..(η συμμαχία) προωθεί τη συνεχή ανάπτυξη της ΕΕ και των οργάνων της προς την περαιτέρω ενοποίηση και τον εκδημοκρατισμό»¹⁴⁴

Σύμφωνα με το εκλογικό τους Μανιφέστο¹⁴⁵:

- εστιάζουν σε μια πιο ισχυρή Ευρώπη, που υπερασπίζεται τα κοινά συμφέροντα και αξίες· πιο διαφανή και υπεύθυνη, στηριζόμενη στην αληθινή δημοκρατία και στη βούληση των πολιτών, που εμπνέει εμπιστοσύνη και ευνοεί την ευημερία και την ενότητα
- επιδιώκουν την κατάρτιση μιας συμφωνίας για τη δημοκρατική κατεύθυνση της ΕΕ προς εξασφάλιση περισσότερης διαφάνειας και λιγότερης γραφειοκρατίας
- προτείνουν μια αποτελεσματικότερη Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις στις μεθόδους εργασίας στο Σώμα των Επιτρόπων και μείωση των χαρτοφυλακίων
- υποστηρίζουν την περισσότερη εμπλοκή των ευρωπαϊκών και εθνικών κυβερνήσεων στη λήψη αποφάσεων, την περισσότερη διαφάνεια στις διαπραγματεύσεις και τις ψηφοφορίες στο Συμβούλιο καθώς και τη λήψη των αποφάσεων στο κατάλληλο τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο, με σεβασμό στις αρχές της επικουρικότητας και αναλογικότητας.

Ε) Ευρωπαϊκή Αριστερά

Η Αριστερά αντιμετωπίζει την πρόκληση να εκφραστεί ενωμένη σε ευρωπαϊκό επίπεδο, προτείνοντας αξιόπιστες πολιτικές εναλλακτικές λύσεις, καθώς συνενώνει διαφορετικούς και εν μέρει αντίθετους πολιτικούς και κοινωνικούς σχηματισμούς της

¹⁴³ <http://www.aldeparty.eu/en>

¹⁴⁴ <http://www.aldeparty.eu/en/values/european-democracy>

¹⁴⁵ http://www.aldeparty.eu/sites/eldr/files/events/10301/alde_manifesto_greek.pdf

εναλλακτικής και προοδευτικής Αριστεράς στην ευρωπαϊκή ήπειρο¹⁴⁶. Το μανιφέστο των ευρωεκλογών εστιάζει¹⁴⁷:

- στην απαίτηση μιας άλλης Ευρώπης, στην επανασύνδεση της πολιτικής και της κοινωνίας και στην ανάκτηση της δύναμης των ευρωπαίων πολιτών
- στην επανίδρυση της Ευρώπης σε μια δημοκρατική, κοινωνική, οικολογική και ειρηνική βάση, στηριζόμενη στην αρχή της αλληλεγγύης.
- στην αποδέσμευση από τη Συνθήκη της Λισαβόνας που έχει επιφέρει τη λιτότητα, την απομάκρυνση από την λαϊκή κυριαρχία και την αυταρχική εκτροπή της ΕΕ, με τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια μη εκλεγμένων οργάνων.
- στην ενίσχυση των εξουσιών του ΕΚ και των εθνικών κοινοβουλίων, προς εξασφάλιση του ελέγχου και της συμμετοχής στη λήψη των αποφάσεων.
- στην άρση του μονοπωλίου της νομοθετικής πρωτοβουλίας των Βρυξελλών καθώς και στην ανάκτηση της δύναμης των εκλεγμένων αντιπροσώπων προς αποδυνάμωση της επιρροής αδιαφανών και αντιδημοκρατικών κέντρων στα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα.
- στην απλούστευση της διαδικασίας της Πρωτοβουλίας των Πολιτών για την εξασφάλιση της ουσιαστικότερης συμμετοχής τους, στη γενίκευση του αναλογικού εκλογικού συστήματος και στη διενέργεια δημοψηφισμάτων για μείζονα θέματα ως επόμενο στάδιο των δημοσίων συζητήσεων και διαβουλεύσεων.

ΣΤ) Ευρωπαϊκό Πράσινο Κόμμα

Οι θέσεις των Πράσινων για την ΕΕ¹⁴⁸, τη νομιμοποίηση της ευρωπαϊκής συνεργασίας και τη δημοκρατική της ζωή¹⁴⁹ εστιάζουν στην αντιστροφή της διάβρωσης της δημοκρατίας, που προκαλούν η εξουσία των τεχνοκρατών και το απλοϊκό ‘παιχνίδι’ επίρριψης ευθυνών των λαϊκιστών. Στο εκλογικό τους

¹⁴⁶ <http://european-left.org/> και <http://european-left.org/about-el>

¹⁴⁷ http://www.european-left.org/sites/default/files/final_platform_en_7.pdf

¹⁴⁸ <http://www.greens-efa.eu/european-union-10.html>

¹⁴⁹ <http://europeangreens.eu/themes/europe-and-democracy>

μανιφέστο¹⁵⁰ επισημαίνεται η ανάγκη για πολιτικό αναπροσανατολισμό και δημοκρατική ανανέωση και προτείνεται:

- ενίσχυση του ρόλου του ΕΚ και ανάληψη του ελέγχου των πολιτικών που ασκεί η τριόικα, με την απόκτηση αρμοδιοτήτων διαχείρισης κρίσεων και χάραξης οικονομικής πολιτικής
- περισσότερες νομοθετικές εξουσίες συναπόφασης για το ΕΚ, δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας, περισσότερες διόδους συνεργασίας με τα εθνικά κοινοβούλια
- λογοδοσία πεπραγμένων των εκτελεστικών οργάνων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Κεντρική Τράπεζα), μεγαλύτερη διαφάνεια και λογοδοσία για το Συμβούλιο των Υπουργών και ενίσχυση της διαφάνειας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων από την Επιτροπή και άλλα όργανα της ΕΕ.
- σεβασμός της αρχής της επικουρικότητας και λειτουργία της ΕΕ ως μιας αποτελεσματικής δημοκρατίας πολλαπλών επιπέδων.
- ενεργητικότερος ρόλος για τους πολίτες, σεβασμός της αρχής της εγγύτητας με ενίσχυση των ευκαιριών διαμόρφωσης των αποφάσεων, διεύρυνση του σκοπού της Πρωτοβουλίας των Ευρωπαίων Πολιτών.
- πανευρωπαϊκά δημοψηφίσματα, μείωση της ηλικίας ψήφου στις ευρωεκλογές στα 16 έτη και θέσπιση πανευρωπαϊκών λιστών με διεθνικούς υποψήφιους.
- ενίσχυση της εντολής και των αρμοδιοτήτων των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων που εκπροσωπούν τις περιφερειακές και τοπικές αρχές, τους κοινωνικοοικονομικούς φορείς και τη κοινωνία των πολιτών .

Συμπερασματικά, από την επισκόπηση των θέσεων και προτάσεων των σημαντικότερων ευρωκομμάτων, που εμφορούνται από διαφορετικές ιδεολογίες, επιβεβαιώνεται: Α) η ανάγκη επανεξέτασης του ευρωπαϊκού σχεδίου και αλλαγής της υφιστάμενης κατάστασης, όπως αυτό συνάγεται και από τη χρήση συγκριτικού βαθμού για την περιγραφή της μιας άλλης Ευρώπης: ‘καλύτερης’, ‘περισσότερης’, ‘κοινωνικότερης’, ή ‘πιο δημοκρατικής’, ‘πιο ισχυρής’, ‘πιο διαφανούς’ ‘πιο υπεύθυνης’, Β) η ανάγκη πλήρους δημοκρατικής συμμετοχής των ευρωπαίων

¹⁵⁰ <http://campaign.europeangreens.eu/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%BF-%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%86%CE%B5%CF%83%CF%84%CE%BF-gre>

πολιτών στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. Τέλος, η διαφορετική ιδεολογική αφετηρία των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων οδηγεί στη διατύπωση περισσότερο ή λιγότερο ρεφορμιστικών ή ριζοσπαστικών προτάσεων.

Ανακεφαλαιώνοντας, τα θέματα που εξετάστηκαν στο παρόν κεφάλαιο απέδειξαν ότι το ευρωπαϊκό σχέδιο βρίσκεται σε δύσκολη καμπή -μια στιγμή 'make or break'-. Για να ξαναγίνει το ευρωπαϊκό σχέδιο συνώνυμο της αισιοδοξίας και της ελπίδας και να αποκτήσει η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μια νέα δυναμική είναι επιβεβλημένος ο επαναπροσανατολισμός της ΕΕ.

Κεφάλαιο Τρίτο

3. Το Κοινό Ευρωπαϊκό Μέλλον

3.1. Εισαγωγή

Ο Θόρνμπιγορν Γιάγκλαντ, πρόεδρος της νορβηγικής επιτροπής, κατά την απονομή του βραβείου Νόμπελ Ειρήνης στην ΕΕ δικαιολόγησε την επιλογή της ως εξής: «Αυτό είναι ένα μήνυμα προς την Ευρώπη να κάνει ό, τι μπορεί για να διασφαλίσει όσα έχει επιτύχει(...)ταυτόχρονα, αποτελεί υπενθύμιση για το τι μπορεί να χαθεί αν η Ευρωπαϊκή Ένωση καταρρεύσει».¹⁵¹ Η ΕΕ σήμερα βρίσκεται σε μεταβατικό στάδιο, καλείται να περάσει από τι συμπληγάδες της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και του αναδυόμενου εθνικισμού¹⁵². Ωστόσο, παραμένει το πιο ολοκληρωμένο σχέδιο ενοποίησης και συνεργασίας, το οποίο διαμορφώνεται και αναδιαμορφώνεται συνεχώς¹⁵³.

Το καίριο ερώτημα αν μπορεί η πολυδιάστατη κρίση να γίνει ευκαιρία προώθησης του ευρωπαϊκού σχεδίου δεν αποδέχεται αβασάνιστες απαντήσεις και προκαλεί περαιτέρω ερωτήματα:

- Υπάρχει ένα νέο όραμα για μια Ευρώπη, που θα αποκαθιστά τις υφιστάμενες ανισότητες και διχαστικές διαιρέσεις, στοχεύοντας στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης;
- Πώς μπορεί να υλοποιηθεί;
- Πώς μπορεί να προχωρήσει η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, ώστε να νομιμοποιηθεί το ευρωπαϊκό σχέδιο και να διατηρηθεί η νομιμοποίησή του από τους ευρωπαίους πολίτες;

Απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα θα επιχειρηθούν να δοθούν στο παρόν κεφάλαιο, στο οποίο αναλύεται και η σχέση ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και Γερμανίας, δεδομένου ότι η κρίση αύξησε την ισχύ και κυριαρχία της Γερμανίας στην Ευρώπη.

¹⁵¹ Σ.Ντάλης, οπ. π. σημ. 9 σελ. 24-25

¹⁵² *ibid*

¹⁵³ *ibid*

3.2. Η πολυδιάστατη κρίση ως ευκαιρία προώθησης της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Η πολιτική βούληση να διατηρηθεί το ευρωπαϊκό οικοδόμημα και να προχωρήσει στο επόμενο βήμα καθόριζε ανέκαθεν τη διαχείριση κρίσεων στην πορεία της ενοποίησης. Οι επιλογές, παγίως, ωθούσαν το σχέδιο ολοκλήρωσης σε ακόμη υψηλότερο επίπεδο. Με οδηγό την ιστορία της, η ΕΕ, θα εξέλθει της τρέχουσας κρίσης με ισχυρότερους θεσμούς και καλύτερες προοπτικές για το μέλλον¹⁵⁴.

Ωστόσο, η παρούσα κρίση διαφοροποιείται εν συγκρίσει με παρελθούσες. Είναι μια υπαρξιακή κρίση, που εκδηλώνεται με τον κατακερματισμό της ΕΕ, την άνοδο αντισυστημικών κομμάτων, τη συρρίκνωση της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης, την πτώση της υποστήριξης στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Αν και κατανοείται ότι η κατάρρευση του ευρώ συνεπάγεται μεγαλύτερα προβλήματα¹⁵⁵ και η αντιμετώπιση της κρίσης απαιτεί αυξημένο συντονισμό και ολοκλήρωση, η αισιοδοξία συγκρατείται από δεδομένα όπως, ανεργία, απουσία ανάπτυξης, άνοδος του πολιτικού εξτρεμισμού. Επιπλέον, η αντίληψη πως η κρίση θα περάσει και οι μηχανισμοί σταθεροποίησης που τέθηκαν είναι ικανοί να εγγυηθούν μακροπρόθεσμη επιτυχία είναι λανθασμένη διότι, αν και προς το παρόν μοιάζει να έχει σταθεροποιηθεί η κατάσταση¹⁵⁶, τα δομικά προβλήματα της Ένωσης, παραμένουν ανεπίλυτα¹⁵⁷. Εν κατακλείδι, αν η χειρότερη κρίση στην ιστορία της ΕΕ, εξελιχθεί σε ευκαιρία προώθησης ή αναστολή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, εξαρτάται από τον τρόπο, που θα αξιοποιηθεί¹⁵⁸.

¹⁵⁴ «L'Europe se fera dans les crises»: J.Monnet.

¹⁵⁵ Λ. Τσουκάλης, οπ. π. σημ. 12, σελ. 89, «τα υψηλά επίπεδα λαϊκής υποστήριξης προς το ευρώ είναι όντως αξιοσημείωτα και έχουν αυξηθεί κατά τη διάρκεια της κρίσης.»

¹⁵⁶ Η κατάσταση κατά τον Norbert Röttgen, πρόεδρο της Επιτροπής εξωτερικών υποθέσεων Bundestag, έχει μεν σταθεροποιηθεί και έχει αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη στις χρηματοπιστωτικές αγορές, αλλά παραμένουν τα υποκείμενα προβλήματα .

¹⁵⁷ [δεν έχουν επιλυθεί]...ούτε η τραπεζική κρίση, ούτε η κρίση του δημόσιου χρέους, ούτε η κρίση ανταγωνιστικότητας. Τα προβλήματα του εθνικού χρέους συνεχίζουν να κλιμακώνονται. Οι τράπεζες είναι υπερφορτωμένες με μη εξυπηρετούμενα δάνεια, γεγονός που παραλύει τον ιδιωτικό τομέα. Στις χώρες που πλήττονται από την κρίση, μια ολόκληρη γενιά στερείται της δυνατότητας βιοπορισμού και είναι αποκλεισμένη από τις ευκαιρίες. Σε αυτές τις χώρες, τα άκρα του πολιτικού φάσματος ριζοσπαστικοποιούνται ολοένα και περισσότερο. Και η θέληση ανεύρεσης κοινών λύσεων για την Ευρωζώνη φαίνεται να φθίνει ραγδαία.» Glienicker Gruppe, *Aufbruch in die Euro-Union*, <http://www.glienickergruppe.eu/>

¹⁵⁸ Λ. Τσουκάλης οπ. π. σημ. 53 σελ. 131: «...Το θέμα είναι να αδράξουμε τη στιγμή μια μεγάλη κρίση μπορεί να είναι είτε καταστροφή είτε ευκαιρία.»

3.3. Οι προοπτικές για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης

3.3.1. Γενικές Παρατηρήσεις

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση, ως εν εξελίξει διαδικασία, είναι φυσικό επακόλουθο να επηρεάζεται από τα προβλήματα που κατά καιρούς προκύπτουν. Όπως επισημαίνει η Όλγα Γιώτη-Παπαδάκη¹⁵⁹, η τρέχουσα κρίση αμφισβήτησε τη βάση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος -την οικονομική ολοκλήρωση- και ανέδειξε την αδυναμία της ΕΕ να υπερασπιστεί τις κατακτήσεις της. Η απροθυμία των ισχυρότερων κρατών να στηρίξουν τα ασθενέστερα και η συνεπαγόμενη διακινδύνευση των κεκτημένων, συμπεριλαμβανομένου του ενιαίου νομίσματος, κατέδειξε την απουσία δεσμών αλληλεγγύης και την ανεπάρκεια της αίσθησης κοινού συμφέροντος. Αμφισβητήθηκε έτσι το όραμα των εμπνευστών της ενωμένης Ευρώπης, που δεν αφορά μόνο στην οικονομική, αλλά αποβλέπει και στην πολιτική ολοκλήρωση. Εν ολίγοις, η απουσία αλληλεγγύης κατέδειξε την απουσία της αναγκαίας πολιτικής βούλησης και ωριμότητας για την προώθηση της ολοκλήρωσης, καίτοι κατανοείται ότι δεν μπορεί να υπάρξει «κοινό νόμισμα χωρίς κράτος»¹⁶⁰. Η αντίφαση αυτή, το υπαρκτό ζήτημα της αναγκαιότητας και ταυτόχρονα της αδυναμίας της ενοποίησης, επιβεβαιώνεται από τα χαμηλά ποσοστά αποδοχής της ΕΕ και ταυτόχρονα τα υψηλά ποσοστά αποδοχής του ευρώ¹⁶¹.

Επιπροσθέτως, στην Ευρώπη της κρίσης η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση έχει προσλάβει έναν αρνητισμό και το ευρωπαϊκό σχέδιο φαντάζει μη ελκυστικό. Η τάση δεν αφορά μόνο τη «συνήθη ύποπτο» Βρετανία, όπου η εχθρότητα προς την ΕΕ είναι ιδιαίτερα ισχυρή, αλλά και παραδοσιακά φιλοευρωπαϊκά κ-μ. Στη Γαλλία διαμαρτύρονται για την υπερβολική γραφειοκρατία της ΕΕ¹⁶². Στη Γερμανία επικαλούνται τις αρχές της επικουρικότητας και αναλογικότητας¹⁶³ για τη μείωση των αρμοδιοτήτων της ΕΕ και επικρίνουν την Επιτροπή που επιθυμεί περισσότερες αρμοδιότητες¹⁶⁴. Η καγκελάριος

¹⁵⁹ Ο.Γιώτη-Παπαδάκη, οπ. π. σημ. 33, σελ. 336-342

¹⁶⁰ Pantoa Schioppa, (2000), *The European Union and the Nation State*, Hume Occasional Paper no. 58

¹⁶¹ En-France-l-euroscpticisme-marque-des-points, Le Monde, 19-5-2014, http://www.lemonde.fr/europeennes-2014/article/2014/05/19/en-france-l-euroscpticisme-marque-des-points_4421216_4350146.html

¹⁶² Charles Grant et al, *How to build a modern European Union*, CER Report No 119, http://www.cer.org.uk/sites/default/files/rp_119.pdf

¹⁶³ Άρθρο 5 ΣΕΕ

¹⁶⁴ C. Grant et al, οπ. π. σημ. 162.

Merkel έχει τονίσει την ανάγκη επιστροφής εξουσιών από τις Βρυξέλλες στις εθνικές πρωτεύουσες¹⁶⁵. Στην Ολλανδία υποστηρίζουν ότι η ενοποίηση έχει προχωρήσει υπέρ το δέον και προσδιορίζουν πενήντα τέσσερα πεδία πολιτικής, που δε θέλουν να μεταφερθούν στην ΕΕ, ενώ ζητείται η αφαίρεση από τη Συνθήκη της αναφοράς περί στενότερης ένωσης¹⁶⁶. Εύλογο είναι το ερώτημα αν έφθασε το τέλος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης¹⁶⁷.

3.3.2. Ευρωπαϊκή Ενοποίηση: Τι μέλλει γενέσθαι;

Εν μέσω κρίσης και ανόδου του ευρωσκεπτικισμού η ευρωπαϊκή ενοποιητική διαδικασία καθίσταται ακόμη πιο δύσκολη υπόθεση¹⁶⁸. Οι επικρατέστερες εκδοχές για το μέλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι οι εξής:

Α) Η αναδίπλωση στο έθνος κράτος ως απάντηση στα προβλήματα της ΕΕ, κρίνεται λανθασμένη διότι η άσκηση πολιτικής σε εθνικό επίπεδο είναι ανίκανη να αντιμετωπίσει πανευρωπαϊκές και παγκόσμιες προκλήσεις, όπως η αντίσταση στις πιέσεις των αρρυθμιστων αγορών. Επιπλέον, δε συνάδει με το ιστορικό της ευρωπαϊκής οικοδόμησης: οι κρίσεις δεν οδηγούν σε οπισθοδρόμηση.

Β) Η κατεύθυνση συνεχίζουμε ως συνήθως ‘business as usual’ εξασφαλίζει μόνο πρόσκαιρη και εύθραυστη επιβίωση και οδηγεί σε μια αδύναμη και διχασμένη Ευρώπη. Ο J.Fischer προειδοποιεί ότι «πρέπει να εγκαταλείψουμε τα ημίμετρα και τους ψευδείς ρεαλιστικούς συμβιβασμούς»¹⁶⁹. Στην παρούσα συγκυρία τα ημίμετρα εκφράζουν ουσιαστικά έλλειψη πολιτικής βούλησης για εμβάθυνση της ολοκλήρωσης και μακροπρόθεσμης στήριξης του ενιαίου νομίσματος¹⁷⁰.

Γ) Η ‘λιγότερη Ευρώπη’, μεταξύ των επιλογών ‘περισσότερης’ και ‘καθόλου’ Ευρώπης, προβάλλεται ως ενδιάμεση λύση κυρίως μετά τις πρόσφατες ευρωεκλογές. Αφορά την επάνοδο εξουσιών και αρμοδιοτήτων από τις Βρυξέλλες στα εθνικά

¹⁶⁵ Παναγιώτης Ιωακειμίδης, *Το τέλος της ευρωπαϊκής ενοποίησης*, Τα Νέα 14/9/2013, <http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/telos-tis-enopoiisis-poiex-xores-epidiokoynton-termatismo-tis-eyropaikis-diadik>

¹⁶⁶ ibid

¹⁶⁷ ibid

¹⁶⁸ Σ. Ντάλης οπ. π. σημ. 9, σελ 22

¹⁶⁹ Joschka Fischer, *Les Etats-Unis d'Europe*, Conférence à l'Université Heinrich Heine de Düsseldorf, 1° juin 2010

¹⁷⁰ *Manifeste pour une union politique de l'euro*, <http://pouruneunionpolitiquedeleuro.eu/>

κράτη. Ο J.Pisani-Ferry¹⁷¹, υποστηρίζει ότι «...δεν είναι η ώρα για περισσότερη Ευρώπη· είναι η φάση που η Ευρώπη θα πρέπει να εκπληρώσει την αποστολή της. Αυτό μπορεί να σημαίνει κατάργηση των μη αναγκαίων αρμοδιοτήτων για τις οποίες η ΕΕ δε διαθέτει ούτε τη νομιμότητα ούτε είναι καλά εξοπλισμένη». Παρεμφερείς απόψεις διατυπώνει ο G.Harding: «... το κλειδί για να κερδίσει (η ΕΕ) τους πολίτες θα είναι το να κάνει λιγότερα, αλλά να τα κάνει καλύτερα»¹⁷².

Δ) Η 'περισσότερη Ευρώπη' εδράζεται στη διαπίστωση ότι μια ισχυρή οικονομία και νόμισμα προϋποθέτουν μια ισχυρή πολιτική οντότητα. Η προώθηση μιας συστηματικής ενοποίησης σε μια πραγματική δημοσιονομική και πολιτική ένωση προκρίνεται για την υπέρβαση της τρέχουσας κρίσης καθώς είναι φανερό η ανάγκη αποκατάστασης της ασυμμετρίας της ΟΝΕ, αλλά και στο πλαίσιο της ΕΕ ως συστήματος στενότερης ολοκλήρωσης. Ο Λ.Τσούκαλης αναρωτιέται «...αν είναι έτοιμοι οι ευρωπαίοι να συμπληρώσουν την ήδη υπάρχουσα νομισματική ένωση με οικονομική και πολιτική ένωση» για να απαντήσει πως «...θα ήταν ένα τεράστιο βήμα προς τα εμπρός. Και όμως δεν είναι αδύνατο να γίνει...»

Οι ευρωπαίοι πολίτες όμως, διατυπώνουν σοβαρές αντιρρήσεις, ιδιαίτερα υπό την επιρροή των ευρωσκεπτικιστικών φωνών, που αμφισβητούν ολοκληρωτικά την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Κατά συνέπεια η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και η στήριξη των πολιτών αποτελεί προαπαιτούμενο για την επιτυχία της προωθούμενης εμβάθυνσης της ολοκλήρωσης. Οι Nicolas Berggruen και Nathan Gardels¹⁷³ υποστηρίζουν ότι, αν και η πολιτική ένωση πρέπει να είναι ανοικτή σε όλα τα κ-μ, η πρόοδος δεν πρέπει να ανασταλεί από τους απρόθυμους, ούτε όμως και η συμμετοχή πρέπει να επιβληθεί εκ των άνω. Μόνο η δημοκρατική βάση κάθε κράτους πρέπει να αποφασίσει αν θα ενταχθεί στην πολιτική ένωση ή θα αποχωρήσει. Για να καταλήξουν ότι «..είναι αυταπάτη να πιστεύουμε ότι μια ισχυρή πολιτική ένωση μπορεί να οικοδομηθεί πάνω στην ασθενή αφοσίωση που προκύπτει από μικροαλλαγές στις Συνθήκες. Η ίδρυσή της πρέπει να αποτελεί μια λαϊκή εντολή.».

¹⁷¹ J.Pisani-Ferry, οπ. π. σημ. 94

¹⁷² G.Harding, οπ. π. σημ. 26

¹⁷³ N. Berggruen and N. Gardels, οπ. π. σημ. 38

Ε) Η συνδυαστική λύση με ‘λιγότερη Ευρώπη’ σε θέματα όπου είναι εφικτό να διευθετούν αποτελεσματικά από τα κ-μ, και ‘περισσότερη Ευρώπη’ εκεί όπου η συμβολή της κρίνεται αναγκαία, είναι μια πραγματιστική επιλογή¹⁷⁴. Η ΕΕ θα ‘αγόραζε χρόνο’, να κάνει τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις, ώστε το ευρωπαϊκό σχέδιο να αποκτήσει εκ νέου αποδοχή και νομιμοποίηση. Αυτή η επιλογή εικάζουμε ότι θα ήταν επιθυμητή και από τις εύθραυστες εθνικές κυβερνήσεις, που βρίσκονται υπό έντονη πολιτική πίεση, στη σκιά της κρίσης και της ενίσχυσης του αντιευρωπαϊσμού.

Το ιδανικό θα ήταν η προωθούμενη ολοκλήρωση να μην αποκλείει κ-μ, να μην οδηγεί σε «περιφερειακές ιδιαιτερότητες», αλλά να υπάρχει μια δομή για το σύνολο των κ-μ¹⁷⁵. Η «ενισχυμένη συνεργασία», που καθιερώνεται στις ευρωπαϊκές συνθήκες,¹⁷⁶ αφορά στη δυνατότητα κάποιων κ-μ να προχωρούν πιο γρήγορα από τα άλλα, υπό την προϋπόθεση ότι ενισχύουν και δεν υπονομεύουν το ευρωπαϊκό σχέδιο. Ο προβληματισμός εν προκειμένω, όπως διευκρινίζει ο Μ.Μητσός, μεταφέροντας απόψεις του I.Torreblanca¹⁷⁷, δεν αφορά την ‘Ευρώπη των δύο ταχυτήτων’, αλλά το ενδεχόμενο να δημιουργηθούν δύο Ευρώπες (μία των εύρωστων και άλλη μία των αδύναμων). Η διάσπαση αυτή της Ευρώπης συνεπάγεται καταστροφικές συνέπειες: οι αγορές θα βύθιζαν τις περιφερειακές χώρες στην ύφεση και θα πυροδοτούσαν όλες οι λανθάνουσες και στερεοτυπικές εντάσεις μεταξύ Βορρά-Νότου, ενισχύοντας τον αντιευρωπαϊκό λαϊκισμό. Ο Δ. Χρυσόχου υποστηρίζει ότι η «*Η περισσότερη Ευρώπη με λιγότερα μέλη(...)* διακυβεύει την ιστορική νομιμοποίηση του ενοποιητικού εγχειρήματος»¹⁷⁸.

Τέλος, η ΕΕ οφείλει να μη διακινδυνεύσει περαιτέρω τη θέση της στην διεθνή σκηνή, αλλά να εξασφαλίσει την ενεργητική συμμετοχή της στις εξελίξεις στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον ως αποτελεσματικός διεθνής δρών. Έτσι θα μπορέσει να υπερασπισθεί τα συμφέροντα των πολιτών και των κ-μ της, αλλά και τις

¹⁷⁴ «Περισσότερη ολοκλήρωση όπου είναι αναγκαία περισσότερη τοπική ή εθνική ευθύνη όπου εφικτή»: Λ. Τσούκαλης, οπ. π. σημ. 12, σελ. 132

¹⁷⁵ Glienicker Gruppe, *Aufbruch in die Euro-Union*, οπ. π. σημ. 152

¹⁷⁶ ΣΕΕ: Τίτλος IV, Άρθρο 20

¹⁷⁷ Μιχάλης, Μητσός, (2011), *Απειλές και μπλόφες*, Τα Νέα, 12/11/2011 <http://www.metarithmisi.gr/archivesMeta/press/default.asp>

¹⁷⁸ Δ. Χρυσόχου, *Η συναρμογή της ευρωπαϊκής πολλαπλότητας*, (2012) Φιλελεύθερη Έμφαση, 52

κατακτήσεις της του δευτέρου μισού του 20^{ου} αιώνα: την ειρήνη, την ευημερία, το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και τις δημοκρατικές αρχές.

Εν κατακλείδι, η πορεία της διαδικασίας ευρωπαϊκής ενοποίησης και η επιλογή μεταξύ των περισσότερων εκδοχών της θα εξαρτηθεί, όπως πάντα, από το βαθμό εθνικής κυριαρχίας, που τα κ-μ είναι διατεθειμένα να εκχωρήσουν στο υπερεθνικό οικοδόμημα. Ο βαθμός αλληλεξάρτησης που διέπει το ευρωπαϊκό σύνολο αποτελεί μια σχετική εγγύηση στη ανάλυση κόστους και ωφέλειας των κ-μ, και δη της Γερμανίας, υπέρ της περαιτέρω προώθησης της ολοκλήρωσης που είναι αναγκαία για την υπέρβαση της κρίσης και τη διατήρηση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Ωστόσο, η δυναμική που αναπτύσσει ο λαϊκισμός που εκδηλώνεται κυρίως με αντιευρωπαϊσμό αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για την προωθούμενη ολοκλήρωση και διαρκή απειλή για το ευρωπαϊκό οικοδόμημα .

3.4. Οικοδομώντας το μέλλον της ενωμένης Ευρώπης

3.4.1 Γενικές Παρατηρήσεις

Η διαδικασία της ολοκλήρωσης κινείται αυστηρά εντός ενός ρεαλιστικού πεδίου με βάση μια μέθοδο μικρών βημάτων. Αυτό επιδρά και σκιάζει την «ιδεαλιστική αύρα» που περιβάλλει τον πολιτικό της στόχο -τη συγκρότηση μιας πολιτικής κοινότητας των ενωμένων λαών-¹⁷⁹. Προσεγγίζοντας το φαινόμενο της διευρωπαϊκής συνεργασίας και ενοποίησης πέρα από το «τεχνοκρατικό επιφαινόμενο της διαδικασίας»¹⁸⁰ αναδεικνύεται ότι η ευρωπαϊκή ιδέα αφορά σε αρχές και αξίες, που πρέπει να διατηρηθούν ζωντανές και αναλλοίωτες¹⁸¹. Ο J.M.Barroso αναφέρει ότι « η ενότητά μας βασίζεται σε βαθιές σχέσεις κοινές ρίζες και κοινές αξίες. Είναι εκείνες οι αξίες που μας κάνουν μια κοινότητα και μια Ένωση, που δεν είναι απλώς μια αγορά¹⁸²». Ο τρόπος αντίληψης της ΕΕ οφείλει να υπερβεί τα όρια της οικονομίας¹⁸³. Αυτό σε συνδυασμό με τη δημοκρατική διακυβέρνηση της ένωσης, σε ένα πλαίσιο όπου οι αποφάσεις θα απολαμβάνουν της νομιμοποίησης των πολιτών, οι μηχανισμοί λήψης αποφάσεων θα είναι απλοί και σαφείς και οι αποφάσεις αποτελεσματικές και

¹⁷⁹ Ζαν Μαρκ Φερύ (2000), *Το ζήτημα του ευρωπαϊκού κράτους*, Παπαζήση, Αθήνα , σελ. 31

¹⁸⁰ *ibid*

¹⁸¹ M. Renzi, οπ. π. σημ. 82 «...Δεν αρκεί να έχουμε ένα νόμισμα, έναν πρόεδρο ή μια πηγή χρηματοδότησης από κοινού. Είτε αποδεχόμαστε ένα κοινό πεπρωμένο και κοινές αξίες, είτε χάνουμε το ρόλο της Ευρώπης έναντι του εαυτού της».

¹⁸² Jose Manuel Barroso, (2007), *A stronger Europe for a successful globalization*, 25/3/2007, http://www.eu2007.de/en/News/Speeches_Interviews/March/0325Barroso.html

¹⁸³ J.Roessel, οπ. π. σημ. 7

διαφανείς, θα επιτρέψει την αποδοχή από τους πολίτες των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων για την οικονομική ένωση και το ευρωπαϊκό σχέδιο στο σύνολό του¹⁸⁴. Στην αντίθετη περίπτωση η ενωμένη Ευρώπη δεν θα είναι πλέον ένα πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό σχέδιο, αλλά ένας τεχνοκρατικός οργανισμός που εξασφαλίζει μακροοικονομική σταθερότητα με έλλειμμα δημοκρατίας και ταυτότητας¹⁸⁵. Ενώ δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο η επιχειρούμενη οικονομική ολοκλήρωση να αποδυναμωθεί απειλώντας και τη βιωσιμότητα της ΕΕ.

Το στοίχημα αφορά στον επανακαθορισμό των κεντρικών προτεραιοτήτων της ΕΕ, ώστε να δοθεί νόημα και περιεχόμενο σε ένα ευρωπαϊκό σχέδιο που θα επιδιώκει την επανασύνδεση της ΕΕ με τους πολίτες και τις ευρωπαϊκές κοινωνίες και την επάνοδο στις αξιακές της αφετηρίες, ως σύστημα αλληλεγγύης και συνοχής.

3.4.2. Πρώτη Κεντρική Προτεραιότητα της ΕΕ: Η Ευρώπη των πολιτών

Η Viviane Reding¹⁸⁶ δήλωσε πρόσφατα ότι «*δε μπορούμε να δημιουργήσουμε την Ευρωπαϊκή Ένωση χωρίς πολίτες, μπορούμε να υλοποιήσουμε την ΕΕ μόνο με τους ανθρώπους για τους οποίους προορίζεται και με βάση τις ιδέες τους. Η έννοια του πολίτη της ΕΕ είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της ενσωμάτωσης στην ΕΕ. Πρέπει να σημαίνει για την Πολιτική Ένωση ό,τι σημαίνει το ευρώ για την Οικονομική και Νομισματική Ένωση.*»

Η πραγματικότητα όμως απέχει αρκετά από την θεωρητική προσέγγιση της Επιτρόπου. Η ΕΕ της κρίσης είναι μια «*Ευρώπη χωρίς τους Ευρωπαίους*»¹⁸⁷, οι πολίτες αποξενώνονται από το ευρωπαϊκό σχέδιο, και οι ευρωπαϊκές κοινωνίες απομακρύνονται μεταξύ τους. Ο Π.Ιωακειμίδης εκφράζει την άποψη ότι η ΕΕ

¹⁸⁴ Thierry Chopin, Jean-Francois Jamet, Francois-Xavier Priollaud, (2012), *A Political Union for Europe*, Fondation Robert Schuman European issues no 252
<http://www.robert-schuman.eu/en/doc/questions-d-europe/qe-252-en.pdf>

¹⁸⁵Tim Kaufmann, (2011), *Europa zwischen Abschottung und Solidarität*, Treffpunkt Europa 2-9-2011,
<http://www.treffpunkteuropa.de/Europa-zwischen-Abschottung-und-Solidaritat>

¹⁸⁶ Αντιπρόεδρος Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Επίτροπος Δικαιοσύνης, Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ιθαγένειας: Έκθεση 2013 για την ιθαγένεια της ΕΕ
http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/2013eucitizenshipreport_el.pdf

¹⁸⁷ Παναγιώτης Ιωακειμίδης, (2013), *Η Ευρώπη χωρίς Ευρωπαίους: Η απουσία αλληλεγγύης, ο Ευρωσκεπτικισμός και η υπέρβαση του έθνους-κράτους*, Τα Νέα, 14/4/2013

προχωρά στην ολοκλήρωση χωρίς να έχει δημιουργήσει κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα «...Η ενοποίηση παραμένει εν πολλοίς ένα «elite project»¹⁸⁸. Ωστόσο, ο G.Harding τονίζει ότι η ΕΕ δεν μπορεί παραμείνει ένα ‘elite project’, καθώς οι πολιτικές της επηρεάζουν πλέον σημαντικά τις ζωές των πολιτών. Χρειάζεται την υποστήριξη και τη συμμετοχή τους, αλλιώς «...θα μαραθεί σαν ένα φυτό διψασμένο για νερό»¹⁸⁹. Πώς όμως μπορεί η Ευρώπη να εξασφαλίσει τη συναίνεση των πολιτών εν μέσω κρίσης και εξάντλησης των αποθεμάτων αλληλεγγύης;

Η καίρια δομική αδυναμία της ένωσης έγκειται στη συγκρότησή της από διαφορετικούς λαούς, όπου οι αυθόρμητες τάσεις είναι διασπαστικές, παρά ενωτικές¹⁹⁰. Η ανυπαρξία ευρωπαϊκού δήμου και κοινής ταυτότητας παρεμποδίζει την ταύτιση του πολίτη της Ένωσης με την ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης, πράγμα που επιτείνει η τρέχουσα κρίση. Η άμεση ενίσχυση των ελλειπόν ωσμωτικών διαδικασιών είναι αναγκαία για τη δημιουργία ευρωπαϊκής ταυτότητας και δήμου. Τα τελευταία είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την εξασφάλιση της συναίνεσης των πολιτών στο ευρωπαϊκό σχέδιο, τη νομιμοποίηση και τη θετική πορεία της ολοκλήρωσης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δ. Χρυσόχου¹⁹¹ «...η συναρμογή...της ευρωπαϊκής πολλαπλότητας(...)δεν μπορεί παρά να καθορίζεται από την ενεργό σύμπραξη των ίδιων των δημοκρατικών συντελεστών της, οι οποίοι και θα κρίνουν την έκβαση μιας ιστορικής εμβέλειας μετάβασης της ΕΕ από ‘δημοκρατίες σε δημοκρατία’ όπου οι πολίτες στη διττή συγχρονική τους υπόσταση ως μέλη μιας πολλαπλότητας εθνικών δήμων και ενός διεθνικού, θα συγκαθορίζουν το μέλλον τους».

Παράλληλα, η ικανότητα εκπλήρωσης των υπεσχημένων και η αποτελεσματικότητα της ΕΕ σε μια σειρά από προβλήματα των πολιτών θα μπορούσε να αναζωογονήσει το ευρωπαϊκό σχέδιο. Ο Gareth Harding προειδοποιεί ότι η υποστήριξη των πολιτών εξασφαλίζεται μόνον αν η ΕΕ αποδείξει πως μπορεί να κάνει καλλίτερες τις ζωές των ανθρώπων¹⁹². Ο Δ.Χρυσόχου αναφέρει ότι «η ΕΕ αναζητώντας τη διαμόρφωση των

¹⁸⁸ Π. Κ. Ιωακειμίδης, οπ. π. 187

¹⁸⁹ Η ΕΕ έχει δικό της νόμισμα, συνοριακή αστυνομία, τη δύναμη να ασχολείται με τους εθνικούς προϋπολογισμούς: G.Harding, οπ. π. σημ. 27

¹⁹⁰ Ο.Γιώτη – Παπαδάκη οπ. π. σημ. 33, σελ.340

¹⁹¹ Δ. Χρυσόχου οπ. π. σημ. 178

¹⁹² G.Harding, οπ. π. σημ. 27: «...Αν μπορεί να πείσει τους πολίτες της Σεβίλλης, της Σόφιας και της Στοκχόλμης ότι κάνει φθηνότερους τους λογαριασμούς τους, πιο σίγουρες τις θέσεις εργασίας τους,

αναγκαίων συναινέσεων οφείλει να επενδύσει στην θετική πρόσληψη των μελλοντικών της επιλογών από την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη»¹⁹³. Επιπροσθέτως, με δεδομένο ότι η αντίδραση της Γερμανίας συνιστά κρίσιμη παράμετρο, ο Ulrich Beck προτρέπει την καγκελάρια Merkel να δει την κρίση του ευρώ όχι μόνο «ως θέμα οικονομίας, αλλά και ως θέμα εξευρωπαϊσμού της Ευρώπης από τη βάση» και προτρέπει «ας δημιουργήσουμε την Ευρώπη των πολιτών, τώρα!»¹⁹⁴.

3.4.3. Δεύτερη Κεντρική Προτεραιότητα της ΕΕ: Η Ευρώπη ως «σύστημα συνοχής και αλληλεγγύης»

A) Η ευρωπαϊκή αλληλεγγύη

Από τη δημιουργία της Ένωσης¹⁹⁵ η de facto αλληλεγγύη αποτελεί θεμελιώδη αρχή και αναγκαίο συστατικό για την ευόδωση του σκοπού της πολιτικής ένωσης. Η έλλειψη της φυσικής αλληλεγγύης, που συναντάται στα έθνη, αναπληρώνεται σε ευρωπαϊκό επίπεδο από ιδεαλιστικά διατυπωμένους κοινούς ευρωπαϊκούς κανόνες και αξίες, ενώνοντας όχι μόνο τα κ-μ, αλλά κυρίως τους πολίτες της ΕΕ¹⁹⁶. Η αλληλεγγύη τρέφει ολόκληρο το σύστημα και είναι πηγή των δικαιωμάτων σε πολλές πολιτικές. Εκφράζεται όμως με διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με την πολιτική της Ένωσης στο εκάστοτε θέμα¹⁹⁷.

Η θεσμοθετημένη από τη Συνθήκη της Λισαβόνας¹⁹⁸ επίδειξη αλληλεγγύης αποτελεί, ως ένα σημείο καθήκον των κ-μ, ως μελών του ίδιου συνόλου, διότι η αδυναμία ενός μέλους ισοδυναμεί με αδυναμία του συνόλου. Η ευρωπαϊκή πολιτική της εσωτερικής αναδιανομής πόρων βασίζεται στο γεγονός ότι η μείωση του χάσματος ευημερίας δεν ωφελεί μόνο τις φτωχότερες, αλλά και τις πλουσιότερες περιοχές. Υπό αυτό το

ασφαλέστερους τους δρόμους τους και καθαρότερο το περιβάλλον τους, θα πετύχει...Αν δεν το κάνει, θα τρίζει, θα ραγίσει και τελικά θα καταρρεύσει»

¹⁹³ Δ.Χρυσόχου, οπ. π. σημ. 178

¹⁹⁴ Ulrich Beck, *Για μια Ευρώπη των πολιτών!*, Τα Νέα, 06/01/2012
<http://www.metarithmisi.gr/archivesMeta/press/readAuthors.asp?authorID=4&page=1&textID=10938>

¹⁹⁵ Πρβλ. Διακήρυξη R.Schuman

¹⁹⁶ Andreas Raspotnik, Marine Jacob and Laura Ventura, (2012), *The issue of solidarity in the European Union*, TEPSA DISCUSSION PAPER, version 12/06/2012,
<http://www.tepsa.eu/download/TEPSA%20Discussion%20Paper%20The%20issue%20of%20solidarity%20in%20the%20European%20Union.pdf>

¹⁹⁷ Jean-Paul Jacqué, (2012), *Editorial About solidarity*, TEPSA Newsletter June Edition 2012,
<http://www.tepsa.eu/download/newsletter/tepsa-2012-06.pdf>

¹⁹⁸ *ibid*

πρίσμα η αλληλεγγύη δεν αποτελεί αλτρουισμό, αλλά οργανωμένη επιδίωξη ίδιου συμφέροντος¹⁹⁹.

Εντούτοις, κατά την διαχείριση της τρέχουσας κρίσης²⁰⁰ επήλθε με δραματικό τρόπο συρρίκνωση της αλληλεγγύης²⁰¹. Αυτό το έλλειμμα επιβεβαίωσε σε μεγάλο βαθμό ότι έχουν εγκαταλειφθεί οι κανόνες, που έδωσαν δυναμική στο ευρωπαϊκό σχέδιο, ήτοι σύγκλιση, συνοχή, κοινή προσπάθεια, συντονισμός, αναδιανομή των πόρων, κοινωνία αξιών. Η επίδειξη αλληλεγγύης παρεμποδίστηκε από δύο βασικούς λόγους: Α) τη δυσκολία των ηγετών της ΕΕ να καθορίσουν τα δικά τους εθνικά συμφέροντα, με το τρόπο που να εξασφαλίζει τη βοήθεια στους εταίρους, και Β) την πραγματική έλλειψη μηχανισμών αλληλεγγύης²⁰². Είναι γεγονός ότι η εφαρμογή της αρχής της αλληλεγγύης παράγει τριβές μεταξύ χορηγών και αποδεκτών, για την αντιμετώπιση των οποίων απαιτείται η εμπέδωση του κοινού καλού, στο πλαίσιο μιας σχέσης θετικού αθροίσματος. Στην κρίση της ευρωζώνης, τα αδύναμα κ-μ διεκδικούν την αλληλεγγύη ως δικαίωμα, ενώ τα εύρωστα παρέχουν την αρωγή τους έναντι υπερβολικών ανταλλαγμάτων. Στο πλαίσιο αυτό η αλληλεγγύη προσεγγίζεται ως σχέση μηδενικού αθροίσματος, όπου οι πιστωτές χρηματοδοτούν μόνο αν οι οφειλότες προχωρούν σε μεταρρυθμίσεις²⁰³. Αυτό επέφερε το διχασμό των ευρωπαϊκών κοινωνιών²⁰⁴ και τον ορατό κίνδυνο της διολίσθησης της ΕΕ «...σε έναν ακόμη διακυβερνητικό θεσμό, όπου θα πρυτανεύουν τα στενά εθνικά συμφέροντα»²⁰⁵.

Επομένως, η ΕΕ έχει ανάγκη από απτές αποδείξεις αλληλεγγύης, διότι η απώλειά της συνεπάγεται απώλεια της ταυτότητάς της, ως κοινότητας αλληλεγγύης. Αναγκαίες προϋποθέσεις αποτελούν η ανάπτυξη διακρατικών σχέσεων ειλικρινούς εμπιστοσύνης, η συνειδητοποίηση της συνύπαρξης σε ένα ευρύτερο υπερεθνικό σύνολο, της απορρέουσας αλληλεξάρτησης, των πλεονεκτημάτων, αλλά και των

¹⁹⁹ Jacques Delors, (2012), in: Fernandes Sofia and Rubio Eularia, *Solidarity within the Eurozone: how much, what for, for how long?*, Foreword, Report by Notre Europe, http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/SolidarityEMU_S.Fernandes-E.Rubio_NE_Feb2012.pdf

²⁰⁰ J. Pissany-Ferry, οπ. π. σημ. 8, σελ. 51-59.

²⁰¹ Σ. Ντάλης, οπ. π. σημ. 9 σελ. 26

²⁰² A. Raspotnik, M.Jacob and L.Ventura, οπ. π. σημ. 197

²⁰³ ibid

²⁰⁴ Περισσότερα: Π. Ιωακείμης, *ΕΕ: Περισσότερη αλληλεγγύη*, οπ. π. σημ. 10

²⁰⁵ Ibid

υποχρεώσεων έναντι αλλήλων²⁰⁶. Αυτονόητη συνέπεια της αλληλεγγύης είναι η μεγαλύτερη ευθύνη για την τήρηση των κανόνων της ΕΕ²⁰⁷.

B) Η Πολιτική Συνοχής της ΕΕ

Όπως ισχυρίζεται ο Ivan Krastev²⁰⁸ «...δεν είναι ασυνήθιστο να μιλάμε για το "εμείς" σε σχέση με την Ευρώπη, ωστόσο όμως αν η ΕΕ επιθυμεί να υπάρξει στο μέλλον είναι απόλυτη ανάγκη να ορίσουμε τι εννοούμε με αυτό το "εμείς" στις αρχές του 21ου αιώνα».

Ο όρος Πολιτική Συνοχής²⁰⁹ δηλώνει στην ουσία ένα πολιτικό πλαίσιο αλληλεγγύης σε ευρωπαϊκό επίπεδο²¹⁰. Αποτελεί εκδήλωση του «εμείς» και «την κύρια θεσμοθετημένη δίοδο έκφρασης αλληλεγγύης»²¹¹. Η κοινωνική και οικονομική συνοχή όπως περιγράφεται στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986), αποσκοπεί στη «μείωση, αφενός, των διαφορών μεταξύ των διαφόρων περιφερειών και, αφετέρου, της καθυστέρησης των λιγότερο ευνοημένων περιφερειών»²¹². Συνεπώς αντιμετωπίζοντας τις ανισότητες στους κόλπους της, η ΕΕ προωθεί την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η συνοχή, έστω και ως επιζητούμενος στόχος, μπορεί να λειτουργήσει ως ο θεμέλιος λίθος της ενοποιητικής διαδικασίας, ενδυναμώνοντας το αίσθημα του 'ανήκειν' και την αποδοχή της μεταφοράς κυριαρχίας προς το υπερεθνικό επίπεδο²¹³.

Η αναδιανομή υπέρ των ασθενέστερων ομάδων πληθυσμού και περιφερειών, που ήταν δεδομένη στις προηγούμενες περιόδους²¹⁴, αμφισβητήθηκε κατά την τρέχουσα κρίση, καθώς τα εύρωστα κ-μ επέδειξαν διάθεση απεμπλοκής από την έμπρακτη εκδήλωση αλληλεγγύης, όπως απέδειξε και η συμμετοχή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στην αντιμετώπισή της²¹⁵. Επιβεβαιώθηκε έτσι ότι σε περιόδους κρίσης το συνολικό πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον διαφοροποιείται και εκδηλώνονται

²⁰⁶ Λίνα Παπαδημητρίου οπ. π. σημ. 69

²⁰⁷ Περισσότερα: Π. Ιωακειμίδης, *ΕΕ: Περισσότερη αλληλεγγύη*, οπ. π. σημ. 10

²⁰⁸ Ivan Krastev, οπ. π. σημ. 115

²⁰⁹ Η πολιτική συνοχής εφαρμόστηκε αρχικά προκειμένου να βοηθήσει τη λειτουργία της ενιαίας εσωτερικής αγοράς ως βασικό αντισταθμιστικό κίνητρο για την είσοδο κ-μ με λιγότερο ανταγωνιστικές οικονομίες, αλλά και ως μηχανισμός άμβλυνσης των ανισοτήτων από τη λειτουργία της ενιαίας αγοράς, που θα οδηγούσαν τα λιγότερο ανταγωνιστικά κ-μ σε διασπαστικές τάσεις.

²¹⁰ Περισσότερα: http://ec.europa.eu/regional_policy/faq/q1/index_el.cfm

²¹¹ Ο. Γιώτη-Παπαδάκη, οπ. π. σημ. 62

²¹² *ibid*

²¹³ *ibid*

²¹⁴ Η περίοδος που ακολούθησε την ψήφιση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης και την συμπερίληψη σε αυτήν της έννοιας της Συνοχής ως συστατικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΕΠ Τίτλος ν άρθρο 130Α).

²¹⁵ Ο.Γιώτη-Παπαδάκη οπ. π. σημ. 62

τάσεις αποδέσμευσης όσων επωμίζονται το κόστος εφαρμογής της πολιτικής συνοχής, εν αντιθέσει με τα ισχύοντα σε περιόδους οικονομικής ευημερίας, όπου υπάρχει επάρκεια πόρων για την αποτελεσματική εφαρμογή της²¹⁶.

Είναι γεγονός βέβαια ότι μια μόνη πολιτική δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τις παρούσες επιτακτικές ανάγκες, διότι «*οι προσαρμογές που απαιτούνται είναι μεγαλύτερες από αυτές που τελικώς υιοθετούνται*»²¹⁷. Η Πολιτική Συνοχής 2014-2020²¹⁸ έχει προσαρμοσθεί στην στρατηγική ‘Ευρώπη 2020’ για την ανάπτυξη, που διαδέχτηκε την στρατηγική της Λισαβόνας²¹⁹. Η Πολιτική Συνοχής έχει ως στόχους²²⁰: Α) να αντιστρέψει την εικόνα της ευρωπαϊκής οικονομίας και το υφεσιακό περιβάλλον, Β) να ανταποκριθεί στην πρόκληση της ανάπτυξης και της απασχόλησης, και Γ) να ανατρέψει την αυξημένη αμφισβήτηση της επάρκειας των θεσμών της ΕΕ και την συνακόλουθη υπονόμευση της ευρωπαϊκής ιδέας.

Όπως παρατηρεί η Όλγα Γιώτη Παπαδάκη,²²¹ η υιοθετούμενη πολιτική είναι δύσκολο να αντιμετωπίσει τις ανισότητες, διότι επήλθε μετατόπιση του κύριου στόχου της, από την ενίσχυση της ανάπτυξης των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών της Ένωσης, στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του συνόλου της, και πλέον όλες οι περιφέρειες μπορούν να διεκδικούν αναπτυξιακές επιδοτήσεις. Η επιλογή αυτή, σε συνδυασμό με τον περιορισμό των πόρων και την ύφεση, εγείρει ερωτηματικά για την ικανότητά της προώθησης της συνοχής. Η επιλογή αυτή θα απέδιδε μόνο εφόσον εξασφαλιζόταν ότι θα αναδιανέμονταν σημαντικό τμήμα του παραγόμενου πλούτου υπέρ των λιγότερο ευνοημένων, πράγμα αμφίβολο στην παρούσα συγκυρία.

Συνεπώς, εφόσον η Πολιτική Συνοχής «*...υπηρετεί πλέον τον στόχο της συνολικής ανταγωνιστικότητας, τότε προφανώς, ο στόχος της εσωτερικής συνεκτικότητας δεν είναι το κύριο ζητούμενο*»²²². Παρά την επίτευξη ορισμένων επί μέρους στόχων, η στήριξη πρωτίστως της αποτελεσματικότητας πλήττει κυρίως τις χώρες του Νότου, περιορίζοντας τις αναπτυξιακές τους προοπτικές. «*Η νέα φιλοσοφία που διέπει την Πολιτική Συνοχής, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι δεν συμβάλλει πλέον στην*

²¹⁶ *ibid*

²¹⁷ Ό.Γιώτη-Παπαδάκη οπ. π. σημ. 62

²¹⁸ http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_el.cfm

²¹⁹ Η «Στρατηγική της Λισαβόνας» κρίθηκε ως αποτυχημένη. Αποτίμηση: [SEC/2010/114](#)).

²²⁰ http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_el.cfm

²²¹ Ό.Γιώτη-Παπαδάκη οπ. π. σημ. 62

²²² *ibid*

προώθηση του πραγματικού περιεχομένου της έννοιας συνοχής, στο οποίο περιλαμβάνονται στοιχεία κοινής ταυτότητας και αλληλεγγύης, την καθιστά τελικώς ψευδεπίγραφη»²²³.

3.4.4. Προτάσεις για την επανεφεύρεση του ευρωπαϊκού σχεδίου

A) Κοινωνική διάσταση της ΕΕ

Η ανάδειξη της κοινωνικής διάστασης της ΕΕ αφορά στην ενδυνάμωση της συνοχής και αλληλεγγύης, στο σεβασμό της διαφορετικότητας και στην προστασία των πολιτών και ιδιαίτερα των πιο ευάλωτων, ως απάντηση στις παρούσες προκλήσεις. Σύμφωνα με τον Λ. Τσούκαλη αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να ξανακερδίσει η ΕΕ την καρδιά και το μυαλό μεγάλων τμημάτων της κοινωνίας σε καιρούς χαλεπούς²²⁴. Ειδικά στον τομέα της απασχόλησης, η ΕΕ θα μπορούσε να αναπτύξει υποστηρικτικές και συμπληρωματικές δράσεις, σε συνδυασμό με αποτελεσματικές πολιτικές οικονομικής ανάπτυξης και σύγκλισης²²⁵. Ενδεικτικά:

Α. Δημιουργία μηχανισμών για την πρόληψη και καταπολέμηση της ανεργίας, ιδιαίτερα των νέων.

Β. Καθορισμός δείκτη ανεργίας κ-μ, με την ενεργοποίηση δράσεων σε περίπτωση που ξεπερασθεί²²⁶.

Γ. Κοινό Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανεργίας, επικουρικό των εθνικών συστημάτων²²⁷.

Αναγκαία επίσης είναι μια αποτελεσματικότερη πολιτική καταπολέμησης της φτώχειας, καθώς οι δράσεις της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» δεν επαρκούν λόγω διεύρυνσης της φτωχοποίησης της ευρωπαϊκής κοινωνίας²²⁸.

B) Προϋπολογισμός της ΕΕ

Υπό της παρούσες συνθήκες πρόδηλη είναι η ανάγκη αύξησης του προϋπολογισμού της ΕΕ, που σήμερα ανέρχεται στο 1% του ΑΕΠ της ΕΕ, παρότι όταν δημιουργήθηκε το ευρώ προβλέπονταν να ανέλθει σε 3%²²⁹. Ένας μεγεθυμένος προϋπολογισμός

²²³ *ibid*

²²⁴ Λ. Τσούκαλης οπ. π. σημ 12 σελ. 109.

²²⁵ J. Roessel, οπ. π. σημ. 7

²²⁶ Παναγιώτης Ιωακειμίδης, (2014), *Ευρώπη Επανάσυνδεση με την κοινωνία*, 30/4/2014, <http://www.metarithmisi.gr/el/readAuthors.asp?authorID=68&page=1&textID=30120>

²²⁷ Περισσότερα: Glienicke Gruppe, *Aufbruch in die Euro-Union*, οπ. π. σημ 152

²²⁸ Π. Ιωακειμίδης, οπ. π. σημ 226

²²⁹ Λ. Παπαδοπούλου οπ. π. σημ. 69

συνδέεται με την ικανότητα ανταπόκρισης της ΕΕ στα προβλήματα της τρέχουσας κρίσης και αντιμετώπισης των πραγματικών της αναγκών. Επιπλέον, η χρήση του προϋπολογισμού της ΕΕ, αντί κεφαλαίων των κ-μ όπως στον ΕSM, θα 'έσπαγε' την σχέση δανειστών και δανειζόμενων, θα ενδυνάμωνε τη συνοχή της ΕΕ και θα περιόριζε την αναπαραγωγή διχαστικών στερεότυπων βορρά/νότου²³⁰. Η πλέον δημοφιλής πρόταση για την αύξηση των ιδίων πόρων του ευρωπαϊκού προϋπολογισμού, είναι μέσω ενός φόρου επί των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών και ενός φόρου άνθρακα, όπως προτείνεται από την Πρωτοβουλία Πολιτών «New Deal 4 Europe»²³¹. Επίσης, προτείνεται η καθιέρωση κοινού προϋπολογισμού για την Ευρωζώνη, προς άρση των ανισοτήτων και τόνωση της συνοχής μεταξύ των κ-μ ευρωζώνης²³².

Γ) Ανάπτυξη

Κατά κοινή ομολογία,²³³ καμία προοπτική υπέρβασης της κρίσης και συνέχισης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, δεν είναι δυνατή εάν η λιτότητα δεν εξισορροπηθεί από την ανάπτυξη. Οι Jacques Keller- Noëlle, Luuk van Middelaar,²³⁴ χρησιμοποιούν μια μεταφορά από την αρχιτεκτονική για να τονίσουν αυτήν την αναγκαιότητα: παρομοιάζουν την ένωση σε γοτθικό καθεδρικό ναό, ένα μείγμα κατασκευής και πίστης. Η φιλοδοξία να αναπτυχθεί το κεντρικό κλίτος όλο και πιο ψηλά στους γοτθικούς ναούς, αντιμετωπίστηκε με κτίρια αντηρίδες έξω από τον κύριο κορμό. Μεταφερόμενα αυτά στο πολιτικό επίπεδο, η αντιμετώπιση της κρίσης και κυρίως η φιλοδοξία συνέχισης της ολοκλήρωσης αντιμετωπίστηκε με την αντηρίδα της λιτότητας. Η γοτθική τέχνη όμως βασίζεται στην συμμετρία και την ισορροπία των υποτροπών. Απέναντι στην αντηρίδα της δημοσιονομικής πειθαρχίας, πρέπει να τεθεί ένα συμμετρικό αντιστήριγμα, επικεντρωμένο στην προώθηση της ανάπτυξης, που θα προσφέρει συμμετρία και ισορροπία στο οικοδόμημα, και στους πολίτες λόγους για να ελπίζουν.

²³⁰ *ibid*

²³¹ <http://www.newdeal4europe.eu>

²³² En-France-1-euroscpticisme-marque-des-points, οπ. σημ. 161

²³³ Van Rompuy: «...Συμφωνία για μια θετική και προσανατολισμένη στο μέλλον ατζέντα της ανάπτυξης, της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης», περισσότερα: Richard Corbett οπ. π. σημ. 127 και

J.Pisani-Ferry, οπ. π. σημ 82

²³⁴ J.Keller-Noëlle, L.van Middelaar, οπ. π. σημ 24

3.4.5. Γερμανία και ευρωπαϊκή ολοκλήρωση

Οι U.Guerot και M.Leonard αποτυπώνουν αδρά τη γερμανική κυριαρχία στην Ευρώπη: «...καμία λύση δεν είναι δυνατή χωρίς τη Γερμανία ή ενάντια στη Γερμανία»²³⁵.

Ο Tim Kaufmann (2011) υποστηρίζει ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης η Γερμανία (κοινή γνώμη και ελίτ) επέδειξε δυσπιστία στην ΕΕ και εχθρότητα στο νότο, θεωρώντας τον εμπόδιο στην ανάπτυξή της²³⁶. Ο Simon Bulmer²³⁷ (2013) ισχυρίζεται ότι οι ωδίνες της κρίσης έχουν προκαλέσει κόπωση «Euroamodigkeit» στη Γερμανία, που παραμένει θυμωμένη με το νότο, και απρόθυμη να εμπιστευτεί και να προωθήσει την ευρωπαϊκή ιδέα, είτε ως «καλοήθης/benign», είτε ως «ομαδική/cooperative» ηγεμονία²³⁸. Επίσης ο Joschka Fischer (5/2014) επιβεβαιώνει την απροθυμία της Γερμανίας ισχυριζόμενος ότι δεν έχει χρησιμοποιήσει «...την ισχύ της για το καλό του ευρωπαϊκού σχεδίου στο σύνολό του»²³⁹, αλλά είναι προσηλωμένη στον εθνικό στόχο της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής σταθερότητας. Επομένως, όπως παρατηρεί και ο Simon Bulmer, η προσέγγιση της Γερμανίας στις προκλήσεις της ευρω-κρίσης φαίνεται εδραιωμένη²⁴⁰. Το πρόβλημα επιτείνει η δρομολογούμενη πορεία προς την έξοδο της Βρετανίας και η αδυναμία της Γαλλίας, ιδίως μετά το 'δραματικό' αποτέλεσμα των ευρωεκλογών, που μοιραία αυξάνουν τον ηγεμονικό ρόλο της Γερμανίας. Ωστόσο, ο J.Habermas, που γνώρισε άμεσα τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, υποστηρίζει πως το γερμανικό συμφέρον επιβάλλει την αποτροπή της επανεμφάνισης της 'ημι-ηγεμονίας' της Γερμανίας, η οποία άνοιξε το δρόμο για δύο παγκοσμίους πολέμους και επιμένει υπέρ της Γαλλογερμανικής συνεργασίας²⁴¹. Επίσης, εύλογος είναι και ο προβληματισμός που εισάγει ο Joschka Fischer,²⁴² ισχυριζόμενος ότι οι ευρωπαίοι έχουν στο πολιτικό τους γονίδιο την αντίσταση σε

²³⁵ Ulike Guerot & Marc Leonard, (2011), *The New German Question: How Europe Can Get the Germany it Needs*, ECFR, Policy Brief no 30

Πρβλ. και δήλωση J.M.Barosso : «Η κοινότητά μας χρειάζεται τη Γερμανία σε ηγετικό ρόλο. Αλλιώς έχουμε πρόβλημα.» J.van Overtveldt, οπ. π. 76

²³⁶ T.Kaufmann, οπ. π. σημ. 185 και

U.Guerot and M.Leonard, οπ. π. σημ. 191, : «κάποιοι στη Bundeebank υποστηρίζουν ότι η Γερμανία χρειάζεται τις χώρες BRICS περισσότερο από τις PIGS»

²³⁷ Simon Bulmer, (2013), *Germany and the euro-zone crisis: between hegemony and domestic politics*, Paper for the SPERI conference on 'Austerity vs Growth: The Future of the European Political Economy', University of Sheffield, 1-3/7/2013.

<http://speri.dept.shef.ac.uk/wp-content/uploads/2013/06/Bulmer-SPERI-Paper.pdf>

²³⁸ ibid

²³⁹ J. Fischer, οπ. σημ. 104

²⁴⁰ S.Bulmer, οπ. π. σημ. 237

²⁴¹ J.Habermas, οπ. π. σημ. 75

²⁴² J.Fischer, οπ. σημ. 104

κάθε ηγεμονία· περισσότερο δε στην ηγεμονία της Γερμανίας, δεδομένης της φορτισμένης ιστορικής μνήμης. Επιπροσθέτως, ο Johan van Overtveldt υποστηρίζει ότι η Γερμανία είναι κυρίαρχη, αλλά αντιπαθής στην Ευρώπη· η γερμανική κυριαρχία εκλαμβάνεται σε μεγάλο βαθμό ως αυταρχισμός, αλαζονεία και έλλειψη αλληλεγγύης²⁴³. Επομένως, αναδύεται ο προβληματισμός: «πώς μπορεί η Ευρώπη να αποδεχθεί τη Γερμανία ως ηγεμόνα, ακόμη και ως ‘Benevolent/καλοπροαίρετο’;». Αντιστρέφοντας τον προβληματισμό, το ερώτημα τίθεται «πόσο η Γερμανία επιθυμεί να είναι μία ‘ευρωπαϊκή Γερμανία’ και ένας ‘Benevolent hegemon’ και όχι ο ηγεμόνας μιας ‘γερμανικής Ευρώπης’;». Στο ερώτημα απαντά ο Johan van Overtveldt²⁴⁴, ισχυριζόμενος ότι η θέση της Γερμανίας ως προς τη στήριξη του ευρώ και κατ’ επέκταση του ευρωπαϊκού σχεδίου θα εξαρτηθεί από την ανάλυση κόστους–ωφέλειας, προσδιορίζοντας και τα σημεία που θα την καθορίσουν:

Α) Η κουλτούρα σταθερότητας: για τη Γερμανία σταθερό οικονομικό περιβάλλον σημαίνει χαμηλός πληθωρισμός και χρηματοπιστωτική σταθερότητα.²⁴⁵ Ιδιαίτερη βαρύτητα θα δοθεί στην υπονόμηση της σταθερότητας του οικονομικού και χρηματοπιστωτικού περιβάλλοντος της ευρωζώνης από την οικονομική αστάθεια των προβληματικών χωρών.

Β) Οι οικονομικοί υπολογισμοί: η Γερμανία δίνει έμφαση στην πρόσβαση στις αγορές και στην ανταγωνιστικότητα. Το ενιαίο νόμισμα απομάκρυνε την απειλή της υποτίμησης και στηρίζεται από το ισχυρό γερμανικό βιομηχανικό λόμπυ²⁴⁶.

Γ) Η νέα πολιτική πραγματικότητα: Η νέα γενιά γερμανών που γνωρίζει έμμεσα τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εκδηλώνει σε μεγάλο βαθμό αδιαφορία, σκεπτικισμό, ακόμη και εχθρότητα για την ευρωπαϊκή ενοποίηση.²⁴⁷ Επιπλέον, η νέα γενιά πολιτικών δεν αφήνει το παρελθόν να καθορίσει την πολιτική της Γερμανίας «πολλοί γερμανοί θεωρούν ότι έχουν εξοφλήσει το ιστορικό τους χρέος»²⁴⁸. Επιπλέον, το πολιτικό τοπίο

²⁴³ J.van Overtveldt, οπ. π. 53 σελ. 243- 244

²⁴⁴ Ibid, σελ. 245-264

²⁴⁵ ibid: Ακόμη και για τις νεότερες γενιές Γερμανών οι μνήμες της περιόδου του υπερπληθωρισμού της ‘20 και των ολέθριων συνεπειών της είναι εξαιρετικά έντονες.

²⁴⁶ Ibid, σελ. 251

²⁴⁷ Ibid, σελ. 255

²⁴⁸ Katinka Barysch, (2010), *Germany The Euro and the Politics, of the bail – out*, CER, http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/bn_barysch_germany_andeurope_28jun10-242.pdf

έχει αλλάξει στη Γερμανία· η θέση της πολιτικής ηγεσίας έχει κλονιστεί και οι καγκελάριοι δεν μπορούν πλέον να αγνοούν την κοινή γνώμη²⁴⁹. Η ραγδαία αύξηση των ποσοστών του ευρωσκεπτικιστικού κόμματος «Εναλλακτικής για τη Γερμανία» (AfD) επιβεβαιώνει το διασπασμένο και πολυσύνθετο πολιτικό τοπίο που αποτελεί γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη του λαϊκισμού και του αντιευρωπαϊσμού²⁵⁰.

Εν κατακλείδι, εικάζουμε ότι η Γερμανία αν λειτουργήσει ως ‘Benevolent hegemon’ για το ευρωπαϊκό σχέδιο θα το κάνει όχι ως εκπλήρωση καθήκοντος προς την Ευρώπη, αλλά ως επιδίωξη ίδιου συμφέροντος, λόγω του βαθμού αλληλεξάρτησης που διέπει το ευρωπαϊκό σύνολο.

Υπό αυτό το πρίσμα καθίσταται πρόδηλη η ανάγκη ανάδειξης και λειτουργίας μιας ευρωπαϊκής ηγεσίας, *«ικανής και υποχρεωμένης να λαμβάνει υπόψη το κοινό ευρωπαϊκό συμφέρον, έτσι όπως αυτό διαθλάται από επιμέρους πολιτικές προσεγγίσεις, αλλά πάντως υπεράνω των εθνικών διαχωριστικών γραμμών»²⁵¹*.

Το θέμα της ευρωπαϊκής ηγεσίας θα μπορούσε να αποτελέσει το αντικείμενο μιας επόμενης μελέτης.

²⁴⁹ U.Guerot και M.Leonard, οπ. π. σημ. 235

²⁵⁰ 14/9/2014!: Εκτόξευση των ποσοστών των ευρωσκεπτικιστών στη Γερμανία, <http://tvxs.gr/news/eyropi-eop/ektokseysi-ton-pososton-ton-eyroskeptikiston-sti-germania>

²⁵¹ Λ.Παπαδοπούλου, οπ. π. σημ. 69

Συμπεράσματα

Η ενοποίηση της ευρωπαϊκής ηπείρου παραμένει έως σήμερα ένα δύσκολο πολιτικό καθήκον. Η ενωμένη Ευρώπη οικοδομήθηκε μέσα από το συμβιβασμό των αντίθετων απόψεων των κ-μ, αυτών που υποστήριζαν τη δημιουργία ενός υπερεθνικού οικοδομήματος και αυτών που υποστήριζαν τη διακυβερνητική συνεργασία.²⁵² Η προσέγγιση της σταδιακής ολοκλήρωσης αντικατοπτρίζει το βαθμό δυσκολίας του εγχειρήματος, ενώ η επιλογή του ανοικτού σχεδίου, του «εν εξελίξει πειράματος», εξασφαλίζει τη βιωσιμότητά του. Την πορεία της διαδικασίας ευρωπαϊκής ενοποίησης καθόρισε, διαχρονικά, ο βαθμός εθνικής κυριαρχίας, που τα κ-μ ήταν διατεθειμένα να εκχωρήσουν στην ένωση, προϊόν της εκάστοτε διαφορετικής πολιτικής βούλησης για την προώθηση της ολοκλήρωσης.

Η πλημμελής αρχιτεκτονική του ενιαίου νομίσματος, που προβλήθηκε ως το πιο τολμηρό βήμα και σύμβολο της ολοκλήρωσης, επιβεβαίωσε την αέναη αντιπαράθεση των κ-μ για το βαθμό της εθνικής κυριαρχίας που επιθυμούν να εκχωρήσουν στο υπερεθνικό σύνολο. Η βούληση των κ-μ να διαφυλάξουν την εθνική δημοσιονομική κυριαρχία αναθέτοντας αποκλειστικά τη νομισματική πολιτική στην ένωση, αλλά διατηρώντας εθνική δημοσιονομική πολιτική, δημιούργησε την ασυμμετρία της ΟΝΕ. Η πλημμελής διαχείριση της σφοδρής κρίσης, που εξακολουθεί να κλυδωνίζει το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, εδράζεται στην ύπαρξη ενός ενιαίου χώρου παραγωγής πολιτικής, χωρίς ισχυρό κοινό πολιτικό υπόβαθρο, με κ-μ που επιδιώκουν στενά εθνικούς στόχους. Η πολιτική ασκείται σε εθνικό επίπεδο, οι κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές εξαρτώνται από εθνικές πολιτικές και από διαδικασίες σχηματισμού πολιτικής βούλησης σε εθνικό επίπεδο. Εν προκειμένω, ο ηγετικός ρόλος της Γερμανίας στην Ευρώπη επέβαλε τις γερμανικές πολιτικές για την αντιμετώπιση της κρίσης και δέσμευσε την ευρωπαϊκή οικονομική πολιτική σε πολιτικές λιτότητας και δημοσιονομικής πειθαρχίας. Η ικανοποίηση του στενού εθνικού συμφέροντος και η συνεπαγόμενη διακινδύνευση των κεκτημένων, συμπεριλαμβανομένου του ενιαίου νομίσματος, έθεσε εν αμφιβόλω την πορεία της ολοκλήρωσης. Η συρρίκνωση της αλληλεγγύης και οι αντιθέσεις μεταξύ παρόχων και αποδεκτών της οδήγησε σε καθολική απώλεια της εμπιστοσύνης προς το σύστημα της ΕΕ: τα κ-μ αντιμετωπίζουν

²⁵² Ο. Γιώτη-Παπαδάκη οπ. π. σημ 33

με δυσπιστία την περαιτέρω εκχώρηση εξουσιών και αρμοδιοτήτων στην ένωση και οι πολίτες διστάζουν, αν όχι αρνούνται, να αποδεχθούν και να νομιμοποιήσουν το ευρωπαϊκό σχέδιο. Η δυναμική που αναπτύσσουν οι διαλυτικές τάσεις, η αναδίπλωση στο έθνος κράτος και η άνοδος ακραίων πολιτικών δυνάμεων μεταστρέφουν τον ευρωσκεπτικισμό σε ενισχυόμενο αντιευρωπαϊσμό.

Το ευρωπαϊκό σχέδιο βρίσκεται σε δύσκολη καμπή, που εγείρει προβληματισμούς για το κοινό ευρωπαϊκό μέλλον και υποχρεώνει σε στέρεα, αποφασιστικά και ευκρινή, βήματα. Η πορεία της ολοκλήρωσης, εν ολίγοις, εξαρτάται από την απάντηση στα ερωτήματα ‘ποιά Ευρώπη θέλουμε;’ και ‘πόση κυριαρχία επιθυμούν να μοιραστούν τα κ-μ;’. Η συνέχιση της συλλογικής πορείας προς μία πολιτική κοινότητα αποτελεί επιλογή ικανή να οδηγήσει σε υπέρβαση της κρίσης και αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο, ωστόσο παραμένει ανοικτό το ενδεχόμενο της αναστροφής της πορείας ολοκλήρωσης προς ‘λιγότερη Ευρώπη’, χωρίς να αποκλείεται η επιλογή της ‘καθόλου Ευρώπης’. Πρόδηλη καθίσταται η ανάγκη άμεσης επανεξέτασης του ευρωπαϊκού σχεδίου και επαναπροσανατολισμού των κεντρικών προτεραιοτήτων της ΕΕ, στοχεύοντας στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και τη νομιμοποίηση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Η αποδοχή και συμμετοχή των πολιτών προϋποθέτει επάνοδο στις αξιακές αφετηρίες της ένωσης, ενδυνάμωση της αλληλεγγύης και συνοχής και επανασύνδεση της Ευρώπης με την κοινωνία και τους ευρωπαίους πολίτες.

Η δημιουργία κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας, η διάπλαση ευρωπαϊκού δήμου, η ανάδειξη της κοινωνικής διάστασης της ένωσης, η εξισορρόπηση των πολιτικών λιτότητας με πολιτικές και δράσεις για την ανάπτυξη και την απασχόληση, η αύξηση του προϋπολογισμού της ΕΕ και η δημοκρατική διακυβέρνηση της, προτείνονται ως λύσεις αποκατάστασης της πτώσης της δημοφιλίας του ευρωπαϊκού σχεδίου. Η προθυμία της Γερμανίας να εγγυηθεί το ευρωπαϊκό σχέδιο, χρησιμοποιώντας θετικά τη δύναμή της αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για την πορεία της ολοκλήρωσης, λόγω της οικονομικής της ισχύος. Εν τέλει, αν η Γερμανία αναδειχθεί σε «Benevolent hegemon» της ΕΕ, θα εξαρτηθεί από τη γερμανική αντίληψη ανάλυσης κόστους και ωφέλειας.

Εν κατακλείδι, η παρούσα κατάσταση βρίσκει την Ευρώπη παγιδευμένη μεταξύ της επιστροφής στο παρελθόν, η οποία είναι δυνατή αν και ανεπιθύμητη, και της πορείας προς το μέλλον, η οποία είναι επιθυμητή, αλλά σχεδόν αδύνατη υπό τις παρούσες συνθήκες. Η εξέλιξη της κρίσης, παρά την πρόσκαιρη σταθεροποίηση, είναι ανοικτή όπως και η τελεολογία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Μέλλει να αποδειχθεί αν η χειρότερη κρίση στην ιστορία της ένωσης θα λειτουργήσει ως καταλύτης προώθησης ή αναστολής της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βοσκόπουλος, Γιώργος, (2008), *Η οικοδόμηση της Ευρώπης: Ειρήνη-Συμφιλίωση-Συνεργασία-Ολοκλήρωση*, Ποιότητα, Αθήνα

Βοσκόπουλος, Γιώργος, (2012), *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής: Εκφάνσεις Ισχύος, Αλληλόδραση και το Ζήτημα της Παγκόσμιας Ηγεμονίας*, Ποιότητα, Αθήνα

Γιώτη-Παπαδάκη, Όλγα, (2013), *Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνοχής: Η επιλογή υιοθέτησης στρατηγικών οικονομικού μετασχηματισμού και έξυπνης εξειδίκευσης*, διαθέσιμο: http://grsa.prd.uth.gr/conf2013/29_gioti_papadaki_ersagr13.pdf (πρόσβαση 1/6/2014)

Γιώτη-Παπαδάκη, Όλγα, (2010), *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση και Πολιτικές Αλληλεγγύης*, Αναθεωρημένη Έκδοση, Κριτική, Αθήνα

Δούση, Εμμανουέλλα, (2006), *Το Θεσμικό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, στο Ν. Μαραβέγιας, Θ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Ελλάδα Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτικές*, Διόνικος, Αθήνα

Ιωακειμίδης, Παναγιώτης, (2007), *Θα επιβιώσει η Ευρωπαϊκή Ένωση*, Παπαζήση, Αθήνα

Ιωακειμίδης, Παναγιώτης, (2014), *Τα μικρόβια του ευρωσκεπτικισμού: Γιατί δεν πρέπει να υπερδραματοποιήσουμε τον κίνδυνο που αντιμετωπίζει η Ευρώπη*, Τα Νέα, 13/06/2014, διαθέσιμο: <http://www.tanea.gr/opinions/all-opinions/article/5130682/giati-den-kindynevei-h-eyrwph/> (πρόσβαση 21/7/2014)

Ιωακειμίδης, Παναγιώτης, (2013), *Η Ευρώπη χωρίς Ευρωπαίους: Η απουσία αλληλεγγύης, ο Ευρωσκεπτικισμός και η υπέρβαση του έθνους-κράτους*, Τα Νέα, 14/4/2013

Ιωακειμίδης, Παναγιώτης, (2014), *Ευρώπη: Επανασύνδεση με την κοινωνία*, 30/4/2014, διαθέσιμο: <http://www.metarithmisi.gr/el/readAuthors.asp?authorID=68&page=1&textID=30120> (πρόσβαση 14-7-2014)

Ιωακειμίδης, Παναγιώτης, (2011), *ΕΕ: περισσότερη αλληλεγγύη*, Τα Νέα, 10/5/2011, διαθέσιμο: <http://www.metarithmisi.gr/archivesMeta/press/inTextsCalendar.asp?intDay=10&intWeek=19&intMonth=5&intYear=2011&TextID=9951> (πρόσβαση 12-3-2014)

Ιωακειμίδης, Παναγιώτης, (2013), *Το τέλος της ευρωπαϊκής ενοποίησης*; Τα Νέα, 14/9/2013, διαθέσιμο: <http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/telos-tis-enopoiisis-poiies-xores-epidiokoun-ton-termatismo-tis-eyropaikis-diadik> (πρόσβαση 14-5-2014)

Κλάνης, Αντώνης, (2012), *Η ιστορία επαναλαμβάνεται; Η κρίση ως παράγοντας ανατροφοδότησης της διαδικασίας ευρωπαϊκής ενοποίησης*; Φιλελεύθερη Έμφαση, 52,

Λιαργκόβας, Παναγιώτης, (2014), *Η Ευρώπη και η κρίση: Τι έχουμε μάθει*; Foreign Affairs, The Hellenic Edition, διαθέσιμο: <http://foreignaffairs.gr/articles/69701/panagiotis-liargkobas/i-eyropi-kai-i-krisi?page=show> (πρόσβαση 14-5-2014)

Mazower, Mark, (2001), *Η σκοτεινή Ήπειρος: Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα

Mazower, Mark, (2013), *Κυβερνώντας τον κόσμο. Η ιστορία μιας ιδέας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα

Μαραβέγιας, Ναπολέον, (2013), «*Το νέο σχίσμα της Ευρώπης*», Ελευθεροτυπία, 5/5/2013, διαθέσιμο: http://eeep.pspa.uoa.gr/fileadmin/eeep.pspa.uoa.gr/uploads/Enimerotiko_Deltio_88.pdf (πρόσβαση 14-6-2014)

Nugent, Neill, (2004), *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Σαββάλα, Αθήνα

Ντάλης Σωτήρης, (2013), *Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Πολυμερής Διαχείριση της Παγκοσμιοποίησης*, Παπαζήση, Αθήνα

Overtveldt, van, Jqrrq, (2012), *Το τέλος του ευρώ. Το αβέβαιο μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Μεταίχμιο, Αθήνα

Παπαδοπούλου, Λίνα, (2013), *Το (δημοσιονομικό) χρέος των κρατών και το (πολιτικό) χρέος της Ένωσης*, Σεμινάριο Συνταγματικών Θεσμών στη μνήμη του καθηγητή Γιώργου Παπαδημητρίου, διαθέσιμο: http://www.constitutionalism.gr/site/wp-content/uploads/2014/01/2014_Papadopoulou-reos.Kraton_Mnimi.Papadimitriou.pdf (πρόσβαση 8/5/2014)

Παπάζογλου, Μάνος, (2012), *Οικονομική Διακυβέρνηση και κρίση στην ΕΕ: Επιτείνονται τα προβλήματα νομιμοποίησης*; Φιλελεύθερη Έμφαση, τ. 52

Pissany-Ferry, Jean, (2012), *Η αφύπνιση των Δαιμόνων, η κρίση του ευρώ και πώς να βγούμε από αυτήν*, 2^η έκδοση, Πόλις, Αθήνα,

Σιώκος, Γιάννης, (2014), *Βουβά κόμματα σε μια Ευρώπη που βράζει. Τα μεγάλα διακυβεύματα και η κοντόφθαλμη προεκλογική ρητορική*, Foreign Affairs, The Hellenic Edition, διαθέσιμο: <http://foreignaffairs.gr/articles/69811/giannis-siotos/boyba-kommata-se-mia-eyropi-poy-brazei> (πρόσβαση 14/7/2014)

Τσάτσος, Δημήτρης, (2007), *Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία. Για μια Ευρωπαϊκή Ένωση των Κρατών των Λαών των Πολιτών και του Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Πολιτισμού*, Λιβάνη, Αθήνα

Τσούκαλης, Λουκάς, (2014), *Η Δυστυχής Ένωση: Η Ευρώπη χρειάζεται μια νέα μεγάλη συμφωνία*, Πατάκη, Αθήνα

Φερύ Ζαν Μαρκ, (2000), *Το ζήτημα του Ευρωπαϊκού Κράτους*, Παπαζήση, Αθήνα

Simon Hix, (2009), *Το Πολιτικό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Μεταίχμιο, Αθήνα,

Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, (2004), *Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Η Ιστορική Διάσταση του Ευρωπαϊκού Εγχειρήματος 1923-2004*, Σιδέρης, Αθήνα

Χρυσόχου, Δημήτριος, (2012) *Η Συναρμογή της Ευρωπαϊκής Πολλαπλότητας, Φιλελεύθερη Έμφαση*, 52

Ξενογλωσση

Ash, Timothy Gordon, (2012), *The Crisis of Europe. How the Union Came Together and Why It's Falling Apart*, Foreign Affairs, Vol. 91, No 5, διαθέσιμο: <http://www.foreignaffairs.com/articles/138010/timothy-garton-ash/the-crisis-of-europe> (πρόσβαση 10/4/2014)

Barysch, Katinka, (2010), *Germany The Euro and the Politics of the bail – out*, CER, 28/6/2010, διαθέσιμο: http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/bn_barysch_germanyandeurope_28jun10-242.pdf (πρόσβαση 12/9/2014)

Berge, Mirte van den, (2014), *The 2014 EP Election Campaign in the Member States: National Debates, European Elections*, Tepsa Report, Brussels, 4/6/2014, διαθέσιμο: http://www.tepsa.eu/wp-content/uploads/2014/06/TEPSA-Report-EP-election-campaigns-Mirte-van-den-Berge.rev_.pdf (πρόσβαση 5/8/2014)

Berggruen, Nicolas and Gardels, Nathan, (2013), *The next Europe. Toward a Federal Union*, Foreign Affairs, Vol. 92, No 4, διαθέσιμο: <http://www.foreignaffairs.com/articles/139461/nicolas-berggruen-and-nathan-gardels/the-next-europe> (πρόσβαση 10/5/2014)

Bergsten, C. Fred, (2012), *Why the Euro Will Survive: Completing the Continent's Half-Built House* Peterson Institute for International Economics, Foreign Affairs, Vol. 91, No 5, διαθέσιμο: <http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=2202>, (πρόσβαση 10/4/2014)

Bulmer, Simon, (2013), *Germany and the euro-zone crisis: between hegemony and domestic*, Politics Paper for the SPERI conference on ‘Austerity vs Growth: The Future of the European Political Economy’, University of Sheffield, διαθέσιμο: <http://speri.dept.shef.ac.uk/wp-content/uploads/2013/06/Bulmer-SPERI-Paper.pdf> (πρόσβαση 8/9/2014)

Bijmans, Patrick and Altides, Christina, (2007), *Bridging the Gap between EE Politics and citizens? The European Commission, National Media and EU Affairs in the Public Sphere*, European Integration, Vol. 29, No 3.

Blot, Christophe, Rozenberg Olivier, Saraceno, Francesco Streho, Imola (2014) *Reformer l' Europe?* Revue de l' OFCE / Debats et politiques – 134, OFCE, διαθέσιμο: <http://www.ofce.sciences-po.fr/pdf/revue/1-134.pdf> (πρόσβαση 2/8/2014)

Boehnke, Olaf (2014), *The EU after the elections: what you see is what you get*, ECFR *blog*, 20/6/2014, διαθέσιμο: http://www.ecfr.eu/blog/entry/the_eu_after_the_elections_what_you_see_is_what_you_get (πρόσβαση 3/8/2014)

Chopin, Thierry Jamet, Jean-Francois, Priollaud Francois-Xavier, (2012), *A Political Union for Europe*, Fondation Robert Schuman, European issues no 252, διαθέσιμο: <http://www.robert-schuman.eu/en/doc/questions-d-europe/qe-252-en.pdf> (πρόσβαση 11/6/2014)

Corbett, Richard, *Reforming the EU is a process, not an event*, Policy-Network, 3/6/2014, διαθέσιμο: http://www.policy-network.net/pno_detail.aspx?ID=4671&title=Reforming-the-EU-is-a-process-not-an-event%5d, (πρόσβαση 1/7/2014)

Delors, Jacques, (2012), in: Fernandes, Sofia & Rubio, Eularia, *Solidarity within the Eurozone: how much, what for, for how long?*, Foreword, Notre Europe, Policy Paper 51, διαθέσιμο: http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/SolidarityEMU_S.Fernandes-E.Rubio_NE_Feb2012.pdf (πρόσβαση 15/5/2014)

Denoit, Nicole, Galinon-Melenec, Beatrice, (2000), *Europe et Communication: Le Labyrinth*, Communication et Organization, No 17

Feldstein, Martin, (2012), *The Failure of the Euro. The Little Currency That Couldn't*, Foreign Affairs, Vol. 91, No 1, διαθέσιμο: <http://www.foreignaffairs.com/articles/136752/martin-feldstein/the-failure-of-the-euro> (πρόσβαση 14/5/2014)

Fischer, Joschka, (2014), *Europe's Nationalists on the March*, Project-Syndicate, 31/5/2014, διαθέσιμο: <http://www.project-syndicate.org/commentary/joschka-fischer-asks-why-so-many-europeans-are-turning-to-an-ideology-that-has-meant-only-war-and-destruction> (πρόσβαση 20/8/2014)

Guerot Urlike & Marc Leonard, (2011), *The New German Question: How Europe Can Get the Germany it Needs*, ECFR, Policy Brief no 30

Grant Charles et al, (10/2013), *How to build a modern European Union*, CER Report No 119, διαθέσιμο: http://www.cer.org.uk/sites/default/files/rp_119.pdf (πρόσβαση 29/8/2014)

Habermas, Jürgen, (2014), *Repolitisons le débat européen*, Le Monde, 23-2-2014, διαθέσιμο: http://www.lemonde.fr/idees/article/2014/02/23/repolitisons-le-debat-europeen-par-jurgen-habermas_4366441_3232.html (πρόσβαση 29/8/2014)

Harding, Gareth, (2014), *Mind the Gap. How to Close the EU's Democratic Deficit*, Foreign Affairs, Vol. 93, No 3, διαθέσιμο: <http://www.foreignaffairs.com/articles/141529/gareth-harding/mind-the-gap> (πρόσβαση 22/7/2014)

Jacqué, Jean-Paul, (2010), *9 May 1950 - 9 May 2010 Reflections on the Schuman Declaration*, TEPSA, διαθέσιμο: <http://www.tepsa.eu/download/Schuman%20Declaration%20JPJ%20May%202010.pdf> (πρόσβαση 14/4/2014)

Jacqué, Jean-Paul, (2012), *Editorial About solidarity*, TEPSA Newsletter June Edition, διαθέσιμο: <http://www.tepsa.eu/download/newsletter/tepsa-2012-06.pdf> (πρόσβαση 24/4/2014)

Kaufmann, Tim, (2011), *Europa zwischen Abschottung und Solidarität*, Treffpunkt Europa 2/9/2011, διαθέσιμο: <http://www.treffpunkteuropa.de/Europa-zwischen-Abschottung-und-Solidaritat> (πρόσβαση 4/9/2014)

Kelemen, R. Daniel and Menon, Anand, (2014), *Fight Club. When the EU's Campaign Season Ends, The Real Political Battles Will Begin*, Foreign Affairs, Vol. 93, No 3, διαθέσιμο: <http://www.foreignaffairs.com/articles/141426/r-daniel-kelemen-and-anand-menon/fight-club> (πρόσβαση 1/6/2014)

Kelemen, R. Daniel, (2012), *Europe's New Normal It's Here. It's Unclear, Get Used to It*, Foreign Affairs, Vol. 91, No 3, διαθέσιμο: <http://www.foreignaffairs.com/articles/137642/r-daniel-kelemen/europes-new-normal> (πρόσβαση 1/5/2014)

Keller-Noëllet, Jacques and Middelaar, van Luuk, (2011), *Une Europe 'gothique'?*, Le Monde 27/12/2011, διαθέσιμο: http://www.lemonde.fr/idees/article/2011/12/27/une-europe-gothique_1623093_3232.html (πρόσβαση 1/4/2014)

Leonard, Mark (2014), *Rage against the machine: the rise of anti-politics across Europe*, New Statesman 15/6/2014, διαθέσιμο:

<http://www.newstatesman.com/politics/2014/06/rage-against-machine-rise-anti-politics-across-europe>, (πρόσβαση 14/7/2014)

Leonard, Mark, (2014), *Does Europe have a hero waiting in the wings?*, Blogs Reuters, 27/5/2014, διαθέσιμο:

<http://blogs.reuters.com/mark-leonard/2014/05/27/does-europe-have-a-hero-waiting-in-the-wings/> (πρόσβαση 14/7/2014)

Moravcsik, Andrew, (2012), *Europe After the Crisis. How to Sustain a Common Currency*, Foreign Affairs, Vol. 91, No 3, διαθέσιμο: <http://www.foreignaffairs.com/articles/137421/andrew-moravcsik/europe-after-the-crisis> (πρόσβαση 20/5/2014)

Pisani-Ferry, Jean, (2014), *Strengthening Europe's Limited Power*, Project Syndicate, 30/5/2014, διαθέσιμο: <http://www.project-syndicate.org/commentary/jean-pisani-ferry-wants-the-eu-to-work-within-its-current-mandate-but-to-have-the-tools-needed-to-carry-it-out> (πρόσβαση 14/7/2014)

Raspotnik, Andreas, Jacob, Marine and Ventura, Laura, (2012), *The issue of solidarity in the European Union*, TEPSA DISCUSSION PAPER, version 12/06/2012, διαθέσιμο:

<http://www.tepsa.eu/download/TEPSA%20Discussion%20Paper%20The%20issue%20of%20solidarity%20in%20the%20European%20Union.pdf> (πρόσβαση 4/6/2014)

Roessel, Jan, (2012), *Mehr Vertrauen: Wie die Bürger wieder zu Europa finden Vier Maßnahmen, die das Vertrauen zurückgewinnen könnten*, Treffpunkt Europa, 27/6/2012, διαθέσιμο: <http://www.treffpunkteuropa.de/Mehr-Vertrauen-Wie-die-Burger-wieder-zu-Europa-finden,05059> (πρόσβαση 1/7/2014)

Schioppa, Pantoa, (2000), *The European Union and the Nation State*, Hume Occasional Paper no. 58

Schmidt, Vivien, (2011), *Saving the Euro Will Mean Worse Trouble for Europe Charting the Disastrous Choices Ahead*, Foreign Affairs, Vol. 90, No 6, διαθέσιμο: <http://www.foreignaffairs.com/articles/136694/vivien-a-schmidt/saving-the-euro-will-mean-worse-trouble-for-europe>, (πρόσβαση 14/7/2014)

Schmidt, Vivien, (2012), *Democratizing the Eurozone*, Social Europe journal, 15/5/2012, διαθέσιμο: <http://www.social-europe.eu/2012/05/democratizing-the-eurozone/> (πρόσβαση 7/6/2014)

Thillaye, Renaud (2014), *After May 25th: Results, not reform*, Policy Network, 4/6/2014, διαθέσιμο: http://www.policy-network.net/pno_detail.aspx?ID=4678&title=After-May-25th-Results-not-reform, (πρόσβαση 14/8/2014)

Tocci, Nathalie, (2014), *Imagining Post-Crisis Europe. The Myth of a Core Europe*, Imagining Europe n. 10, διαθέσιμο:

http://www.iai.it/pdf/ImaginingEurope/ImaginingEurope_10.pdf (πρόσβαση 14/7/2014)

Torreblanca Jose Ignacio and Mark Leonard, (2014), *The Eurosceptic surge and how to respond to it*, E.C.F.R., Policy Brief, διαθέσιμο: [http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR98_EUROSCEPTIC_BRIEF_AW_\(4\).pdf](http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR98_EUROSCEPTIC_BRIEF_AW_(4).pdf) (πρόσβαση 21/7/2014)

Walton, Nicholas and Zielonka, Jan (2013), *The New Political Geography of Europe*, ECFR POLICY REPORT No 72, διαθέσιμο: http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR72_POLICY_REPORT_AW.pdf (πρόσβαση 21/5/2014)

Wessels, Wolfgang (2001), *Jean Monnet – Mensch und Methode. Überschätzt und überholt?*, IHS Political Science Series: 2001, No. 74 Working Paper, διαθέσιμο: http://aei.pitt.edu/280/1/pw_74.pdf (πρόσβαση 19/5/2014)

Συνεντεύξεις - Ομιλίες

Barroso Jose Manuel, (2007), *A stronger Europe for a successful globalization*, 25/3/2007, διαθέσιμο: http://www.eu2007.de/en/News/Speeches_Interviews/March/0325Barroso.html (πρόσβαση 20/6/2014)

Beck, Ulrich, *Για μια Ευρώπη των πολιτών!*, Τα Νέα, 06/01/2012, διαθέσιμο: <http://www.metarithmisi.gr/archivesMeta/press/readAuthors.asp?authorID=4&page=1&textID=10938>, (πρόσβαση 20/5/2014)

Draghi, Mario, Ομιλία στη Σχολή Κένεντι Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ, 9/10/2013, διαθέσιμο: http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2014/01/blog-post_8646.html (πρόσβαση 30/4/2014)

Fischer, Joschka, (2010), *Les Etats-Unis d'Europe*, conférence à l'Université Heinrich Heine de Düsseldorf, 1° juin 2010

Krastev, Ivan, «*Ευρώπη δεν υπάρχει πια*» Το Βήμα (Helios Plus), 2/1/2014, διαθέσιμο: <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=553756> (πρόσβαση 21/6/2014)

Μπαλιμπάρ, Ετιέν, *Il manifesto*, 2/2/2014, αναδημοσίευση Αυγή, *Η Ευρώπη στα δύο*, 4/2/2014, διαθέσιμο <http://www.avgi.gr/article/1800504/etien-mpalimpar-i-europi-sta-duo> (πρόσβαση 21/4/2014)

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ – ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Notre Europe - Institute Jacques Delors: www.notre-europe.eu

Fundation Robert Schuman: www.robert-schuman.eu

Istituto Affari Internazionali: www.iai.it

Center European Reform CER: www.cer.org.uk/

Policy Network: www.policy-network.net/

Trans European Policy Studies Association (TEPSA): <http://www.tepsa.eu/>

European Council on Foreign Relations (ECFR) : www.ecfr.eu/

NEW DEAL 4 EUROPE - FOR A EUROPEAN SPECIAL PLAN FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND EMPLOYMENT
<http://www.newdeal4europe.eu>

Glienicker Gruppe , *Aufbruch in die Euro-Union*: www.glienickergruppe.eu/

Manifeste pour une union politique de l'euro:
<http://pouruneunionpolitiquedeleuro.eu/>

En-France-l-euro-scepticisme-marque-des-points, Le Monde, 19/5/2014,
www.lemonde.fr/europeennes-2014/article/2014/05/19/en-france-l-euro-scepticisme-marque-des-points_4421216_4350146.html

Bertelsmann Stiftung, *20 Jahre Binnenmarkt Wachstumseffekte der zunehmenden europäischen Integration*, http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-ABFB5259-9CBB0BD3/bst_engl/xcms_bst_dms_40166_40227_2.pdf
http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xchg/SID-E3BB84F9-1978747E/bst_engl/hs.xsl/index.html

Otto Brenner Stiftung «*Η παρουσίαση της Ελλάδας στην BILD και η ευρωκρίση το 2010*»
<http://www.dw.de/60-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-bild/a-16016418-1>

Pew Research, 12/5/2014, *A fragile rebound for EU image on eve of european parliament elections*
www.pewglobal.org/2014/05/12/a-fragile-rebound-for-eu-image-on-eve-of-european-parliament-elections/
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-02052014-AP/EN/3-02052014-AP-EN.PDF

http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_el.htm

<http://tvxs.gr/news/eyropi-eop/ektokseysi-ton-pososton-ton-eyroskeptikiston-sti-germania>

http://ec.europa.eu/archives/emu_history/history/part_a_2_a.htm

http://ec.europa.eu/archives/emu_history/history/part_a_2_c.htm

http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_el.cfm
(SEC/2010/114).

http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_el.cfm

http://ec.europa.eu/regional_policy/faq/q1/index_el.cfm

<http://www.europarl.europa.eu/portal/el>

http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/2013eucitizenshipreport_el.pdf

<http://m.capital.gr/News.aspx?id=2048169><http://www.apotelesmata-ekloges2014.eu/el/turnout.html>

<http://www.capital.gr/businessweek/articles.asp?id=2094053>

<http://european-left.org/> <http://european-left.org/about-el>

http://www.european-left.org/sites/default/files/final_platform_en_7.pdf

<http://www.greens-efa.eu/european-union-10.html>

<http://europeangreens.eu/themes/europe-and-democracy>

<http://campaign.europeangreens.eu/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%BF-%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%86%CE%B5%CF%83%CF%84%CE%BF-gre>

<http://www.elections2014.eu/el/european-political-parties>

<http://www.epp.eu/>

[http://juncker.epp.eu/epp-manifesto?lang=el,](http://juncker.epp.eu/epp-manifesto?lang=el)

<http://www.epp.eu/sites/default/files/content/EN%20with%20cover.pdf>

http://www.pes.eu/our_issues

http://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/partyofeuropeansocialists/pages/1/attachments/original/1398858976/Manifesto_GR.pdf?1398858976

<http://www.aldeparty.eu/en><http://www.aldeparty.eu/en/values/european-democracy>

http://www.aldeparty.eu/sites/eldr/files/events/10301/alde_manifesto_greek.pdf

<http://www.historiasiglo20.org/europe/monnet.htm>